

Presented to the Library of
The Bharat Vidyapeeth by
Late Shri Hiralal Amli Shah, Bombay.

श्रीमद्दिनयविजयोपाध्यायविरचितः ।

श्रीशान्तसुधारसः ॥

पं० श्रीगंजीरविजयगणिकृतसरस्वारयटीकासमेतः । अनित्यादिषादशमैत्र्यादिचतुष्टयज्ञावनानां
यथास्थितस्वरूपप्रदर्शकोऽमूह्यो ग्रन्थः ।

श्रीभावनगरश्राविकासमुदायार्थिकसाहाय्यात् सुद्रापयित्वा प्रकटयित्री

श्रीजैनधर्मप्रसारकसज्जा

ज्ञावनगर.

वीरसंवत्, २४३९ विक्रमसंवत् १९६९. शके. १८३५

मुंबई, निर्णयसागर प्रेस.

सूचना.

आर्य संस्कृतना आर्यासी साधु साधनीने तेमज आर्याकाने अने
पुस्तक अराने माटे मंगलनारने जलनगरना

आर्याक समुदाय तरफथी शेट तरीके

मोकलवामां आर्यो.

श्री जैनधर्मप्रसारक सजा जलनगर तरफथी जलनगर

शा० कुंवरजी आणंदजी.

प्रस्तावना-

विदाकुर्वन्तु विद्विदिदिपावन्तः सन्तः शमामृतनिःस्यन्दोदन्वदुन्मज्जिण्यः शान्तसुधारसनामाऽन्वर्थतामितोऽयं ग्रन्थो नव्यजनमनश्चरामोद्भासनामृतवर्ष इति । सुप्रसिद्धाश्चास्य प्रणेतारः पर्युपणपर्वपठ्यमानश्रीकदपसूत्रसुखवोधिकात्रिधटीकारचयितृत्वेनोपाध्यायोपाध्युपधारिणः श्रीमद्दिनयविजयनामानः । मन्दमतिसत्त्वोपचिकीर्षया चैत्रिः पूज्यवरः श्रीसिद्धहेमशब्दानुशासनान्तर्गतोपयुक्तमसूत्रसन्दर्भमाकृष्य सन्ध्यादिप्रकरणानुक्रमेण व्याकृतं श्रीहेमजघुप्रक्रियाख्यं व्याकरणं पञ्चत्रिंशत्सहस्रश्लोकप्रमाणस्वोपशुटीकासमलङ्कृतं । इव्यानुयोगगणितानुयोगप्रकाशकलोकप्रकाशाख्यविंशतिसहस्रानुष्टुप्श्लोकप्रमितस्वग्रथितग्रन्थप्रकाशितप्रावीण्यानामपूर्ववैदुष्यवतामेयां सुविख्यातमनुयोगचतुष्टयगोचरं पाणिन्यं । किं चैतन्नान्तसुधारसग्रन्थप्रतिष्ठितमैग्यादित्रावनाचतुष्टयोपेतानित्यादित्रावनाषादशकान्निधप्रस्तावपोडशकं गुर्जरजापोचितविधिग्रन्दोत्रिर्युपनिबन्धमपि सन्धिविज्ञकिसमासादिदोषलेशवर्जितमिति चित्रीयन्ते चेतांसि चेतनावतां सुधियां संस्कृतवैपयिकतदपूर्ववैदुष्या, यद्वा किमाश्चर्यं नूतनव्याकरणव्याकर्तृणां तादृशां गीर्वाणत्रापासरसीसरजसक्रीन्ने ।

रचितोऽयं ग्रन्थः सं० १९२३ वर्षे खंजातसमीपवर्तिगन्धारनगरे श्रीविजयप्रज्ञसूरिशासने । पूज्यपादाश्वमे न्यायविशारदोपाध्यायपदभूषितश्रीयशोविजयसमकालीनाः, यतः काश्यामुजाविमौ सहाध्यायिनावास्तां, किं च सिद्धचक्रमाहात्म्यप्रतिपादकश्रीपालनृपरासकं संपूर्णमनिर्मथैवैते कालं कृतवन्तो विनयविजयोपाध्यायवराः समाप्तवन्तश्च श्रीयशोविजयोपाध्यायाः ।

एतन्न्यमणेत्त्रिरन्येऽपि ग्रन्था ग्रथिता ज्ञचिव्यन्तीति तर्कयामहे, परं न जानीम इत्यत्र तदुल्लेखलिखनासमर्थ्या
वयं । ग्रन्थान्तप्ररूपितप्रशस्त्यैव तत्पट्टपरंपराज्ञानसंज्ञवाधिरमामहे तदुल्लेखायासात् ।

उपयुक्तमस्यास्योपर्येकापि टीका श्रुतपूर्वा नाश्रुतौ नव्यजीवोपकारकत्वेन मन्दमतिजनापेक्षितत्वेन च शान्तमूर्-
त्तिमुनिवरश्रीवृद्धिचन्दान्तेवासिपं० श्रीगंजीरविजयगणिजी रचितेयं टीकैतन्न्योपन्यस्ता सं० १ ए६८ वषे । एतटीका-
प्रत्याः सर्वत्र दुष्प्राप्तत्वेन प्रतिलेखनव्ययवाहुद्वयेनापि शुद्धत्वसंदेहत्वेन सुपत्रोपर्यङ्कनधारा प्राकट्यकरणं निर्णीतं संस-
दाऽद्वयमूद्वयेन लाजदायकत्वं शुद्धत्वादिकं च विचार्य ।

मुद्रापणे चास्य गीर्वाणज्जापाविद्व्याः साध्व्याः श्रीलाजश्रिया उपदेशेन जावपुरस्यश्राधिकावर्गेणामुककार्यसञ्चि-
तत्रव्यसमर्पणोदारता दशिता, संसदा च तत्स्वीकृत्य सटीको मुद्राप्य प्रकटितोऽयं । श्राधिकावर्गहितयोत्तममुनिवराणां
साध्वीनां पुस्तकज्ञानागाराणां चर्ते मूढ्यादुपदीकरिव्यते ।

ग्रन्थेऽस्मिन्नङ्कितुर्जपूर्वा यत्किमपि स्वखितं दृष्टिगोचरं जवेष्ट्रीमतां विदुषां वाचकानां तदाधाय कृपां पत्रधारा
निधेदनीयं संसदे यतो द्वितीयावृत्तिमुद्रापणयेलायां तन्नुष्ठी यत्येतेत्यर्थना ह्यमायाचनपूर्वकं । शोधनेऽस्य संसदास्त्रिणा
जैवालालशर्मणा हरिजार्इतनुजेन कृतः प्रयासो यथाशक्यतस्तस्य धन्यवादं दमहे । साध्व्याः श्रीलाजश्रिया उपदेशो-
नात्रत्यश्राधिकावर्गस्येहशो ज्ञानोपचयकार्ये प्रवृत्तिं ज्वयव्ययं च दृष्ट्वा महोपकारं मन्यामहे शुभान्तःकरणेनास्या अन्वर्थ-
नाम्न्याः साध्व्याः ।

पूज्याश्च टीकाकाराः पं० श्रीगंग्नीरविजयनामानोऽवोद्भुङ्गणसमाप्तैरस्मिन्नेव वर्षे पौषकृष्णाष्टम्यां रात्रौ कालधर्मं प्राप्य स्वर्गमगमन्नित्यत्र स्थानेऽस्माकं शोकप्रदर्शनं । ग्रन्थमिमं प्रकाशितं दिदृक्ष्वोऽप्येते पूज्या ङ्गुं नाशकंस्तथापि तदिद्वानुसारेण मुञ्चितं तद्व्याचं लज्जमानान् ज्ञव्यांश्च दृष्ट्वा स्वात्मनः स्वास्थ्यं लप्स्यन्त इति तर्कयित्वैषा लक्ष्मी प्रस्तावना समाप्यते । परमात्मा तदात्मनः शान्तिं वितनुतात्, तेषां चैतद्दीकारचनप्रशस्तप्रथासोऽस्मन्मुद्गणायामश्च फलेभ्यर्हिर्त्रैः यादिति । तथास्तु ॥

ज्येष्ठशुक्लप्रतिपद्.
संवत् १९६९.

श्रीजैनधर्मप्रसारकसना.

भावनगर.

प्रस्तावनानुं गुजराती भाषांतर

आ शांतसुधारस ग्रंथ खरेखरा गुणनिष्पन्न नामवालो ठे, अने जव्यजनेना अंतःकरणमां अमृतनी वृष्टि करीने तेने नवपञ्चव वनाये तेवो ठे. आ ग्रन्थना कर्त्ता श्रीमद् विनयविजयजी उपाध्याय ठे, के जेअो जैन समुदायमां पर्युपण पर्वमां सर्वत्र वंचाती वेमनी करेखी कल्पसूत्र उपरनी सुखबोधिका टीकाना कारणथी सुप्रसिद्ध ठे. एजे साहेव श्रीसिद्धहेम शब्दानुशासन उपरथी अदृष्टमति जीवोना हितने माटे हेमलघुप्रक्रिया (व्याकरण) ना रचनारा ठे, अने तेनी उपर तेमणे पोतेज ३१००० श्लोक प्रमाण टीका रचेखी ठे. ए उपाध्याय अपूर्व विद्वत्ता धरावनारा हुता, चारे

अनुयोगमां प्रवीण हता, तेमनी डव्यानुयोग अने गणितानुयोगमां प्रवीणता लोकप्रकाश नामनो तेमनो करेलो अंथ वतावी आपे ठे. ए ग्रंथ पण २००० श्लोक प्रमाण अनुदुप वृत्तमां वनावेलो ठे. आ शांतसुधारस ग्रंथमां अनि-
त्यादिक चार अने मैत्र्यादि चार मली १६ प्रस्ताव ठे, ते दरेक जुदी जुदी ढालमां वनावेला ठे. संस्कृत ज्ञापामां पृथी ढालबंध रचना करवी, अने तेमां संधि, विन्नकि, प्रत्यय के समासादिकनो पण दोप आववा न देवो,
ए तेमना संस्कृत ज्ञापाना पूर्ण परिज्ञानने वतावी आपे ठे. परंतु संस्कृत ज्ञापामां व्याकरण वनावनारनो ए ज्ञापाना उपर एवो प्रचल काबु होवानुं संज्ञवित ज ठे.

आ ग्रंथ संवत् १९२३ मां खंभात पासे आवेला गंधार नगरमां श्री विजयप्रभ सूरिना शासनमां कर्ताए रचेलो ठे. न्यायशास्त्रविचारद लपाध्यायजी श्री यशोविजयजी महाराजना एलं समकालीन हता, बहुधा साथे रहीने ज एमणे विद्यान्यास करेलो ठे. काशी जइने विद्यान्यास करवामां पण एलं साथेज हता. सिद्धचक्रना माहात्म्यसूचक श्रीपाल राजानो रास वनावतां अपूर्ण स्थितिमां एलं कावधर्म पाग्या ठे. ए रास पाठलथी यशोविजयजी महाराजे पूर्ण करेल ठे. उपर सूचवन करायेला ग्रंथो उपरांत बीजी तेलं साहेवनी कृति होवानो संभव ठे, परंतु ते अमारा ज्ञान-
वामां न होवाथी अत्रे तेनो उल्लेख करी शकता नथी. ग्रंथकारे ग्रंथांते प्रशस्ति लखेली होवाथी तेमनी पट्टपरंपरा संबंधी विशेष लखवापणुं रहेतुं नथी.

आ अत्युत्तम ग्रंथ उपर एक पण टीका प्रथम अयेली नहोती, अने ग्रंथ जब्य जीवोने परम हित करे तेवों होवा

उतां सामान्य बुद्धिवादाने टीकानी अपेक्षा रहेती हती, तेथी शांतमूर्ति मुनिराज श्री वृद्धिचंदजी महाराजना शिष्य
 पन्यासजी श्री गंभीरविजयजी गणिए संवत् १९६० मां आ ग्रंथ साथे प्रगट करवामां आवेली टीका रचेली ठे. ते
 टीकानी लखेली प्रत मलवानी मुश्केली जणवाथी तेमज एक प्रत लखावतां सुमारे दश बार रुपीयानो खर्च थाय तेम
 होवाथी अने ते पण शुद्ध होवानुं असंभवित जणवाथी सामान्य स्थितिवाला पण अल्प किंमतमां तेनो लाज लई
 शके, सहेजे मली शके अने शुद्धताने माटे निःसंदेहपणुं रहे, इत्यादि लाजनां कारणो विचारी तेने शुद्ध करी सारा
 कागल उपर उपावी पुस्तकाकारे प्रगट करवानो सजा तरफथी निर्णय करवामां आव्यो. आ कार्यपरत्वे संस्कृत जापाना
 अच्यारी अने गुणवान् साध्वीजी श्री लाभथीजी महाराजे जावनगरना श्राविका समुदायने उपदेश आव्यो, जेथी
 ते वर्ग तरफथी अमुक कार्य प्रसंगे एकठी करवामां आवेली रकम आ कार्यमां आपी देवानी उलट वताववामां आवी,
 सजाए तेनो स्वीकार कर्यो अने तेने परिणामे आ ग्रंथ टीकासहित शुद्ध सारा कागल उपर उपावीने प्रगट करवामां
 आव्यो ठे. आ ग्रंथ उत्तम मुनिमहाराजा अने साध्वीवर्गने अर्हीना श्राविकावर्गना हितार्थे वगर मूळ्ये जेट तरीके आप-
 वानुं मुकरर करवामां आव्युं ठे. पुस्तकजंफारमां पण अर्पण करवानुं ठराव्युं ठे.

आ ग्रंथनी अंदर सुफ तपासवा विंगेरेमां जे कांई दोष रही गयो होय तेने माटे विद्वानो पासे क्षमा याचना करवामां
 आवे ठे, अने ते लखी भोकलवानी कृपा थसे तो वीजी आवृत्ति वलते सुधारी लेवानी कबुलात आपवामां आवे ठे.
 आ ग्रंथनी शुद्धता परत्वे सजाना शाखी जेठालाल हरिमर्दानो सारो प्रयास होवाथी तेमने माटे अत्र संतोप वताव-

વામાં આવે છે. સાધી શ્રી લાન્નશ્રીજીના ઉપદેશથી જાવનગરનો શ્રાવિકા સમુદાય આવા જ્ઞાનવૃદ્ધિના કાર્યમાં જાગ લેવા લાગ્યો છે, અને પોતાના જ્ઞાનથી આવા કાર્યમાં સદુપયોગ કરવા લાગ્યો છે, તેથી એ ઉત્તમ સાધીજીનો અહીં અંતઃકરણપૂર્વક આજ્ઞાર માનવામાં આવે છે.

ટીકાના કર્તા પન્થાસજી શ્રી ગંચીરવિજયજી મહારાજ આ ગ્રંથ પૂર્ણ ઠપાફને પ્રસિદ્ધ થયા અગાઉ ચાલતા વર્ષના પોષ વદ ૦ ની રાત્રીએ સ્વર્ગવાસી થયાથી તે સંબંધી અહીં લેદ પ્રદર્શિત કરવામાં આવે છે. તેઉં સાહેવ જો કે આ ગ્રંથ પ્રસિદ્ધ થયેલો દ્રષ્ટિએ જોવા ઉત્કંઠિત હતા, હતાં જોઈ શક્યા નથી; પરંતુ હવે તે ગ્રંથ તેમની ધારણા અનુસાર પ્રગટ થયો છે, એમ જાણી અને જબ્ય સસ્થોને તેનો લાજ લેતાં દેહી તેમના આત્માને શાંતિ પ્રાપ્ત થશે, એમ કહયના કરી આ ડુંકી પ્રસ્તાવના સમાપ્ત કરવામાં આવે છે. પરમાત્મા તેમના આત્માને શાંતિ આપો, અને તેમનો આ ગ્રંથની ટીકા રચવાનો તેમજ અમારો ઠપાવીને પ્રગટ કરવાનો પ્રસાદ પ્રયાસ ફલિચ્છત થાઉં. તથાસ્તુ.

શ્રી જૈનધર્મપ્રસારક સત્તા.

જાવનગર.

જેવ શુદી ૧ }
સંવત્ ૧૯૬૯. }

॥ अथ शान्तसुधारसः ॥ .

। सटीकः ।

। प्रथमः प्रकाशः ।

विदितसकलविद्या योगिनो वन्दनीया विजितसकलदोषश्रेण्यो येन जाताः ।
मुनिविधयपन्नयाने स्वन्दनं शीघ्रयायि प्रतिदिनरसनीर्यं शान्तपीयूषपानम् ॥

शान्तसुधारसप्रन्थः श्रीविनयविजयवाचकवरविहितः ।
व्याख्यायते किञ्चिन्मया स्वल्पमतिप्रब्योपकाराय ॥

इष्ट हि सर्वेषामपि हितैषिणा संसारिजन्तुना सर्वदुःखपरिजिहीर्षया मोक्षसाधने प्रयतितव्यं । मोक्षसाधनेषु सर्वेषु
मनःशान्तितरेषु प्रधाना । सा चानित्यादिशुचिभावनाभावितमनोभिः प्राप्यतेऽतस्तदर्थिभिरनन्तरसूचिता भावना भाव-
नीयाः । ताश्च प्रकरणादिषु निबन्धाः सुखं भावनीयाः संपद्यन्ते । अतः पाठकवर्याः स्वपरोपकाराय योऽशुचिः प्रकाशैः
शान्तसुधारसाधिधानेन शास्त्रेण भावयन्ति । तत्रादौ विघ्नोपशान्तये चिकीर्षितशास्त्रपरिसमाप्तिकामनया ध्वान्तीर्णगलमाह-

(शार्दूलविक्रीणितं वृत्तम्)

नीरन्ध्रे जवकानने परिगलत्पञ्चाश्रवांजोधरे नानाकर्मलतावितानगहने मोहान्धकारोद्धरे । व्रान्ता-
नासिद्ध देहिनां स्थिरकृतेक्कारुण्यपुण्यात्मजिस्तीर्थेशैः प्रथितास्सुधारसकिरोरम्या गिरः पान्तु वः ॥ १ ॥

व्याख्या-इह जवकानने व्रान्तानां देहिनां स्थिरकृते कारुण्यपुण्यात्मजिस्तीर्थेशैः प्रथिताः सुधारसकिरो रम्या गिरो वः
पान्तु इति क्रियासंदंभः । इहास्मिन् मत्स्यहानुभूयमानेऽनेकदुःखपूर्णे चतुर्गत्यात्मक इति यावत् । जवकानने संसारा-
रण्ये । व्रान्ता असुखाद्यात्मकेष्वपि जोगादिषु सुखत्वयुद्धिविपर्यासवेशेन व्रान्ता दिद्मूढजावप्राप्तत्वेन घावमानास्तेषां ।
देहिनां संसारोदरयतिप्राणिनां । स्थिरकृते शुद्धधर्मप्रापणोपायपूर्वकजन्माद्यजावसंपादनेन मोदस्वरूपेऽचक्षुनियासे स्थिति-
स्थापनाय । निर्देशस्य जावप्रधानत्वादेवं व्याख्या । कारुण्यपुण्यात्मजिः करुणा सर्वेषां दुःखिनां सकलदुःखेभ्यः समु-
द्धारणस्वजावस्तन्नावः कारुण्यं तेन पुण्यो हीनोत्तमादिषु समानोपकारस्वजावतया पवित्रो निर्मल इति यावत् आत्माऽ-
नन्तज्ञानादिसमयचेतनस्वजावो येषां तैः । तीर्थेशैः सर्वतीर्थस्वाम्यर्हद्भिः । प्रथिता याः समवसृती समग्रषादशांगीरूपे-
णोपदिश्य त्रिभुवने विलारितास्ताः । सुधारसकिरः सुधारसो जन्मादिसकलरोगसन्तापापहारित्वाद्मृतरसस्तस्य तुल्यः
किरः प्रसरो व्याप्तयो यासां ताः । रम्या ध्यानन्दोत्पादनेन शब्देन मधुरखलितत्वेन च श्रवणमनसोः परमविनोदका-
रिण्यो गिरोऽर्हद्वाण्यो वो युष्मान् । अनन्तरवदयमाणताद्गन्धकानने निपतनात् । पान्तु रथां कुर्वन्तु । कीदृशादित्यु-
त्तरार्धेनाह-नीरन्ध्र इति नितरां बाहुद्वयेनात्राधं प्राप्तं रन्ध्रमन्तराधं यस्माज्जन्तूनां निर्गमहेतुमार्गस्तस्मिन् । अत्रायं

नामः—नियोदप्रतिनीयानामेकस्मिन्नुद्घातकाले सप्तदश जन्मानि ज्वन्त्यतो जन्मज्वरामरणानामन्तरालस्यालक्ष्यमाणा-
नेन प्रतिमपयाजितवकर्मन्घाद्य नीरन्ध्रो ज्वः तस्मिन् । नीरन्ध्रत्वे हेतुः शास्त्रकारः स्वयमेवाह—परिगलत्पञ्चाश्रवां-
जोपरे परि सर्गतः संततं सर्वदेति यावत् गलन्तो वर्षन्त एव पञ्चाश्रवाः प्राणोत्तिपातानृतभाषणस्तेयवृत्तिभैश्चुनधनकु-
डुंयादिममगानि त एयांजोधराः पर्जन्यादयो मेया यस्मिन् । अनेन ज्वकाननस्य सदा नवपल्लवता सूचिता । माना-
कर्मलतावितानगहने नाना ज्ञानावरणादियात्ययातिदेशसर्वथातिजीयदेव्रपुञ्जलविपाकादीनि कर्माणि ज्ञानादिगुणाच्छाद-
नस्य ज्ञानानि तान्येव दत्ता मूलोत्तरप्रकृत्यादिजेदन्निजकर्मवृद्धाणां शाखाप्रशाखावल्लीतन्तुरुपास्तासां धितानाश्चतुर्विंशत्यः
परस्परसंमिखितप्रदेशास्तीर्गह्वनसुखिद्वेषपदमुद्यनावकाशाज्जावाहृपिलं तस्मिन् । मोहान्धकारोसुरे मोहो मिथ्यात्वमोहि-
न्यादिजेद्भिन्नसमममोहनीयकर्मरूपः स एवान्धकारो ज्ञानादिदृशो व्याघातकारी तेनोद्धुरमतिनिविकृतया व्याप्तं
तस्मिन् निपतनाब्ददन्त्यत्यर्थः ॥ १ ॥

अत्रानुत्पन्नोऽपि शान्तसुधारसो येनावरयमुत्पद्यते तं हेतुमाह—
(हृतविलंबितं दृष्टम्)

स्फुरति चेतसि जावनया विना न विडुयामपि शान्तसुधारसः ।

न च सुखं कृशमप्यमुना विना जगति मोहविषादविषाकुले ॥ २ ॥

व्याख्या—जावनया विना विडुयामपि चेतसि शान्तसुधारसो न स्फुरति इति संदंभः । जाब्यते ज्ववैराग्यादिसमु-

त्पादनाथ पुनः पुनर्मनसि स्मरणेनात्मा मोक्षाच्चिमुखीक्रियते यथा सा ज्ञावनाऽनित्यादिषादशविधा मैत्र्यादिचतुर्विधा
 तथा विना स्मरणान्यासरहितानां । विदुषामपि च्छरिसिद्धान्तादिशास्त्रनैपुण्यवतामपि, तर्ह्यन्येषां किमुच्यते ? । शान्त-
 सुधारसः यो रागद्वेषकषायविषयूपरिणामाज्जाववान् केवल्यथार्थज्ञानशुश्रूषादिविषयजीवपरिणामः स शान्तो
 ज्ञावः स एव विवेकवतामजरामरसमसमाधिविधायित्वात्सुधावत्त्रेमविनोदोत्पादकः सुधारसश्चेतसि हृदये । नेति नैव ।
 स्फुरति जागति । तथा अमुना विनाऽनन्तरोक्तागारायमाणशान्तसुधारसं विना । मोहविषादविषाकुले मोहोऽज्ञान-
 कामक्रोधाद्यापादितबुद्धिविपर्ययो विषादो रोगशोकादिजनितोऽनेकविधसन्तापः क्लेश इति यावत् तावैव विषं धर्मसु-
 खरूपप्राणापहारित्वाद्बालाहलं तेन व्याकुलं निविक्तया चृतं यत्तस्मिन् । जगति शुवनत्रयविभक्तं लोके । कृशमपि
 पुञ्जावपि पुञ्जं लेशमात्रमपि सुखरूपमतित्रमं विहायान्यदित्यर्थः । सुखमानन्दो न च नैव ज्वति । तस्मात्पारमार्थिकान-
 न्दवायिश्चिश्रीशान्तसुधारसप्राप्तये वक्ष्यमाणज्ञावनाहर्निशं प्रयत्नेन ज्ञावनीयेत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथोद्दिष्टकार्यसिद्धये समुपदिशति—

यदि जवप्रमलेदपराङ्मुखं यदि च चित्तमनन्तसुखोन्मुखम् ।

शृणुत तत्सुधियः शुचिज्ञावनाभृतरसं मम शान्तसुधारसम् ॥ ३ ॥

व्याख्या—जो जोः सुधियः सूक्ष्मज्ञावग्रहणे शौचनध्यानधारणादिषु नैपुण्यवती धीर्बुद्धिर्येषां ते सुधियस्तेषां संबोधनं ।
 यदि संसारनैर्गुण्यदर्शनेन ज्वतां चित्तं मनः ज्वप्रमलेदपराङ्मुखं ज्वेषु नारकतिर्यङ्मरामरजन्मसु यो प्रमोऽन्या-

न्यावताररूपावर्तो जलत्रमे तृणत्रमिवत् तज्जनितो यः खेदः सन्तापस्तस्मात् पराङ्मुखं जवत्रमणपरिश्रान्तत्वेन विमु-
 रमुद्धिन्नं वर्तते इत्यर्थः । च पुनर्यदि जवन्मनोऽनन्तसुखोन्मुखं अनन्तमविनाशिस्वाधीनदुःखांशाकलंकितोत्कंठावर्जि-
 तसर्वकालस्थायित्वेनापरिमितं सुखं सहजानन्दो विद्यते यस्मिन् सोऽनन्तसुखो 'मोदस्त्रं प्रत्युन्मुखं सोत्कंठितं वर्तते ।
 तदनन्तरोक्खेदहरणाय सुखप्राप्तये शुभ्रजावनाचृतरसं शुभा निर्जराप्रापणसंपादनस्वजावा या जावनाः पुनः पुन-
 रनित्यतादिसंस्मरणपरिणतयस्तद्रूपो चृतः स्वांगतया धारितो रसो रमणरतिस्वादो येन स तथा तं । क्वचिदादर्शे जाव-
 नामृतरसमिति पाठः स त्वनुचितः सुगमश्च । ममेत्यस्मच्चित्ते निष्पन्नो बहिः क्रियमाणं शान्तसुधारसं पूर्वोक्तशान्तसुधा-
 रससमुत्पादनाजिधानो ग्रन्थस्तं शृणुत श्रवणक्रियाविषयीकुरुत । कृत्वा च प्रतिदिनं चेतसा विजाव्यतामित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ प्रथमतो जावनाकार्यं दर्शयन्नाह—

सुमनसो मनसि श्रुतपावना निदधतां द्व्यधिकादशजावनाः

यदिह रोहति मोहतिरोहिताद्भुतगतिर्विदिता समताद्यता ॥ ४ ॥

व्याख्या—शौचनं परश्रोहचिन्तनादिरहितं मनोऽन्तःकरणं येषां तेषां संबोधनं हे सुमनसः । द्व्यधिकादशजावना
 मनसि निदधतां याः घान्यामधिका द्व्यधिका दशज्जावनाः द्व्यधिकाश्च ता दशजावनाश्चेति
 द्वादशजावनाः । मनसि चेतसि ध्यानचिन्तनविषये । निदधतां नितरां धार्यतां कंठे मनोहररत्नमाखेव । कथञ्चूतास्ताः ?
 श्रुतपावनाः श्रुतं जिनागमादि यथार्थशास्त्रज्ञानं तेन पावना यथार्थवस्तुस्वरूपविचारमयोत्पन्नत्वेन पवित्राः । यद्वा

त्पादनाय पुनः पुनर्मनसि स्मरणेनात्मा मोक्षात्रिमुखीक्रियते यथा सा ज्ञावनाऽनित्यादिषादशविधा भैत्र्यादिचतुर्विधा
 तथा विना स्मरणान्यासरहितानां । विदुषामपि चरिसिद्धान्तादिशास्त्रनैपुण्यवतामपि, तर्ह्यन्येषां किमुच्यते ? । शान्त-
 सुधारसः यो रागद्वेषकपायविषयूपरिणामाज्ञाववान् केवल्यथार्थज्ञानशुद्धश्रद्धानादिपरिणतिमयजीवपरिणामः स शान्तो
 ज्ञायः स ष्य विवेकवतामजरामरसमसाधिविधायित्वात्सुधावत्प्रेमविनोदोत्पादकः सुधारसश्चेतसि हृदये । नेति नैव ।
 स्फुरति जागति । तथा अमुना विनाऽनन्तरोक्तजागरायमाणशान्तसुधारसं विना । मोहविपादविपाकुले मोहोऽज्ञान-
 कामक्रोधाद्यापादितबुद्धिविपर्ययो विपादो रोगशोकादिजनितोऽनेकविधसन्तापः क्लेश इति यावत् तावेव विषं धर्मसु-
 खरूपमाणापहारित्वाश्चाखाहलं तेन व्याकुलं निविरुतया चृतं यत्तस्मिन् । जगति शुवनत्रयविज्ञके लोके । कृशमरि

परिणामः, जीवेऽपि मारणतारुणादुनादि ५ पैशुन्याद्यन्तुतजापण ६ परस्त्रीपरधनादिहरण ७ सकलविषयसाधनधनसंरक्षण
 ८ पिन्तारूपीकाम्यानुबन्धी चतुर्विधो रीजपरिणामः स एव पावको जलाद्यजावशान्तिस्वभावोऽग्निस्तेन प्लुष्टं दग्धं जस-
 न्नाकृतमिति यावत् जायुक्तं मंगलजायनायुक्तीदृशं विवेकस्य सदसत्त्वपरहेयोपादेयवस्तुविभिन्नताकारिज्ञानस्य यत्सौष्ठवं
 पातुर्यं मौन्दर्यं च यत्र तस्मिन्नीदृशो तेषां मानसे हृदयस्थले । समाहुरः समः सर्वत्र निर्विकारसदृशपरिणामस्तस्याहुरः
 प्रथमैकांशोत्पत्तिः सोऽपि क प्ररोहत्तितमां अतिशयप्रयत्नेनापि न प्ररोहतीत्यर्थः । ततः का पुष्पफलाद्याशा । अनन्तर-
 श्चोक्तप्रयेऽयमाशयः—शुचिजायनात्प्रायितजनमानसे शान्तसुधारससंज्ञवोऽस्ति विषयवंपटातर्तौजपरिणामपरिणते नास्तीति
 तदर्थिभिः शुचिजायना प्राययितव्या इत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ शुचिजायनापि यस्मिन् सुसंज्ञवास्ति तमाह—

(वसन्ततिलकावृत्तम्)

यस्याशयं श्रुतकृतातिशयं विवेकपीयूषवर्षमणीयरमं श्रयन्ते ।

सन्नायनासुरलता न हि तस्य दूरे लोकोत्तरप्रशमसौल्यफलप्रसूतिः ॥ ६ ॥

व्याख्या—यस्य जाग्यशाक्षिणो जव्यस्य । श्रुतकृतातिशयं श्रुतेन जिनागमाध्ययनश्रवणचिन्तनश्रद्धधनरूपान्यासेन
 कृत उत्पादितोऽतिशयोऽतिसूक्ष्मजावावगमकारिवोधैर्नैपुण्याधिक्यं यस्य तं । सन्नायनासुरलताः सत्यः स्वपरहितस्वजा-
 यत्येन समीचीना प्रायनाः शुचिचिचारमयचित्तवृत्तयस्ता एव सुरलताः कष्टपत्रद्वयस्ताः । यदा विवेकपीयूषवर्षमणीयरमं

यस्यायथार्थग्राहिश्रुतज्ञानं नयति तस्यापि प्राविताः सत्यो यथार्थग्राहि श्रुतं कुर्वन्ति वर्धयन्तीति श्रुतपावनाः । यथा
 नात्रनिमग्नाः साधुनिरूपदिव्यमानाः श्रुताः सत्यो रागादिमखिनं श्रोतृहृदयं श्रवणमात्रेण पवित्रयन्तीति श्रुतपावनाः ।
 एवंप्रजायाः कुतो नयन्तीत्यत्र आह—यद्यस्मात् इह प्रावनाप्रावितजनहृदये । मोहतिरोहिताद्भुतगतिः मोहेन मिथ्या-
 त्वमोहनीयादिना तिरोहिता समाद्यादिताऽद्भुता चमत्कृतिकारिणी केवलज्ञानाद्युत्पादिका गतिः शक्तिर्यस्याः सा तथा ।
 विदिता जिनागमे योगिजने च सुप्रसिद्धा प्रकटप्रजाया न तु नामश्रवणमात्रा । समतालता समता सर्वत्र प्राणिगणे व्यप्ये-
 त्नादिपदार्थे रागेषुपमत्याजावेन तुल्यपरिणतिरूपा सैव क्षता सर्वेष्टसाधिका सुरतरुशाखा । रोहति शुभ्रजावनाप्राविते
 हृदये सरसचम्रवेशे कटपञ्जोरकुरवत्समुत्पद्यते । ततोऽसंशयं सर्वप्रजायसिद्धिरतो मनसि प्रावनाऽवश्यमेव प्राब्धेत्यर्थः ॥४॥

अथ समतोरपादविरोधिमनोवृत्तिपरिहारायोपदिशति—

(दयोञ्जतावृत्तम्)

आर्तरींद्रपरिणामपावकप्लुष्टजाबुकविवेकसौष्टवे ।

मानसे विषयलोलुपात्मनां क प्ररोहृत्तितमां समाङ्कुरः ॥ ५ ॥

व्याख्या—विषयलोलुपात्मनां विषयाः शब्दरूपगन्धरसस्पर्शास्तेषां विलासेषु बोलुपोऽतिगाढतरलंपट आत्मा मनो-
 धारा जीवो येषां तेषां । आर्तरींद्रपरिणामपावकप्लुष्टजाबुकविवेकसौष्टवे मानसे आर्ते च रींद्रं च आर्तरींद्रे तयोर्थः
 स्वपरपीडाकर इष्टनाशा ३ ऽनिष्टसंयोग २ रोगप्रतिकाराकुल ३ निदानकरण ४ चिन्तारूपैकाग्रयानुबन्धी चतुर्विध आर्त-

परिणामः, जीयेतु मारणतारुणाङ्गनादि ५ पैशुन्यायनृतनापण ६ परस्त्रीपरधनादिहरण ७ सकलविषयसाधनधनसंरक्षण
 ८ चिन्तारूपैकाग्र्यानुबन्धी चतुर्विधो शैक्षपरिणामः स एव पावको जलाथजावशान्तिस्वजावोऽग्निस्तेन प्युष्टं दग्धं जस-
 रूपकृतमिति यावत् जालुकं मंगलजावनायुक्तीदृशं विवेकस्य सदसत्त्वपरहेयोपादेयवस्तुचिन्निन्नताकारिणस्य यत्सौष्ठवं
 चातुर्यं सीन्दर्यं च यत्र तस्मिन्नीदृशो तेषां मानसे हृदयस्थले । समाङ्कुरः समः सर्वत्र निर्विकारसदृशपरिणामस्तस्याङ्कुरः
 प्रथमैफांशोत्पत्तिः सोऽपि क प्ररोहत्तितमां अतिशयप्रयत्नेनापि न प्ररोहतीत्यर्थः । ततः का पुष्पफलाद्याशा । अनन्तर-
 ङ्कोफक्षयेऽयमाशयः—शुभ्रजावनाज्जायितजनमानसे शान्तदुष्पारससंनयोऽस्ति विषयलंपटातर्हीक्षपरिणामपरिणते नास्तीति
 तवर्थिन्निः शुभ्रजावना जाययितव्या इत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ शुभ्रजावनापि यस्मिन् सुसंजयास्ति तमाह—
 (यसन्ततिलकाष्टकम्)

यस्याशयं श्रुतकृतातिशयं विवेकपीथूपवर्षरमणीयरमं श्रयन्ते ।

सन्नावनासुरलता न हि तस्य दूरे लोकोचरप्रशमसौख्यफलप्रसूतिः ॥ ६ ॥

व्याख्या—यस्य जाग्यशक्तिर्नो जव्यस्य । श्रुतकृतातिशयं श्रुतेन जिनागमाध्ययनश्रवणचिन्तनश्रद्धधनरूपान्यासेन
 कृत उत्पादितोऽतिशयोऽतिसूक्ष्मजायावगमकारिवोधनैपुण्याधिक्यं यत्नं । सन्नावनासुरलताः सत्यः स्वपरहितस्वचा-
 वल्लेन समीचीना जावनाः शुभ्रविचारमयचित्तवृत्तयस्ता एव सुरलताः कटपवद्वयस्ताः । यदा विवेकपीथूपवर्षरमणीयरमं

धियेकः स्वपरसदसन्धयोपादेयादिवस्तुस्वरूपचिन्ताकारिकानं तद्रूपं यत्पीयूषममृतं तस्य यो वर्णो वृष्टिः श्रुतकृतातिश-
 यप्राप्तत्वेन पीयूषवर्षशीतलतया रमणीयोऽस्माकं क्रीडनयोगोऽस्तीति मत्वा यत्नेनैव समुद्भूय रमः प्रियवद्वज्रः पतिस्तं
 रमं । श्रयन्ते सुरपादपदघेष्टयन्ति । तस्य प्रोक्तविशेषणविशिष्टतावतो न्नव्यस्य लोकोत्तरप्रशमसौख्यफलप्रसूतिदूरे न हि
 लोके नरसुरनिवासेऽप्युत्तरमनन्यसदृशत्वेन प्रधानं प्रकर्षेण शमः शान्तिद्वमार्वाग्यकारुण्यपरिणामप्राप्तिः प्रशमस्तेन
 जनितं यत्सुलस्य जायः सौख्यं सहजानन्दविद्यासिता तदेव फलं शुभजावनासुरलतान्यो लन्धं तस्य प्रवृत्तिः समुद्भवः
 सा दूरे प्रचूतत्रयत्रमणरूपप्रचुरकाखान्तरे जाविनी न हि स्यात् किं तु स्वल्पतरजवैर्जाविन्येव संजाव्यते । इतरथा
 जायनाग्निराशयस्य संवेष्टनं न संभवतीत्यर्थः ॥ ६ ॥

एयं कृतप्रस्तावना वाचकेञ्जा अधिकृतजावनाः समुद्बेष्टुकामा इवमाह—

(अनुष्टुप् वृत्तम्)

अनित्यत्वाशरणते जन्ममेकत्वमन्यताम् । अशौचमाश्रवं चात्मन् संवरं परिजावय ॥ ७ ॥
 कर्मणो निर्जरां धर्मसूकर्ता लोकपूरुतिम् । वोधिदुर्लभतामेता जावयन्मुच्यसे न्नवात् ॥ ८ ॥

व्याख्या—हे आत्मन् त्वमेता अनन्तरवद्वयमाणस्वरूपा घादश जावना जावयन्त्रिरन्तरमात्मानं वासयन् जावनाप-
 रिणामपरिणतं कुर्वन् तिष्ठसे इति यावत् । तदा त्वं शीघ्रं न्नवाच्चतुर्गतिपरिभ्रमणदुःखात् मुच्यसे सर्वद्वयजाववन्धनर-
 हितपरमपदनिवासी न्नवसीति द्वितीयश्लोकेन संबन्धः । ताः का इत्याह—अनित्यत्वाशरणते अनित्यत्वं वाशरणता

चानित्यत्वाशरणते नित्यं सदास्यायित्वं यस्य नास्ति स सर्वोऽपि पदार्थसाथोऽनित्योऽवलोकनीयः तन्नावस्तत्त्वं, सर्वानपि
 संयोगाननित्यत्वेन ज्ञाययन्निति प्रथमा १ । शरणं संकटापहारिस्वास्थ्यकारि, न शरणमशरणं, सर्वोऽपि पौत्रलिकपदा-
 र्थलाभ्याऽवलोकयन् तन्नावस्तत्तेति द्वितीया ३ । ज्ञवं ज्ञवंत्यस्मिन्नघटनीयत्वेन जीवा इति ज्ञवस्वज्ञावं चिन्तयन् ३ ।
 एकत्वमात्मा सर्वत्रिकोऽसहायश्च ४ । अन्यत्वमात्मनो देहादिभ्योऽन्यत्वमवधारयन् ५ । अशौचं शरीरस्याशुचिप्रज्जवादि
 ज्ञाययन् ६ । आश्रयं मिथ्यालादीनां नयकर्मवन्धहेतुत्वं ज्ञाययन् ७ । संवरं समितिगुह्यादीनां नयकर्मवन्धस्य विरो-
 धित्वं ज्ञाययन् ८ । कर्मणो निर्जरां कर्मणः पूर्ववद्भस्य द्वादशविधेन तपसा निर्जरां देशतो हानिं ज्ञाययन् ९ । धर्मसू-
 क्तां धर्मस्य रत्नत्रयरूपमोक्षमार्गस्य सकलवस्तुस्वरूपस्य सुषु सर्वविरोधपरिहारवत्युक्तिरूपदेशित्वं तन्नावस्तत्ता तां अर्हतां
 सदृशा अन्ये तदुपदेशका न चूता न सन्ति न ज्ञाययन् १० । लोकपञ्चतिं चतुर्दशरत्नारत्मकस्य लोकस्य
 सर्वाकाशयंस्त्रिव्यात्मनो जन्मस्थितिमरणानि ज्ञाययन् ११ । बोधिदुर्लभतां अनादितो जीवस्य सूक्ष्मेतरैकेन्द्रियादिव्यति-
 प्रचूतकालनिर्गमात् सम्यक्त्वादिधर्मसामग्री दुष्प्राप्या तन्नावस्तत्ता तां ज्ञाययन् १२ ज्ञवाग्मुच्यस इत्यर्थः ॥ ७-७ ॥

(पुष्पिताग्रावृत्तम्)

वपुरवपुरिदं विवत्रलीलापरिचितमप्यतिचंगुरं नराणाम् ।
 तद्वतिभिदुरयौवनाविनीतं ज्ञवति कथं विदुषां महोदयाथ ॥ ९ ॥

व्याख्या—चेत्तीति वित् पंक्तिस्तत्संयोगं हे वित् विघ्न आत्मन् । इदं प्रत्यक्षं दृश्यमानं । अत्रलीलापरिचितं
 अयः सखिलं चिन्तितं धारयतीत्यत्रं मेघस्तस्य या लीला वायुतरंगैः क्षणदृष्टनष्टता तथा परिचितमतिशयेन व्याप्तं सह-
 शास्त्रज्ञावमिति यावत् । यद्वा, जिज्ञमेतत्पदं तदा परिचितं यदाहारवखालंकारैर्नित्यं पर्यतिशयेन त्वया पूजितं सेवितं
 तत् । वपुः शरीरं । अथपुरेय पुञ्जीञ्चूतविनश्चरपरमाणुराशिरशरीरमेव जानीहि । यद्वाऽवपुः सर्वानादरपरिचरवनीयता-
 दिनिवासनगरीं ज्ञात्वा तनुमोहपरिहरः ईदृशमपि नराणां मनुष्याणां अतिचंगुरं स्वयं विनश्चरशीलं वर्तते । तदतिजि-
 डुरयीवनाधिनीतं तदनस्तरोकस्वरूपं शरीरमतिजिडुरोऽतिक्रान्तो जिडुरो वज्रो येन वज्रादपि दुर्भेद्यकामधिकारच्युतेन
 यौवनेन तारुण्येनाविनीतमुद्भूतं वर्तते । तच्चिद्रुपां पंक्तानां महोदयाय मोक्षादिकल्याणाय कथं केन प्रकारेण भवति ।
 न कथञ्चिदपि । अतः शरीरमोहं विहाय तपःसंयमादिषु नियोजय येन महोदयाय स्यादित्यर्थः ॥ ए ॥

अथ सांसारिकाः सर्वे पदार्था अनित्या एवेति दर्शयन्नाह—

(शार्दूलविक्रीडितं वृत्तषयम्)

आयुर्वायुतरत्तरंगतरलं लज्जापदः संपदः सर्वेऽपीन्द्रियगोचराश्च चटुलाः सन्ध्यात्रागादिवत् ।
 मित्रल्लीखजनादिसंगमसुखं स्वप्नेन्द्रजासोपमं तत्किं वस्तु भवे भवेदिह मुदामालंबनं यत्सत्ताम् ॥ १० ॥

व्याख्या—जो जन्म्या भवतिर्नेत्राणि संमीद्वय हृदये सम्यगालोच्यतां, आलोच्य कथ्यतां । इहासिन् प्रत्यक्षदृश्यमाने
 सचराचरे भवे संसारे । तत्तेषु प्रत्यक्षपरोक्षेषु सर्वेषु किमिति किंनामकं वस्तु पदार्थो भवेन्नविद्यति । यद्वस्तु सतां प्रधा-

नपुरुषाणां श्रानन्दाय शाश्वतसुखाय श्राखंवनमाश्रयणीयं स्यात् । तत्तु रत्नत्रयं विहाय ऋधेऽन्यन्न पश्यामः । कुत
 एवं? यतो ऋधे आयुर्वायुतरत्तरंगतरलं आयुः सकलसाधनाधारञ्चतं प्राणिनां जीवितं तत् वायुतरत्तरंगतरलं वायु-
 रनिदलस्य ये तरत्तरंगा श्रस्थिरस्वजावाः कक्षोलास्तेभ्योऽपि तरलं चञ्चलतरं वर्ततेऽतो नानन्दाखंवनं । संपदः स्याव-
 रजंगमसर्वविञ्चतयो लभाः संततसंघ्नाः सर्वांगेन व्याप्ता आपदो विपत्तयो यासां तास्तथाविधाः कथमानन्दाखंवनं ।
 सर्वेऽपीन्द्रियगोचराश्च सन्ध्यात्ररागादिवचदुलाः सर्वेऽपि समस्ता अपि न तु कियन्त एव इन्द्रियगोचराः स्पर्शनादी-
 न्धियाणां रमणस्यलञ्जताः स्पर्शादिपञ्चविपयाश्च सन्ध्यात्ररागादिवत् सन्ध्या प्रातःकालसार्थकालसंबन्धिनी द्वे तयो-
 रवसरे जाताः पश्यर्णमनोहरा येऽत्रा वार्दलास्ते यथा क्षणरमणीया दृष्टनष्टा जयन्ति तद्वदेतेऽपि । आदिपदादिन्द्र-
 जालस्वप्नसंमृगतृष्णाविद्युदादिवचदुलाश्चञ्चला बोध्याः, अतो नानन्दाखंवनं । मित्रस्त्रीस्वजनादिसंगमसुखं स्वमेन्-
 जालोपमं मित्राणि सलायः, स्त्रियः प्रमदाः, स्वजना जननीजनकप्रातृजगिन्यादयः, तेषां यः संगमः संयोगस्तेन
 यत्सुखं विनोदधीः तदपि स्वमेन्जालदृष्टवस्तुवदसत् जीवे संयोगस्याविद्यमानत्वाश्रानन्दाखंवनमित्यर्थः ॥ १० ॥

प्रातर्त्रातिरिहावदातरुचयो ये चेतनाचेतना दृष्टा विश्वमनःप्रमोदविधुरा चावाः स्वतः सुन्दराः
 तांस्तत्रैव दिने विपाकविरमाद्वा नश्यतः पश्यतश्चेतः प्रेतदृतं जहाति न ऋवप्रेमानुबन्धं मम ॥ ११ ॥
 व्याख्या—हे प्रातर्दे वन्धो घेतन । इह मनुष्यलोके । ये घेतनाचेतना चावा विश्वमनःप्रमोदविधुराः स्वतः
 सुन्दराः मातरवदातरुचयो दृष्टा इति संबन्धः येऽतिप्रञ्चतत्वेन नामग्राहं वकुमशक्याः चेतनाश्च स्त्रीपुरुषहस्त्यश्वबृक्षाद-

योऽप्येतनाश्च सदनस्यन्दनवस्त्राखंकारादयः विश्वमनःप्रमोदविधुरा विश्वस्य जगज्जानस्य यन्मनो हृदयं तस्य यः प्रमोदो
 ह्यर्पप्रकर्षस्तज्जानने विधुरा व्याघ्रा जननयनमनोऽन्निवेष्टितत्वादतिरमणीयत्वेन ज्ञावाः सौम्यतेजःकान्तिदीप्तपदार्थाः
 स्वतोऽनखंकृतस्वरूपाकारमात्रतः सुन्दराः सुशोचितमनोहराः चक्रविशेषणसमग्राः प्रातरवदातरुचयः प्रातर्दिवसस्य
 पूर्वार्धे अथवादाताः सुचिशुद्धा धयलपीतवर्णा रुचयः कान्तिप्रकाशा दृष्टा अवलोकिताः । तान् विपाकविरसान् तत्रैव
 दिने नश्यतः पश्यतो हा प्रेतहृतं मम चेतः जयप्रमानुबन्धं न जहति ताननन्तरोक्तपदार्थान् विपाकश्चेतनानां कर्मोदये-
 नेतरेषां स्वस्थितिपरिपाकेनान्यरूपप्रापणं तेन विरसान् विनष्टप्रमोत्पादकमाधुर्यस्वजावान् तत्रैव दिने यस्मिन् दिने रम-
 णीया दृष्टास्तस्मिन्नेव पश्चिमाधे नश्यतो विनाशं गह्रतः पश्यतो विलोकयतोऽपि । हा महाखेदकरं । प्रेतो नरकस्तत्प्रा-
 योग्यक्रिष्टकर्मोदयः पिशाचश्च तेन हृतं नष्टविशिष्टविवेकं ईदृग् मम चेतो ममात्मा मन्मानसं वा । जयप्रमानु-
 बन्धं जयसुखे प्रमानुबन्धो जयप्रमानुबन्धो विषयरागाखंडधारावत्त्वं । न जहति न त्यजति । किं कुर्मोऽनित्यानपि
 शाश्वतान्मन्यत इत्यर्थः ॥ ११ ॥

अथ विषयमोहमूढं मानसं संवोधयन् गेयपद्याष्टकेनानित्यजावनां स्वयं ज्ञाययति—

मूढ मुह्यसि सुधा मूढ मुह्यसि सुधा विज्रवमनुचिन्त्य हृदि सपरिवारम् ।

कुशशिरसि नीरमिव गलदनिलकंपितं विनय जानीहि जी वित्तमसारं, मूढ ॥ १-१२ ॥

व्याख्या—मूढ हे अज्ञ आत्मन् त्वं सपरिवारं सह परिवारेण पुत्रवनितादिपरिजनेन सहितं विज्रवं धनसंपदादिपदार्थं

हृदि मनसि मदीयमेतदिति अनुचिन्त्य सदैव रागवशस्वकीयं परिकल्पयन् मुधा व्यर्थमेव हितफलप्राप्त्यत्रावेऽपि मुह्यसि मोहाज्ञानवशादेव तत्रासक्तं यासि न तत्त्वदीयं, सर्वथाऽन्यत्वादित्यर्थः । दूरेऽस्तु परिजनविप्रवादिकं त्वज्जीवितमप्यसारं यतते तद्यन्तयेत्याह—विनय गलदनिलकंपितं कुशशिरसि नीरमिव जीवितमसारं जानीहि विनयनं विनिघर्तनं मोहात्रिषापो विनयस्तत्संबोधनं हे विनय । अनिलकंपितं अनिलो वायुस्तेन कंपितं घृणितमान्दोलितमिति यावत् गल-
त्पतदेव कुशशिरसि कुशानि दर्जाणि तृणानि च तेषां शिरः शिलाप्रजागस्तत्र स्थितं यत् नीरं जलकणस्तदिव तेन सहसं जीयितं सकलकार्यधारचूतमायुरसारं सारो दाढ्यं न सारमसारमटुं रोगादिप्रवाहैः स्वप्नावतोपि काचप्राजनव-
रक्षणं गुरं जानीहि, ज्ञात्या शीघ्रं निज्जालहितमनेन साधयेत्यर्थः ॥ १-१२ ॥

पश्य गंगुरमिदं विषयसुखसौहृदं, पश्यतामेव नश्यति सहासं ।

एतदनुहरति संसाररूपं रयाज्ज्वलज्जलदवालिकारुचिविलासम्, मू० ॥ २-१३ ॥

व्याख्या—हे चेतन इदं प्रत्यक्षमनुभूयमानं । गंगुरं स्वतो विनम्बरशीलं । विषयसुखसौहृदं विषयेभ्यो यत्सुखमानन्द-
स्तस्य यत्सौहृदं सुहृद्वन्धुमित्रं च तन्नावः सौहृदं बन्धुतां मैत्री च । पश्य हृदयदृष्ट्या सम्यग्विलोकय । सहासं हसनं हासो
हासेन सहितं यद्भक्ततावीदानं तत्सहासं पश्यतां बन्धुमित्राणां विलोकयतां श्रवणानां कुर्वत् नश्यति सुतरामदृश्यो
भ्रयतीत्यत एतत्प्रत्यक्षं वर्तमानं संसाररूपं भवे सर्वाकारं । रयाज्ज्वलज्जलदवालिकारुचिविलासमनुहरति रयादतिवेगव-
त्येन व्यवन्ती सप्रकाशा सती या जलदवालिका जलदो मेघस्तस्य बालिकेव बालिका तत्र जातत्वात्तत्पुत्री विद्युत्तस्या

या रुचिः कान्तिलस्य यो विद्यास्रोऽतिशीघ्रदृष्टनष्टत्वं तमनुहरति तेन सदृशतां करोति । तत्र तत्र कोऽयं प्रतिबन्धोऽ-
नुधित पदेत्यर्थः ॥ २-१३ ॥

हन्त हतयौवनं पुष्टमिव शौवनं, कुटिलमति, तदपि लघुदृष्टनष्टम् ।

तेन वत परवशा परवशा हतधियः, कटुकमिह किं न कलयन्ति कष्टम्, मू० ॥ ३-२४ ॥
व्याख्या—हन्तेति कोमलामञ्जरे हे मन्दबुद्धिचेतन हतयौवनं सुखनिराशास्थानतपोरहितत्वेन दुर्बुद्धिनिशितं
ईदृशं यद्यौवनं तारुण्यं तत् । शौवनं पुष्टमिव अतिकुटिलं शुन इदं शौवनं पुष्टमिव तद्वांगूलवदतिकुटिलं वक्राकारं
यर्तते । तदपि तथाविधमपि लघुदृष्टनष्टं लघुशीघ्रमेव दृष्टं सन्नष्टं नश्वरशीलं तत्तथा यर्तते । यत खेदेऽहो विवेकिचित्तदुः-
खदं दृसं यत्सेनोक्तदृष्टेन यौवनेन परवशाः पराधीना जनाः परवशाः परेपामितरजनानां वशाः वशवर्तिनः यद्वा परेपां
पुरुषाणां वशाः स्त्रियस्ताजिर्हतधियः इति एकं पदं । हतधियो हता विनष्टा पापोदयवती पापकारिणी धीर्बुद्धिर्येषां ते
हतधियः । इह किं कटुकं कष्टं न कलयन्ति इह वर्तमानजन्मन्यपि किमिति किंनामकं तत्कटुकमतिशयेनासह्यं कष्टं
कृत्रजीधनकारिणी पीमां न कलयन्ति न प्राप्नुवन्ति सर्वाणिष्टं प्राप्नुवन्तीति ज्ञात्वाऽनित्ये यौवनेऽपि धर्मोद्यमो विधेय
इत्यर्थः ॥ ३-२४ ॥

यदपि पिण्याकतामंगमिदमुपगतं, शुवनदुर्जयजरापीतसारम् ।

तदपि गतलज्जामुञ्जति मनो नांगिनां, वितथमति कुथितमन्मथविकारम् ॥ ४-२५ ॥

व्याख्या—अहो मनोदुष्टतां कियद्भ्रमः । यदपि यदापि शुवनदुर्जयजरापीतसारमिदमंगं पिण्याकतामुपगतं शुवने
 त्रिजगति या दुःखेन जेया शुवनदुर्जया निवारयितुमशक्या जरा ययोहानिस्तया पीतो ऋक्षितः सारः सामर्थ्ये
 यस्य तत्तथाचूतं इदं प्रत्यहं अंगं शरीरं पिण्याको यंत्रपीकितितानां कल्कः 'खल' इति लोके तत्तां उपगतं प्राप्तं ।
 तदपि तदापि वितथमति गतलज्जमंगिनां मनो कुथितमन्मथविकारं नोष्फति वितथाऽन्यथास्थिते पदार्थेऽन्यथाग्राहिणी
 विपर्यस्ता मतिः परिणतिर्यस्य तत्तथाचूतं गताऽपनष्टा लज्जाऽनुचिताकृत्यप्रवृत्तिन्यो निवृत्तिहेतुपरिणतिर्यस्मात्तत्तथाचूतं
 अंगिनां देहधारिजीवानां मनो हृदयं कुथितमन्मथविकारं कुञ्चितो जराप्राप्तत्वेन दुर्गन्धधिरस ईदृशो मन्मथः कामस्तस्य
 विकारो दुष्टपरिणामस्तं । नेति नैव लज्फति परित्यजति शरीरशक्यत्वावेऽपि कामिजनमरणान्तपर्यन्तमनोविकारेण
 दृष्टमाना दुःखिनो जयन्तीत्यर्थः ॥ ४-१५ ॥

सुखमनुत्तरसुरावधि यदतिमेशुरं, कालतस्तदपि कलयति विरामम् ।

कतरदितरत्तदा वस्तु सांसारिकं, स्थिरतरं जवति चिन्तय निकामम्, मू० ॥ ५-१६ ॥

व्याख्या—हे चेतन निकामं चुरामेकाग्रमनसा चिन्तय विचारय । संसारे सर्वोत्कृष्टं अतिमेशुरं स्वरूपदुष्टव्याधातव-
 जितरोगरोकनिवारहितसमग्रताधनसामग्रीसदासमन्वितप्रचूतकालस्थाधितयाऽत्यानन्दधनं अनुत्तरसुरावधि अनुत्तरं सां-
 सारिके श्रेष्ठं सुरविमानं सर्वार्थसिद्धिनामकमवधीकृत्य जवनपतिपर्यन्तं देवानां सुखं शर्म । तदपि कालतो देवायुःस्थि-
 तिपर्यन्तप्राप्तेः विराममवसानं कलयति प्राप्नोति । तदा सांसारिकं संसारे समुद्भवं नरादिजन्मस्त्रीपुत्रधनादिकं इतरत्

देवेभ्यो देवसुतेभ्यो व्यतिरिक्तं क्वरत् कियत्तरं किनामकं वस्तु पदार्थः स्थितरं देववस्तुभ्योऽधिकतरकालस्थायि भवति
तत्र किञ्चिदमीत्यर्थः ॥ ५-१६ ॥

येः समं क्रीडिताभ्ये च भृशमीहिता, येः सहाकृष्महि प्रीतिवादम् ।

तान् जनान् वीक्ष्य घत जसञ्चयं गतान्निर्विशंकाः स्म इति धिक् प्रमादम्, मू० ॥ ६-१७ ॥

व्याख्या—यत्नेति सेदे किं वयं विद्याः स्मः न किञ्चित् । कुत एवं ? यतो वयं येः सुहृद्वन्धुवनितादिभिः समं सार्धं
क्रीडिता जलाद्ययनयुननशय्यादिषु सखिलासं सपरिहासं खेदितः । च पुनर्ये जननीजनकपुत्रादयः चृशमीहिताः
चृशमतिशयेन भोजनाद्यादनाङ्कारस्तुतिजिरीहिताः पूजिताः । र्वैर्वनितासुतविघ्नभिः सह साकं प्रीतिवादं विनोदवार्त्ता
द्यकृष्महि अकुर्म तानुफविशेषणविशिष्टान् जनान् जीवान् जसञ्चयं गतान् रद्यापुञ्जत्वप्राप्तान् वीक्ष्य दृष्ट्वापि निर्वि-
शंकाः स्मः नितरामतिशयेन विगता निर्गता शंका भरणञ्चयं येषां ते निर्विशंका अजरामरवन्निश्चिन्ताः स्म इति यावत् ।
इति मोक्षप्रकारेण स्थितेऽपि स्वहितोद्यमरहिता अतो रागादिप्रमादं धिगस्तु इत्यर्थः ॥ ६-१७ ॥

असकृदुन्मिष्य निमिषन्ति सिन्धूर्मिवचेतनाचेतनाः सर्वज्ञावाः ।

इन्द्रजाखोपमाः स्वजनधनसंगमास्तेषु रज्यन्ति मूढस्वज्ञावाः, मू० ॥ ७-१८ ॥

व्याख्या—हे आत्मन् अस्मिन्नोकोदरे चेतनाचेतनाः सर्वज्ञावाः सिन्धूर्मिवदसकृदुन्मिष्य निमिषन्ति चेतना एके-

निद्र्यादियद्येन्द्रियपर्यन्तजीवानां सूक्ष्मजादरमजीवशरीरत्रापामनःसमुद्वासादयः, अचेतना निर्जिविगृहासनरथशिविका-
 नाननपत्राचरणधनादयः, हन्वे कृते ते तथाचूताः सर्वजायाः समग्रपदार्थाः सिन्धुर्मिवत् सिन्धुः समुद्रस्तस्य ये ऊर्गयः
 कञ्चोखप्रकारा यया निरन्तरमुत्पद्यन्ते विखीयन्ते तद्यत् चेतनाचेतनसर्वजावा असकृत् एकस्मिन्मुहूर्तयामदिनाहोरात्र-
 यंपयुगादिकेऽनेकशः चन्मिष्य समुत्पद्य समुत्पद्य निमिपन्ति विखीयन्ते विनश्य न जानीमः क्व यान्तीत्यर्थः । तर्हि य
 द्गन्धजाखीपमाः स्वजनधनसंगमाः दण्डदृष्टनदृष्ट्येनेन्ध्रजाखसदृशाः सन्ति ततस्तेषु ये रज्यन्ति प्रसक्ता भवन्ति ते मूढ-
 स्वप्नाया अज्ञातकेश्या एव सन्तीत्यर्थः ॥ ७-१७ ॥

कवलयन्नविरतं जंगमाजंगमं, जगद्दहो नैव तृप्यति कृतान्तः ।

मुखगतान् खादतस्तस्य करतलगतैर्न कथमुपलभ्यतेऽस्मान्चिरन्तः, मूढ ॥ ७-१९ ॥

व्याख्या—अहो महाश्वयं यदयं कृतान्तः कृतो विहितोऽन्तो जीवानां प्राणविनाशो येन स कृतान्तो मरणं सः
 अनादित आरन्ध्र्य अचिरतं जंगमाजंगमं जगत् कवलयन् नैव तृप्यति अचिरतं समयाद्यन्तरात्रायेन निरन्तरं जंगमं
 वीन्द्रियादिरूपत्रसजीवगणं अजंगमं गृथिव्यादिस्यावरं तद्रूपं यज्जगज्जीवराशिः तत् कवलयन् नश्यन्नपि नैव तृप्यति नैव
 संतुष्यति । तस्य मुखगतान् खादतः करतलगतैरस्माज्जिः कथमन्तो नोपलभ्यते तस्य मरणस्य किं कुर्वतः ? मुखगतान्
 खादतः ये मुखे दंष्ट्रामध्य आगताः प्राप्ताः प्राणिनस्तान् खादतश्चर्ययतस्तस्य करतलगतैः हस्ततले कवल रूपतां प्राप्तेःअस्मा
 चिरतिप्रमर्शैः कथं केनोपायेन अन्तो विनाशो न लभ्यते ? नारत्येव जवे स उपायस्तस्माद्द्वप्याम एवेत्यर्थः ॥ ७-१९ ॥

अथानित्यज्ञावनामुपसंहरन्नाह—

नित्यमेकं चिदानन्दमयमात्मनो, रूपमन्निरूप्य सुखमनुभवेयम् ।

प्रशमरसनचसुधापानविनयोत्सवो, जत्रतु सततं सतामिह भवेऽयम्, मू० ॥ ए-३० ॥

॥ इति महोपाध्यायश्रीकीर्तिविजयगणेशिष्योपाध्यायश्रीविनयविजयगणिविरचिते शान्तसुधारस-

गेयकाव्येऽनित्यज्ञावनाविज्ञावनो नाम प्रथमः प्रकाशः ॥

व्याख्या—हे विनय चिदानन्दमयमात्मनो रूपमन्निरूप्य नित्यमेकं सुखमनुभवेयं चिदानन्दमयं ज्ञानानन्देन पूर्णं
आत्मनो रूपं निजचेतनस्वरूपं अन्निरूप्य चेतसा सम्यग् हृद्भवये निधाय नित्यं निरन्तरं शाश्वतं एकं दुःखान्शोनाकलं-
कितं निष्केवलं न तु सांसारिकबहुःखेन मिश्रितमिति यावत् । ईदृक् सुखं परमानन्दं अनुभवेयं स्वानुभवप्रत्यक्षं कुर्यात् ।
तथा वाचकधरः सज्जानान्निनन्दयति इह जने सतामयं प्रशमरसनवसुधापानविनयोत्सवः सततं जत्रतु एतन्नास्त्राध्ययन-
श्रवणमननात् इह जिनशासने जने संसारे शोषेऽवशिष्यमाणे सति सतां साधुपुरुषाणां अयमुक्तग्रह्यमाणस्वरूपः प्रशम-
रसनवसुधापानविनयोत्सवः प्रशमरसः शान्तस्वभावे रतिः स एव नवमपूर्वं सुधापानं तस्मिन् विनयोऽनुनयः प्रार्थना
तद्रूप उत्सवो मंगलं सततं निरन्तरं प्रवृत्तित्यर्थः ॥ ए-३० ॥

इति श्रीतपागङ्गीयसंविद्यशास्त्रीयपरममुनिश्रीबुद्धिविजयमुख्यशिष्यश्रीमुक्तिविजयगणिसतीर्थ्यतिलकमुनिश्रीवृद्धिविज-
यचरणयुगसेविना पंभितगंजीरविजयगणिना विरचितायां शान्तसुधारसटीकायामनित्यज्ञावनविज्ञावनो नाम प्रथमः
प्रकाशः समजनि ॥

॥ द्वितीयः प्रकाशः ॥

प्रथमप्रकाशेऽतित्यज्ञावना विज्ञाविता । अनित्याश्च पदार्थाः शरणदा न ज्वन्तीत्यनेन संबन्धेनायातामशरणज्ञावनां विज्ञावयन्नाह । तस्याध्यायमादिमः श्लोकः—

(शार्दूलबिक्रीकृत्स्नम्)

ये पद्मखंडमहीमहीनतरसा निर्जित्य वज्राजिरे, ये च स्वर्गशुजो शुजोर्जितमदां, मेदुर्मुवा मेदुराः ।
तेऽपि कूरकृतान्तवक्ररदनैर्निर्देह्यमाना हृगदत्राणाः शरणाय ह्य दश दिशः प्रैद्वान्त दीनाननाः ॥ १ ॥

व्याख्या—हे चेतन मरणे समागते सति तव कः शरणं न विच्यतीति हृदये निजालय । कृतान्ताग्रे बखिनोऽपि शृगाल-
कदपाः । यतो ये शुजादिवलोरुक्ताश्चक्रवर्तिनः अहीनतरसा पद्मखंडमही निर्जित्य वज्राजिरे अहीनतरसा न हीनमहीनं
मनुष्यजात्यपेक्षया परिपूर्णं तरो बलं देहसामर्थ्यं सैन्यं च तेनाहीनतरसा । यथाऽहीनतरसा परिपूर्णशीघ्रजयनक्रियया
ब्रह्मदत्तापेक्षया वर्षशतमात्रेणापि पद्मखंडमही हैमघर्षधरपर्वतादारच्य समुद्रमेखलापर्यन्तपरिपूर्णजरतक्षेत्रश्रुमिं निर्जित्य
देवतामनुष्यवशां स्ववशीकृत्य, वज्राजिरे नवनिधानचतुर्दशरत्नादिभिः शुशुजिरे तेऽपि । तथा ये च शुजोर्जितमदा मुदा
मेदुराः स्वर्गशुजः । च पुनर्ये त्रिशुवने सिद्धान्तोकाः प्रसिद्धा शुजोर्जितमदा शुजाभ्यामूर्जितो वृद्धिं गतो मदो येषां ते
तथा मुदा मेदुराः मुदा आनन्दविशेषेण हर्षप्रकर्षेण वा मेदुरा विमानञ्जिसुरांगनादिषु पुष्टप्रेमचराः स्वर्गशुजः सुरेन्द्रा-

दयो देवा भेदुः सविद्यासा वच्युः । तेऽपि प्राणान्तसमये अत्राणाखाणेन रहणसमर्थाश्रयेण रहिताः क्रूरकृतान्तवक्र-
रदनीर्षवास्निर्दयमाना हा शरणाय दीनानना दश दिशः प्रैदन्त क्रूरो दुष्टजथंकरस्वप्नावः कृतान्तो मरणं तस्य यच्चक्रं
मुतं तस्मिन् चे रदना दन्तास्तेर्षवास्निर्दयकारेण निर्दयमाना नितरां चर्ष्यमाणा हा कष्टं तेऽपि शरणाय मरणञ्चदृणाय
दीनानना दीनयदनाः सन्तो दश दिशः स्वशरीराङ्गुर्ध्वाधस्तिर्यङ्कु प्रैदन्त विद्वोकथन्ति स्म । तर्हि मरणे समागते तव
फ आधार इति चिन्तयेत्यर्थः ॥ १ ॥

(स्वागतावृत्तम्)

तावदेव मद विभ्रममाली, तावदेव गुणगौरवशाली । यावददमकृतान्तकटाक्षैर्ने क्षितो विशरणो नरकीटः
व्याख्या—विशरणो नरकीटः न विद्यते शरणमाश्रयो यस्य स तथा । नरो मनुष्यः स एव कीटो जन्तुः । जातावे-
क्यचनं । मदविभ्रममाली तावदेव मद आनन्दविनोदो जातिकुलबलरूपाद्यत्रिमानश्च तेन माली सविद्यासशोचमानः
तेन संयुक्तो वा तावदेव साकड्येन काखतो जवति । तथा गुणगौरवशाली तावदेव गुणा रूपसौभाग्यकलाचातुर्यसौ-
न्दर्यज्ञानादयस्तैर्गौरवमादरज्जकिसत्कारस्तेन शाली शोचितः तावत् साकड्येन काखतलावन्मात्रमेव जवति । यावदद-
मकृतान्तकटाक्षैर्नेक्षितः यावन्मात्रमेव काखं अदमा असह्यस्वप्नावत्वेन केनापि दन्तुमशक्याः कृतान्तस्य मरणस्य
कटाक्षाः यकरोपारुणविकृणितनेत्रप्रान्तास्तेः नेति नैव ईक्षितो विद्वोकितः । अतः शरणं गवेपयेत्यर्थः ॥ २ ॥

(शिखरिणीवृत्तम्)

प्रतापैर्व्यापन्नं गलितमथ तेजोजिरुदितैर्गतं धैर्योद्योगैः श्लथितमथ पुष्टेन वपुषा ।

प्रवृत्तं तद्बुव्यग्रहृणविषये बान्धवजनैर्जने कीनाशेन प्रसन्नमुपनीते निजवशम् ॥ ३ ॥

व्याख्या—कीनाशेन चृत्यं निजवशमुपनीते जने प्रतापैर्व्यापन्नं कीनाशः कुत्सितमनिष्टं नाशयतीति कीनाशो मरणं तेन चृत्यमतिशयेन निजवशं स्वाधीनं उपनीते अत्यन्ततया प्रापिते सति जने प्राप्तिनि प्रतापैस्तेजोजिः शक्तिप्रजावैरिति यावत् व्यापन्नं स्वयमेव विनष्टं प्रवति । अधानन्तरमुदितैः संपद्यौघनादिजिरुद्भूतैस्तेजोजिः सप्रकाशमहिमजिः गलितं स्वयमेव विलयं प्रासं प्रवति । तथा धैर्योद्योगैर्गतं धैर्यं विपत्सु निर्विकारव्याकुलतारहितचित्तस्थैर्यं लघोगाः प्रारब्धधर्मकार्यदिः संपादनोद्यमास्तैः गतं स्वयमेव दूरतरं विनष्टं । अधानन्तरं पुष्टेन वपुषा श्लथितं पुष्टेन इष्टजोजनरसायनपुण्यसामर्थ्यवद्विष्टेन वपुषा शरीरेण श्लथितं स्वयमेव सर्वसामर्थ्यराहित्यं प्राप्तं । बान्धवजनैस्त्वबुव्यग्रहृणविषये प्रवृत्तं बान्धवा गोत्रिणस्त एव जना लोकास्तैः तद्बुव्यं वियमाणस्य धनं तस्य यद्ग्रहणं स्वायत्तीकरणं तस्मिन् प्रवृत्तं स्वयमेव गृहीतं जवतीत्यतो धर्मशरणगतो ज्ञवेत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ सम्यग्दृष्टिचिरशरणभावनाऽनेन प्रकारेण सदैव जावनीयेति गेयपद्याष्टकेन विज्ञावयति—

स्वजनजनो बहुधा हितकामं प्रीतिरसैरचिरामम् । मरणदशावशमुपगतवन्तं रक्षति कोऽपि न सन्तम् ॥ १ ॥

विनय विधीयतां रे श्रीजिनधर्मः शरणम् । अनुसंधीयतां रे शुचितरचरणस्मरणम्, वि० ॥ २ ॥ श्रुवपदं
 व्याख्या—हे विनय हे मोक्षानिलापिन् तवायं स्वजनजनः स्वकीयो जनो जनकजननीत्रातृजग्निजीवार्थादिलोकः ।
 बहुधा बहुजिः प्रकरीर्धनागमारोग्यवृद्धिनिरूपचवादिचिन्तनैः । द्वितकामं हितं पथं तत्करणे कामा मनोरथा यस्य स
 तथा तं । प्रीतिरसैरनिरामं प्रीतिरसास्तवोपरि प्रेमरसप्रकारासैः अनिरामः सुन्दरपरिणामस्तं तथाविधं वर्तमानमपि
 समागते मरणे शरणाय नालं जानीहि । सन्तं सुखदं तदपि । मरणदशावशमुपगतयन्तं कोऽपि न ररुति मरणमायुषः
 ह्यस्तद्रूपा दशाऽवस्था तस्या वशमधीनत्वमुपगतयन्तं प्राप्तं सन्तं कोऽपीति उक्तस्वजनमध्यात्कश्चिदेकोऽपि न ररुति
 न मोचयतीति जायनीयमित्यतः श्रीजिनधर्मः शरणं विधीयतां श्रीः सर्वथाऽजरामरत्वप्रापणसामर्थ्यं तथा युक्तो
 जिनप्रणीतो धर्मो द्वादशांगोक्तकृत्यविधानं स श्रीजिनधर्मः । प्रज्जिरस्माच्चिरपि शरणमयमेव सत्याधार इति विधीयतां
 आश्रीयतां । तस्मात्तये च शुचितरचरणस्मरणमनुसंधीयतां शुचितरं सर्वथा सर्वदोषाज्जावावृत्तिशयेन पवित्रं चरणं जिन-
 राजपावयुग्मं चारित्रं च तस्य स्मरणं जजनं चारित्रखंजनस्य पर्यालोचनं अनुसंधीयतां स्वहृदयेऽखंडप्रेमधारया संयोज्य-
 तां । चारित्रं च यत्र यत्र दोषसेवनया खंजितं शायते तत्र तत्र पुनः पूर्णं क्रियतां । एतत्कृते सत्येव जिनधर्मशरणं
 कृतं जवति, नान्यथेत्यर्थः ॥ १-३ ॥

तुरगरथेजनरावृत्तिकवितं, दयतं बलमस्खलितम् ।

हरति यमो नरपतिमपि दीनं, भैनिक इव लघुमीनम्, वि० ॥ ३ ॥

व्याख्या—तुरगरेजनेरावृत्तिककितं अस्खलितं चर्षं दधतं नरपतिमपि दीनं यमो हरति तुरगा अश्वः, रथाः स्यन्दनानि, इजा इस्तिनः, नराः श्वातयः, धन्वे कृते तेषामावृत्तिः रदणाय सर्वतः परिवेष्टनं तेन कलितं सहितमपि तथाऽस्थलितमसत्त्वं केनापि रोषुमशक्यं बलं देहसामर्थ्यं पराक्रममिति यावत् दधतं धारयन्तं नरपतिं राजानमपि दीनमशरणे सति शरणार्थं दीनताकलितमुखं यमो मरणं हरति स्ववशं नयति । कंमित्र १ मैनिको लघुमीनमिव मीनान् नक्षयतीति मैनिकः ककणपक्षी किङ्किको नाम लोकप्रसिद्धः । स यथा लघुमीनं जले निपत्य लुब्धमस्यं चञ्चा गृहीत्वा गगनतलं याति, तद्वत्प्रेतराद् स्वजनसैन्यदुर्गमध्यतो जीर्णं गृहीत्वा याति, न कोऽपि मोचयति, तस्माद्धर्मं ब्रज इत्यर्थः ॥३॥

प्रविशति वज्रमथे यदि सद्ने, तृणमथ घटयति वदने ।

तदपि न सुचति हतसमवर्ती, निर्दयपौरुषवर्ती, वि० ॥ ४ ॥

व्याख्या—यदा यदा प्राणी मरणजयतो वज्रमथे सद्ने प्रविशति वज्रतुल्यसारथिप्रणुत्तिनिमित्तं वज्रमथं तस्मिन् सद्ने गृहे प्रविशति तत्र तिष्ठति तदपि । अथापि मरणस्य प्रार्थनापरो वदने मुखे तृणं पशुवद्दृष्ट्यासावयथं घटयति दशनैर्गृह्णाति तदपि । निर्दय पौरुषवर्ती हतसमवर्ती तदपि न मुञ्चति निर्गता दया कृपा येन्यस्तानि च तानि पौरुषाणि पराक्रमविशेषाः तैर्नृत्यति सानन्दं बिलसति यः स तथा । हतसमवर्ती हतो शान्तिस्तिरस्कृतः समवर्ती गुण्यगुणिवालवृद्धदेवनरपशुनारकादिषु निर्दयत्वेन तुल्यतया प्रवृत्तिर्यस्य स समवर्ती पूर्वोक्तसर्वोपायकृतेऽपि तदपि प्रेतराद् प्राणापहरणं न मुञ्चति न त्यजति । अतो निरुपायमेकं धर्मशरणमित्यर्थः ॥ ४ ॥

विद्यामंत्रसहोपधिसेवां, सृजतु वशीकृतदेवाम्।

रसतु रसायनमुपचयकरणं, तदपि न मुञ्चति मरणम्, वि० ॥ ५ ॥

व्याख्या—जो जन्म्या यदि कश्चिन्मरणात्स्वमोचनाय वशीकृतदेवां श्रवशा वशा संपद्यमानाः कृता ज्वन्तीति वशीकृता देवा वरुणकुत्रेरादयो यया सा तथा तां । विद्यामंत्रसहोपधिसेवां सृजतु विद्या रोहिणीप्रज्ञप्त्यादिः, मंत्रा हरि-
नैगमेविद्यमंत्रपञ्जरादयः, महौपधयः सप्रजावा नृपशीतन्नचिसहदेवीपुत्रंजारीविष्णुक्रान्तादिकास्तासां सेवाराधना तां सृजतु प्राणी करोतु । उपचयकरणं रसायनं रसतु उपचयो मरणजयार्थं बलवृद्धिस्तत्करणं तत्कारकं यद्रसायनं रसेन्भक्तान्न-
जस्मादि तन्नसतु जह्यतु । तदपि तथाकृतेऽपि मरणं न मुञ्चतीत्यतो धर्मशरणं कार्यमित्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ जरातोऽपि रक्षकं शरणं नास्तीत्याह—

वपुषि चिरं निरुणद्धि समीरं, पतति जलधिपरतीरम् ।

शिरसि गिरेरधिरोहति तरसा, तदपि स जीर्यति जस्ता, वि० ॥ ६ ॥

व्याख्या—यः पुमान् जराया जयतो रक्षकृते समीरं शरीरपुष्टिदंतुं मत्वा लब्धासनिःश्वासवायुस्तं चिरं प्रतिदिनं मन्त्रकालं यावत् वपुषि शरीरमध्ये निरुणद्धि विष्कंजयति स्तंजयति । जलधिपरतीरं पतति । तत्रोज्यान्महान्तरालविधानाय दूरं प्राणदय जलधेः समुद्रस्य परमुत्तरतटं गत्वा पतति अतिष्ठत् । तरसाऽतिशीघ्रतया नंद्रा गिरेः पर्वतस्य शिरसि

समुन्नते शिखरेऽधिरोहति समारूढो जवति । तदपि पूर्वोक्तसर्वप्रकारे कृतेऽपि स पुमान् जरसा जरा वयोहानिस्तया जीर्यते जीर्णदेहो जवत्येव । यत एवं ततस्तत्रापि सर्वशक्तिमान् धर्म एव शरणमित्यर्थः ॥ ६ ॥

सृजतीमसितशिरोरुहद्वलितं मनुजशिरः सितपलितम् ।

को विदधानां शूघनमरसं प्रजवति रोडुं जरसम्, वि० ॥ ७ ॥

व्याख्या-असितशिरोरुहद्वलितं मनुजशिरः सितपलितं सृजतीं शूघनं अरसं विदधानां जरसं को रोडुं प्रजवति न सितान्यसितानि इयामानि शिरसि मस्तके रोहन्ति समुन्नन्तीति शिरोरुहाणि केशाः कर्मधारये कृते तैर्लक्षितं विराजितं मनुजशिरः मनुजा मनुष्यास्तेषां शिरो मस्तकं तत्सितपलितं सितं कर्पासबीजवच्चवलं सृजतीं कुर्षाणां । तथा शूघनं नरादिशरीरं अरसं निःसारं सामर्थ्यरहितमिति यावत् विदधानां कुर्वतीं जरसं जरां राक्षसीं कः किंनामको देवः पुरुषो वा रोडुं निवारयितुं प्रजवति समर्थोऽस्ति ? न कोऽपि । यद्यपि देवादीनां शिरसि पलितं कर्तुं न शक्नोति, लोकस्थिते-रखंघनीयत्वात्, तथापि शक्तिहानिं तु सर्वेषां करोतीत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथ सर्वोपायासाध्ययोज्योर्जामरणयोरशरणत्वचिन्ता दूरेऽस्तु किञ्चिदुपायसाध्ये रुग्दयेऽपि पीमाविजागिशरणं नास्तीत्याह-
उद्यत उग्ररुजा जनकायः कः स्यात्तत्र सहायः ।

एकोऽनुजवति त्रिधुरपरागं विजजति कोऽपि न जागम्, वि० ॥ ८ ॥

व्याख्या—यत्र काष्ठे जनकायः जनो मनुष्यतियंद्नरकजः प्राणी तस्य कायो देहः स जग्रुजा उद्यतः जग्राऽत्युत्कट-
 जयानका रुक् सञ्ज्ञियातजगंद्रादिरोगस्तथा उद्यतः प्रवृत्तो व्याप्तः स्यान्नवेत् । तत्र तस्मिन् काष्ठे कः कस्को देवो मनुष्यः
 स्वजनो वा सहायो व्यथायिज्ञागग्रहणेन सहचारी दुःखविज्ञागीति धावत् स्यान्नवति, न कोऽपि, एकाक्येव पीमां
 सहते । इष्टान्तमाह—विधुरुपरागमेकोऽनुजवति न कोऽपि ज्ञागं विजजति विधुश्चन्द्र उपरागं राहुग्रसनमासव्यथा एको-
 ऽसहायोऽनुजवति घुनक्ति, न कोऽपि ग्रहनदत्रतारकादिः ज्ञागं मात्सांशं विजजति स्लोकं स्लोकं स्वयं जुंके । तत्रकर्मो-
 दयो रोगादिभिः कर्तारं मसते तदा सोऽध्येकाकी शुक्ले इत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाशरणजावनामुपसंहरन्नाह—

शरणमेकमनुसर चतुरंगं परिहर ममतासंगम् ।

विनय रचय शिवसौख्यनिधानं शान्तसुधारसपानम्, वि० ॥ ए ॥

॥ इति श्रीशान्तसुधारसगेयकाव्येऽशरणजावनविज्ञावनो नाम द्वितीयः प्रकाशः ॥

व्याख्या—हे विनय हे निवृत्तीञ्चक प्रोक्तप्रकारेण सांसारिकाः सर्वे जाया जीवस्य शरणं न जयन्तीति ज्ञात्वा एकं
 चतुरंगं शरणमनुसर एकमन्यत्सर्वं मुक्त्वा एकमद्वितीयं चतुरंगं चत्वार्यगानि दानादिप्रकारा यस्य स चतुरङ्गो धर्मस्त्वं
 शरणं श्रयमेव ममैक आधारोऽस्तीति बुद्धिमनुसर सततं स्वीकुरु । तथा ममतासङ्गं परिहर ममैतच्छनादिकमिति बुद्धि-

र्ममता तस्याः संगः संबन्धो रागस्तं परिहर निवारय । तत्कृत्वा शिवसौख्यनिधानं शान्तसुधारसपानं रचय शिवो निरु-
पन्नो मोक्षस्तस्मिन् यत्सुखस्य ज्ञावः सौख्यं परमानन्दस्तस्य निधानमद्वयज्ञानागारं तदीदृशं शान्तसुधारसपानं ज्ञानवैरा-
ग्यादिनिजसहजपरिणामरूपपीयूषास्वादं रचय विधेहीत्यर्थः ॥ ए ॥

॥ इति श्रीतपागङ्गीयसंविद्वशाखीयपरममुनिश्रीबुद्धिविजयमुख्यशिष्यश्रीमु-
क्तिविजयगणिसतीर्थ्यसिलकमुनिश्रीबुद्धिविजयचरणयुगसेविना पंक्तिगं-

त्रीरविजयगणिना विरचितायां शान्तसुधारसटीकायामशरणज्ञा-

वनाविज्ञावनो नाम द्वितीयः प्रकाशः समञ्जनि ॥

॥ तृतीयः प्रकाशः ॥

अथानन्तरं जीवानामशरणता दर्शिता । अशरणस्तु संसारे परित्रमन्तीत्यनेन संबन्धेनायातां संसारजावनां जावयन्नाह-
(शिखरिणीवृत्तत्रयम्)

इतो लोचः क्षोत्रं जनयति दुरन्तो दत्र श्वोह्वसद्वाचांक्षोत्रिः कथमपि न शक्यः शमयितुम् ।
इतस्तृष्णाऽक्षाणां तुदति मृगतृष्णैव विफला कथं स्वस्थैः स्थेयं विविधन्नयन्नीमे जववने ॥ १ ॥
व्याख्या-यत्र इतो दुरन्तो लोचो दयश्च क्षोत्रं जनयति यस्मिन् इत एकस्या दिशः सकाशात् दुरन्तो लोचो दय
इय क्षोत्रं जनयति दुःखेन महाप्रयासेनान्तोऽवसानं शमनमिति यावत् वा दुष्टः अन्तः पर्यवसानं यस्य स तथाचूतो लोचः
अप्राप्तप्रापणैश्च प्राप्तस्य संरक्षणबुद्धिः स दय इव ज्वलाद्वावानलतुल्यं क्षोत्रं संतापं जनयति उत्पादयति । लहसन् कथ-
मपि क्षात्रांक्षोत्रिः शमयितुं न शक्यः लहसन् लोचदवजन्यसंतापो वृद्धिं गह्वन् कथमपि कैश्चिन्महार्थप्राप्तिरूपैरपि
क्षात्रांक्षोत्रिः क्षात्रा अप्राप्तानां प्राप्तयत्न एवांक्षांसि जलानि तैः शमयितुं निर्वापयितुं न शक्यो न साध्यः । इतो मृग-
तृष्णैव विफला अक्षाणां तृष्णा तुदति इतोऽन्यस्या दिशः सकाशात् मृगतृष्णैव विफला मृगतृष्णा निदाघकाले मध्याह्ने
रविकिरणसंतप्तसिकतासु यो निर्जलेऽपि जलत्रमो जयति सा मृगतृष्णा यथा जलप्राप्तिक्लरहिता तद्वद्विफला सुखप्रा-
प्तिसफलवर्जिता अक्षाणां तृष्णा इन्द्रियाणां जोगपिपासा तुदति जीवान् सुखत्रान्त्या व्यथयति । तत्र विविधन्नयन्नीमे
जववने स्वस्थैः कथं स्थेयं ? तस्मिन् विविधानि शारीरमानसिकरोगशोकाजीविकाविधोगादिभ्यो जातानि यानि जयानि

त्रासङ्खानि तैर्जाभि ज्ञयानके ज्ञवने संसारारण्ये स्वस्थैर्निराकुलैर्निर्जैरिति यावत् । कथं केनोपायेन स्थेयमसाञ्चिर-
न्यैर्जवस्थजनैः स्यात्तव्यं ? न केनापि, नास्त्येव न उपायो येन सर्वथा जनो निराकुलो ज्ञवेदित्यर्थः ॥ १ ॥

गलत्येका चिन्ता ज्ञवति पुनरन्या तदधिका मनोवाक्कायेहा विकृतिरतिरोपात्तरजसः ।

विपज्ञतावर्ते ऊटिति पतयालोः प्रतिपदं न जन्तोः संसारे ज्ञवति कथमप्यतिविरतिः ॥ २ ॥

व्याख्या-संसारे ऊटिति विपज्ञतावर्ते पतयालोर्जन्तोः प्रतिपदमेका चिन्ता गलति पुनरन्या तदधिका ज्ञवति मनो-
वाक्कायेहा विकृतिरतिरोपात्तरजसः कथमप्यतिविरतिर्न ज्ञवति तावदस्मिन् संसारे ज्ञाननेत्राज्ञावादान्धस्य ऊटिति शीघ्र-
तयाऽचिद्वेन विपन्महाविपत्तिस्तया नृतः प्रचुरयातनास्थानमिति यावत् ईदृशो गतो दुर्लभ्यञ्जमिखडुसहशो ज्ञवखडु-
स्तस्मिन् विपज्ञते पतयाद्युः स्वतः पतनशीलस्तस्य पतयालोः जन्तोः संसारिजीवस्य प्रतिपदं रूपे क्षणे स्थाने ज्ञवे
ज्ञवे चेति यावत् । एका चिन्ता गलति यावदेका पूर्वोत्पन्ना चिन्ता शरीरकुटुंबपालनधनार्जनसुखप्राप्त्युपायरूपाऽतिर्वि-
चारणेति यावत् गलति किञ्चित् संसते ताद्यपुनरन्या नवीना तदधिका तस्याः सकाशादतिप्रचूता ज्ञवति समुत्पद्यते ।
तन्निमित्तप्रवृत्ता या मनोवाक्कायेहा मनोवचनकायानां ईहा विविधाजिह्वापो विचारश्च, विकृतिस्तेषामेव धिकाराः, रतिः
पञ्चविधविषयप्रेम, रोपोऽनिष्टे जाते द्वेषः एतेषां समाहारषण्चे कृते तस्मादशुभहेतोरतं गृहीतं रजो रज इव रजः कर्म-
धूलिपुञ्जो येन स तथा तस्य कथमपि केनापि प्रकारेण श्रुतिः सन्तापश्चित्तोषगस्तया विरतिर्विरामो विभेद इति यावत्
नेति न जायते ज्ञवे जीवः सदैवातिपीकृतोऽस्तीत्यर्थः ॥ २ ॥

सहित्वा संतापानशुचिजननीकुक्षिकुहरे ततो जन्म प्राप्य प्रचुरतरकष्टक्रमहतः ।

सहित्वा संतापानशुचिजननीकुक्षिकुहरे ततो जन्म प्राप्य प्रचुरतरकष्टक्रमहतः ॥ ३ ॥

सुखाजासैर्यविरस्पृशति कथमप्यर्तिविरतिं जरा तावत्कायं कवलयति मृत्योः सहचरी ॥ ३ ॥
न्याख्या-अशुचिजननीकुक्षिकुहरे संतापान् सहित्वा अशुचिरपवित्रो जनन्या मातुः कुक्षिरुदरं तद्रूपो यः कुहरो
गुहाधिरस्तस्मिन् संतापान् जरिसंज्ञेशान् सहित्वा नवमासपर्यन्तं शुक्त्वा । ततः प्रचुरतरकष्टक्रमहतो जन्म प्राप्य ततो
नयमासानन्तरं प्रचुरतराणि सुबहूनि कष्टानि योनिस्कटादिपीडनप्रकाराणि तेषां क्रमो नियतज्ञान्युपर्युपरि दुःखश्रेणिः
तेन हतः प्रहतः जन्म यो नितो निर्गमं प्राप्य लब्ध्वा यावत्सुखाजासैः कथमप्यर्तिविरतिं स्पृशति यावथावत्काखान्तरे
सुखाजासैः यान्यसुखान्यपि सुखसदृशतया आजासन्ते मोहोदयेन प्रतिजासन्ते ते सुखाजासा जोगसङ्गास्तैः कथमपि
महता कष्टप्रगन्धेन अर्तिविरतिं संतापविरामं स्पृशति लज्जते । तावन्मृत्योः सहचरी जरा कार्यं कवलयति तावन्मात्र-
कालविजागे नृत्योर्मरणस्य सहचरी प्राणप्रिया जरा धात्रक्यं कायं मनुष्यदेहं कवलयति जद्वयतीत्यतः संसारिणः
संतापविरामः क ? न द्वापीत्यर्थः ॥ ३ ॥

(लपजातिवृत्तम्)

वित्रान्तचित्तो बत वंत्रमीति पद्मीव रुद्रस्तनुपञ्जरेऽङ्गी ।
नुन्नो नियत्याऽतनुकर्मतन्तुसंदानितः सन्निहितान्तकौतुः ॥ ४ ॥

व्याख्या-वत अङ्गी तनुपञ्जरे पक्षीव रूक्षो नियत्या नुबोऽतनुकर्मतनुसुदानितः सन्निहितान्तकौतुः विभ्रान्तचित्तो
 पञ्चमीति वतेति खेदे कीदृक् कष्टं वर्तते ? अङ्गी संसारी जीवः तनु शरीरं तस्य तदेव वा पञ्जरमस्थ्यादिपुञ्जलावयव-
 धृन्दं तस्मिन् रूक्षो वेष्टितो जातगतिभङ्गः नियत्याऽदृष्टेन नुन्नः प्रेरितः अतनुकर्मतनुसुदानितः न तनूनि स्वदृपानि
 अस्तनूनि महान्ति कर्माणि ज्ञानावरणीयादीनि तान्येव तन्तवो ग्राह्य जीवजनोग्रसाः द्यरिकासमूहो वेति यावत्,
 सैः सुदानितो घञ्जः सन्निहितान्तकौतुः सन्निहितः सदा समीपतरवती अन्तवो मरणं स एव ओषुर्मर्जारस्तद्भयतो
 विभ्रान्तचित्तो विशेषेण प्रातं विक्षिप्तं विह्वलीकृतं चित्तं मनो यस्य स तथाभूतः वञ्चमीति अनादिकालतः सर्वस्मिन्लो-
 केऽतिशयेन पर्यटतीत्यर्थः ॥ ४ ॥

किञ्चत्कालं पर्यटतीत्याह—

(अनुष्टुप्चतुष्टम्)

अतन्तान्पुञ्जलावर्तनन्तानन्तरूपभृत् । अनन्तशो व्रमत्येव जीवोऽनादिभ्रवाणवे ॥ ५ ॥

व्याख्या-जीवोऽनादिभ्रवाणवेऽनन्तानन्तरूपभृत् अनन्तान् पुञ्जलावर्तान् अनन्तशो व्रमत्येव, जीवोऽयं संसारी
 प्राणी, अनादिर्न विद्यते अदिः प्रवृत्तेः प्रथमदिवसादिर्यस्य तस्मिन्नादिभ्रवाणवे अनन्तसंख्यैर्गुणितोऽन-
 न्तसंख्येयो राशिरनन्तानन्तस्तावत्परिमाणानि रूपाणि नरकपशुनरदेवविकल्पकेन्द्रियाद्याकाराणि तानि विचर्ति धारय-
 तीति यः स तथाविधः सन् अनन्तान् पुञ्जलावर्तान् अनन्तात्रिरुत्सर्पीत्येवसर्पिणीत्रिरुन्मितः काल एकः पुञ्जलावर्त-

स्तेऽनन्ता यस्मिन् परिभ्रमणे तान् पुञ्जलावर्तान् पुञ्जलाः परमाण्वस्ते सर्वेऽपि केनचिदेकेन जीवेन श्रौदारिकवैक्रियाह्-
रकैस्त्रिभिः शरीरैर्गृहीत्या मुक्ता यावता कालेन भ्रवन्ति स पुञ्जलावर्तः पुञ्जलानामावर्तः पूर्वगृहीतानां त्यजनेनोत्तरोत्तर-
ग्रहणानि पुञ्जलावर्तस्तानन्तेन अनन्तशोऽनन्तानप्यनन्तवारान् भ्रमत्येव पर्यटनेवास्ते इत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ संसारभ्रानां गेयपद्याष्टकेन जावयन्नाह—

कलय संसारमतिदारुणं जन्ममरणादिभ्रयज्जीतरोमोह्रिपुणेह सगलग्रहं प्रतिपदं विपदमुपनीत रे, क० ?
स्वजनतनयादिपरिचयगुणैरिह मुधा बध्यसे मूढ रे । प्रतिपदं नवनवैरनुभवैः परिभवैरसकृदुपगूढ रे, क० ?
व्याख्या—रे मूढ स्वजनतनयादिपरिचयगुणैर्मुधा बध्यसे । रेकारोऽधमसंबोधने । रे मूढ रे मूर्खशेखर अधमाधम
निधिचारेति यावत् । क्वचिदन्तेऽपि हे भ्रवेदित्यतो मूढ रे इति पाठः । स्वजनतनयादिपरिचयगुणैः स्वकीया जनाः
स्वजना मातापिताभ्रातृप्रभृतयः तनयाः सुतसुताः आदिग्रहणादासादिविपदचतुस्पदभ्रूसदनधनवलखालङ्कारादयो ग्राह्याः,
सह ये परिचया नानाविधाः संबन्धाः तर्हेतुका ये गुणाः रागधेपमोहोत्पादिताः कर्मबन्धफलरूपा निविरुस्थूलदी-
र्घरज्जवस्तैः । इह स्लोककायस्थायिनि जन्मनि । मुधा सर्वथा स्वार्थसिद्धेरजावाह्यर्थमेव । बध्यसे संयंत्रितो भ्रवसि मा
प्रतिबन्धवच्चो भ्रव । रे जन्ममरणादिभ्रयज्जीत संसारमतिदारुणं कलय रे मूढ जीव जन्म भ्रवान्तरं मरणं प्राणहानिः,
आदिपदाज्जरा वार्द्धक्यं ग्राह्यं तेभ्यो भ्रयानि जीतयस्तैर्जीतखस्तसत्संबोधनं रे जन्ममरणादिभ्रयज्जीत । संसारः चतुर्ग-
तिपरिभ्रमणात्मकं भ्रवस्वरूपं सोऽतिदारुणोऽतिशयेन भ्रयानको वर्ततेऽतस्तं कलय ज्ञानदृष्ट्या विलोकय, विलोकय

तस्मान्निस्ताराय प्रयतो जवे । यत इह जवे । मोहरिपुणा मोहनीयज्ञानावरणोदयशत्रुणा । सगलग्रहं संसारिजीवानां गलहस्तिकाप्रदानसद्धितं । प्रतिपदं द्वाणे सर्वत्र । त्रिपदं विपत्तिं कष्टत्रं । उपनीतं त्वया सह प्रापितं- । प्रतिपदं स्थाने स्थाने जवे जवे । नवनैवरपूर्वैः । अनुजवैः शुभाशुभकर्मफलजोगैः । परिजवैः परिजवा महातिरस्कारपूर्विकाः कदर्थनास्तरसकृत् पुनः पुनः उपगूढं समाहितं व्याप्तमिति यावदित्यर्थः ॥ १-२ ॥

घटयसि क्वचन मदमुन्नतेः क्वचिदहो हीनतादीन रोप्रतिजवं रूपमपरापरं वहसि वत कर्मणाधीन रे, क०
 व्याख्या-अहो हे चेतन महदाधर्यं वर्तते, यत्त्वं कर्मवशातः क्वचन कस्मिंश्चिन्नये काळे क्षेत्रे वा । मदसमुन्नतेः मदा जातिकुलधौचनाविप्रासिबशात्समुत्पन्ना गर्वप्रकारास्तेज्यः समुद्भूता या समुन्नतिः स्वप्रकर्षतावती बुद्धिस्तस्याः सकाशाद्-
 नतेरुत्थं घटयसि प्रवर्तयसि । क्वचिद्धीनतादीन रे क्वचित् कस्मिंश्चिज्जन्मनि हीनतादीनोऽशुभकर्मोदयेन जातिकुलबलादि-
 हीनप्राप्तयेन दीनजायेन दुःखितत्वं ज्ञसि । वत कष्टं । एवं संसारे कर्माधीनः प्रतिजवमपरापरं रूपं वहसि कर्माधीनो
 ज्ञानावरणीयादिकर्मजिरायत्कीकृतः प्रतिजवं जवे जवे अपरापरं जिज्ञं जिज्ञं पूर्वपूर्वरूपावन्यदन्यदिति यावत् । रूपं वर्णा-
 कारस्वभावानटनं वहसि प्रामोपि लजसे इत्युक्तप्रकारेण विरुंवनां लजसे तथापि जवाज्जोद्विजसेऽतः किमधिककथनेनेत्यर्थः ३ ॥
 जातु शैशवदशापरवशो जातु तारुण्यमदमत्त रे । जातु दुर्जयजराजर्जरो जातु पितृपतिकरायत्त रे, क० ॥ ४ ॥

व्याख्या-हे आत्मन् त्वं जवे जवान्तरे यत्परावर्तनं लजसे तत्तु दूरे तिष्ठतु यत्त्वमेकस्मिन्नेव जन्मनि परावर्तनं कर्म-
 वशो लजसे तत्तु चिन्तय । जातु कदाचित् शैशवदशापरवशः शिशुः स्तनपायी बालः तन्नाथः कर्म वा शैशवं तस्य

दशा तद्रूपा अथस्या तस्या धनोऽधीनः पुरीषमथनादिविक्रानां यासि । जातु तत्रैव चवे कदाचित् । तारुण्यमदमत्त रे
 तारुण्यं यौवनवयस उदयस्तेन हेतुना मदमत्तो बलरूपकामोदयादिमदेन गर्वेण मत्तः गर्वान्धो नवसि । जातु तत्रैव
 जन्मनि कदाचिद्वार्षक्ये दुर्जयजराजर्जरः दुःखेन जेया या जरा बलादिहानिस्तथा जर्जरः सर्वाङ्गनीर्णत्वं गतः सन् परा-
 न्यसे । जातु कदाचित्तत्रैव चरमावस्थायां । पितृपतिकरायत्त रे अन्तकहस्ते प्राप्तः सन् सर्वं हिरया जयान्तरं यासीति
 ज्ञवात् किं नो विजसे धिक् त्वामित्यर्थः ॥ ४ ॥

पुनरपि नवेऽसमञ्जसं नवति तच्चिन्तयेत्याह—

न्रजति तनयोऽपि ननु जनकतां तनयतां न्रजति पुनरेष रे ।

न्रावय न्विकृतिमिति न्रवगतेस्स्यजतमां नृन्रवशुन्रशेष रे, क० ॥ ५ ॥

व्याख्या—ननु तनयोऽपि जनकतां न्रजति । एष पुनस्तनयतां न्रजति । इति न्रवगतेर्विकृतिं न्रावयन् त्यजतमां नृन्र-
 यशुन्रशेष रे, नन्विति कोमलामंत्रणे हे मन्दमतिचेतन संसारे पूर्यं य इति शेषः, तनयोऽपि पुन्रोऽपि सन् स जनकतां
 पितृत्वं न्रजति गच्छति प्राप्नोतीति यावत् । तापसश्चेष्टिराहुकपुत्रयोश्चि । एष पुनर्जनकस्तु तनयतां पुत्रत्वं न्रजति खन्रते
 तयोश्चि । इत्येवंरूपां न्रवगतेः संसारवर्तनायाः विकृतिं विपर्यासस्वप्नावं न्रावयन् हृदये विचारयन् त्यजतमां यथा पुन-
 रत्रागमनं न स्यात्तथा प्रकर्षेण न्रवहेतून् परिहर । अद्यापि तव नृन्रवशुन्रशेषः नृन्रवो नरजन्म तस्य शुन्रं पुण्यकर्म तस्य
 शेषः कियानंशोऽस्तीत्यतः प्रयत्नं कुर्वित्यर्थः ॥ ५ ॥

यत्र दुःखार्तिगदद्वयलवैरनुदिनं दह्यसे जीव रे । हन्त तत्रैव रज्यसि चिरं मोहमदिरामदक्षीव रे, क०॥६॥
 व्याख्या-रं जीव यत्र दुःखार्तिगदद्वयलवैरनुदिनं दह्यसे हन्त रे मोहमदिरामदक्षीव तत्रैव चिरं रज्यसे रे निर्विचार
 रे जीव किं न मुष्यसे यत्र संसारे विषयादिके च त्वं दुःखार्तिगदद्वयलवैः दुःखानि दुर्गतिदुर्लभाजीविकारोगशोकप्रज-
 पानि कष्टानि अर्तयश्चिन्तासंतापेभ्रूता मनस उच्चाटविशेषाः गदाः कुष्ठजगंदरसन्निपाता दमद् रोगास्त एव त्राससंता-
 पकारित्येन द्वयलया द्वाग्निस्फुल्लिह्नास्तेः अनुदिनं प्रतिदिवसं संततं दह्यसे दग्धमनोवाफायो जयसि । हन्तेति खेदे रे
 मोहमदिरामदक्षीव रे मोहमदिरामत्तनष्टबुद्धे तत्रैव प्रोक्तस्वरूपे जवे विषये च चिरं वर्षशतादिपर्यन्तं रज्यसे रञ्जितस-
 कदात्मप्रदेशीः प्रमुदितो जयसि, परंतु स्वहिताय नोच्यसीत्यर्थः ॥ ६ ॥

दर्शयन् किमपि सुखवैजयं संहरंस्तदथ सहसैव रे । विप्रलंजयति शिशुमिव जनं कालवदुकोऽयमत्रैव रे, क०
 व्याख्या-अयं कालवदुको जनं किमपि सुखवैजयं दर्शयन् अथ सहसैव तत्संहरन् अत्रैव शिशुमिव विप्रलंजयति,
 अयं मर्त्यलोकप्रसिद्धः कालोऽहोरात्रादिवर्तनारूपः स एव बडुकः मार्गघातिग्रन्थिद्येदको वा तस्करो जिदुक्तो वा । जनं
 निर्धवेकिसुखाचिखापिदोकं प्रति । किमपि यत्किञ्चित्तुष्टरूपं सुखवैजयं सुखं संकष्टकष्टिपतस्त्रीपुत्रविषयधनादिप्रेम्णा
 सातादियुद्धिः वैजयं संपत्पश्चिरारज्यैश्वर्यादि तयोः समाहारघन्धे कृते । तद्दर्शयन् चर्मदृशा ग्राहयन् । अथ दर्शनाद-
 नन्तरं सहसैव तत्संहरन् सहसाऽऽस्मादेकहेलया तत्पूर्वदर्शितसुखवैजयं संहरन्नविद्यमानमदृश्यं कुर्वन् अत्रैव विद्यमान-

जन्मन्येव तर्हि ज्ञवान्तरे तु किमुच्यतेऽतः शिशुमिव पांसुरमण्णरतिवालकवदविवेकिजनं विप्रलंजयति सहजपरमसुखप्रा-
प्तिविधातेन विप्रतारयति अथो गुरुर्पट्टिकाखंभलोत्तरेन चिन्तामणिचिर्निष्पन्नां रत्नमालां मा जहाहीत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथ संसारज्जावनामुपसंहरद्गुरुपदिशति-

सकलसंसारजयज्ञेदकं जिनवचो मनसि निवधान रे ।

विनय परिणमय निःश्रेयसं विहितशमरससुधापान रे, क० ॥ ८ ॥

॥ इति श्रीशान्तसुधारसगेयकाव्ये संसारज्जावनाविज्ञावनो नाम तृतीयः प्रकाशः ॥

व्याख्या-हे विनय सकलसंसारजयज्ञेदकं जिनवचो मनसि निवधान रे, हे विनय हे निर्वृतिकामिन् सकलजयज्ञेदकं
सकलानि समग्राणि सप्तविधानि जयानीहलोकत्रीत्यादीनि तानि ज्ञेदयति विनाशयति यत्तत्तथाविधं जिनवचः रागद्वे-
पमोद्वेजतारो जिनास्तेषां वच उपदेशस्तत् । मनसि हृदये निवधान सम्यग्विचारतया धारय । तथा विहितशमरससुधा-
पान निःश्रेयसं परिणमय विहितं कृतं शमरतो वैराग्यादिमयरतिज्ञावः स एवाजराभरकारी सुधामृतं तस्याः पानं येन
स तत्संबुद्धौ रे विहितशमरससुधापान एवं चूतः सन् निःश्रेयसं मोक्षं कथ्याणं परिणमय तन्मयो जवेत्यर्थः ॥ ८ ॥

॥ इति श्रीतपागङ्गीयसंविद्वराखीयपरममुनिश्रीबुद्धिविजयमुख्यशिष्यश्रीमुक्तिविजयगणिसतीर्थतिलकमुनिश्रीबुद्धिवि-
जयचरणयुगसेविना पंक्तिगंज्जीरविजयगणिना विरचितायां श्रीशान्तसुधारसटीकायां ज्वजावनविज्ञावनो नाम तृतीयः
प्रकाशः समजनि ॥

॥ चतुर्थः प्रकाशः ॥

अन्तरजवचावना प्रोक्ता । जवे तु जीव एकाक्येव ब्रमतीत्यनेन संबन्धेनायातामेकत्वचावनां विभाषयन्नाह ।
तत्रायं प्रथमः श्लोकः—

(स्वागतावृत्तम्)

एक एव जगवानयमात्मा ज्ञानदर्शनतरङ्गसरङ्गः । सर्वमन्यदुपकट्टिपतमेतच्छ्याकुलीकरणमेव ममत्वम् । १ ।
व्याख्या—अयं ज्ञानदर्शनतरङ्गसरङ्ग आत्मा जगदानेक एव अयं यो ज्ञानादिस्वगुणैः सर्वस्यापि स्वानुभवप्रत्यक्षोऽस्ति । ज्ञानं विशेषग्राही बोधः, दर्शनं सामान्यग्राही बोधः, तयोस्तरंगस्तिर्यगूर्ध्वार्धोदिग्गतज्ञेयज्ञासकह्योक्षास्तैः सरंगः सदा विलासी सदा ज्ञानदर्शनविलासवानिति यावत् । आत्मा जीवो जगवान् स्वकीयस्य सुखदुःखबन्धमोक्षादेः कर्तृजोऽकृतनिष्ठापत्नादिसर्वशक्तिमत्त्वेन प्रभुः एक एव एकाक्येव जन्मादिप्रापणे सुखादिजोगेऽसहाय एवानादितो वर्तते । अन्यदात्मव्यतिरिक्तं सर्वं सचेतनाचेतनं समग्रं एतन्ममत्वं एतत्सर्वजनदृश्यमानं यन्ममत्वं मदीयत्वं वर्तते । तत्सर्वं चेतनस्य उपकट्टिपतं स्वकृतकर्मसंबन्धेन कृतं न परमार्थेन स्वकीयं । व्याकुलीकरणमेव स्वात्मज्ञेयेषु मदीयत्वधीरात्मनो रागादिसंपादनेन व्याकुलीकरणं न व्याकुला अन्व्याकुलाः स्वभावस्वस्था अन्व्याकुला व्याकुला यथा कृता जवन्तीति व्याकुलीकरणमेवैकं जानीहीत्यर्थः ॥ १ ॥

लकार्थमेव विशदयन्नाह—

(प्रबोधतावृत्तत्रयम्)

अबुधैः परन्नावलालसालसदज्ञानदशावशात्स्वकीयता विषयावेशवशात्किं कल्प्यते
व्याख्या—हा महद्बुधैः स्वमेतद्विलोक्यतां परन्नावलालसालसदज्ञानदशावशात्स्वकीयता विषयावेशव-
शात् स्वकीयता कल्प्यते, परन्नावलालसा परेऽस्वात्मभूता चिन्ना इति यावत् ये ज्ञावा जीवाजीवरूपपदार्थास्तेषु या
लालसाऽतिशायिनी स्पृहा तथाऽऽलसंती समन्तादीषा याऽज्ञानदशा निर्विचाराऽबोधपरिणतिस्तस्या वशा आयत्तीच्यत
आत्मा जीवो येषां तैः । हि निश्चयेन अबुधैरज्ञातात्मस्वरूपैरेव । परवस्तुषु स्वात्मचिन्नपदार्थेषु अपि विषयावेशात् पञ्च-
विषयप्रेमाचिसंक्रमात् । स्वकीयता अस्मदीया एवैते धनसदनस्त्रीपुत्रादय इत्येवं कल्प्यते स्वहृदये मन्यते न तु स्वस्यै-
कत्वं कल्पयतीत्यर्थः ॥ २ ॥

विपक्षेण बोधयति—

कृतिनां दयितेति चिन्तनं परदारेषु यथा विपत्तये । विविधार्तिजयावहं तथा परन्नावेषु ममत्वज्ञावनम् ॥ ३ ॥
व्याख्या—कृतिनां कृतिनां कृतिनां पंडिता यथार्थवस्तुतत्त्वज्ञातारः पुरुषा इति यावत् तेषां तु । यथा येन प्रकारेण सर्वलो-
कानां परदारेषु दयितेति चिन्तनं विपत्तये परेषां स्वव्यतिरिक्तराणां दाराः प्रमदाः परदारास्तासु दयिता इयं मम बह-
न्नाऽस्ति इत्येवंप्रकारेण ममत्वचिन्तनं हृदयेनापि व्यासक्तिधारणं दूरेऽस्तु वचसा कायेन चासक्तिः । तदपि तेषां विपत्तये

इन्द्रयादरुणानामिन्द्रादिसंहराजंरुपनापहारप्राणघाताद्यापत्यै जायते । तथा तेनैव प्रकारेण विदुषा परजावेषु स्वात्म-
 निम्नेषु गणेशनाचेतनपदार्थेषु ममत्वज्ञायनं मदीयत्वबुद्ध्यनधारणं विविधातिवहं विविधा अनेकप्रकारा अर्तयो यातनाः
 कदर्थना इति यापत् तासां बहं प्रापकं जन्मजरामरणदुर्गतिपातादिपृथ्वये दृश्यतेऽतः परेषु ममत्वं निवार्यभवेत्यर्थः ॥ ३ ॥

श्लोकप्रकारेण ममत्वविपाकं प्रदर्शयित्वा हितप्रवृत्तिं सिद्ध्यति—

अधुना परजावसंघृतिं हर चेतः परितोऽवगुंठितम् ।

क्षणमात्मविचारचन्दनद्रुमवातोर्मिरसाः सृशन्तु माम् ॥ ४ ॥

व्याख्या—हे चेतः हे प्राणिन् हे मानस वेति । अधुना संग्रति कर्मनृपप्रदत्तावकाशे नरजवार्येन्द्रोत्तमजातिकुजा-
 दिप्रसिद्धे । परितोऽवगुंठितं परि सर्वतो दिग्बिदिग्न्योऽवगुंठितं कर्मपुञ्जरागादिपरिणामैराद्वादितं परजावसंवृत्तिमु-
 क्तानां परजाप्रकृतां परिवेष्टनवरंकितां हर दृढं परिहर । एक प्यासीति लक्ष्ये कुरु । येन आत्मविचारचन्दनद्रुमवा-
 तोर्मिरसाः क्षणं मां सृशन्तु आत्मनो जीयस्वरूपस्य ये विचाराः सर्वथाऽसङ्गित्वज्ञानदर्शनमयैकत्वाविनाशित्वादिवि-
 मर्शाः त एव चन्दनद्रुमाः श्रीसंरुष्टशास्त्रेभ्यः समुत्पन्ना ये वातोर्मयः सरससुगन्धशीतस्पर्शा वायुकक्षोजास्तज्जान्या ये
 रसा आत्मस्वरूपविषया रत्यास्वादरूपज्ञानतरङ्गाः क्षणं तद्रूपोत्सव आह्लादः स्वल्पकारूपं सृशन्तु प्राप्ता
 जयन्त्वित्यर्थः ॥ ४ ॥

(अनुष्टुप्चम्)

एकतां समतोपेतामेनामात्मन् विभावय । लजस्व परमानन्दसंपदं नमिराजवत् ॥ ५ ॥

व्याख्या—हे आत्मन् हे प्राणिन् एनामन्तरोक्तस्वरूपां समतोपेतां समता सर्वेषु न्यूनाधिकगुणेषु सुकामुकेष्वात्म-
स्वरूपैकरूपपूर्णवुद्ध्यता तयोपेता सहिता तां । एवंविधामेकतां आत्माऽनादित एक एव न केनापि न्यायापुत्रादिभिः
संयुक्तोऽस्तीत्येवं स्वस्यैकत्वं भावय चेतसा निर्धारय । तथानिर्धारणात् नमिराजवत् परमानन्दसंपदं लजस्व । नमिराजा
मिश्रिजाधिप उत्तराध्ययनसूत्रप्रसिद्धः । स यथैकत्वभावनाया सिद्धस्तच्चस्वमपि परमानन्दसंपदंः सर्वप्रकर्षी सहजसुखपूर्णा
मोक्षलक्ष्मी लजस्व प्राप्तो जवेत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ गेयपद्याष्टकैकतां भावयन्नाह—

विनय चिन्तय वस्तुतत्त्वं जगति निजमिह कस्य किम् ।

ज्वति मतिरिति यस्य हृदये दुरितमुदयति तस्य किम्, वि० ॥ १ ॥

व्याख्या—हे विनय हे निर्घन्ध वस्तुतत्त्वं चिन्तय वस्तुत्रैक आत्मैवास्ति तस्य तत्त्वं पारमार्थिकस्वरूपं नैरञ्जनस-
त्तां तच्चिन्तय निश्चलैकाग्रमनसा ध्यायस्व इह जगति कस्य किं निजं ज्वति तथेह त्रिश्रुवनेऽनन्तसंख्येये जीवगणे
जगति विश्वमध्ये कस्य किं नामकस्य देवदत्तादेरेकस्यापि किमिति केनाग्निधानेनोद्धापनीयं वस्तु निजं स्वकीयं ज्वति

गियते ? न कस्यापि किमपि निजमस्ति । यस्य हृदये मनसि । इति प्रोक्तप्रकारविचारवती मतिर्बुद्धिर्वर्तते तस्य तथावि-
 ज्ञानयत्नः । किमिति प्रश्नार्थं । सो प्रब्रवीत् तस्य इदं दौर्भाग्योपपन्नवृत्तिः स्वादिकं उदयति प्रकटं प्रवति ? न
 इतिोदयसंज्ञयोऽस्तीत्यर्थः ॥ १ ॥

एक उत्पद्यते तनुमानेक एव विपद्यते । एक एव हि कर्म चिनुते सैककः फलमश्नुते, वि० ॥ २ ॥
 व्याख्या—हे शारमन् त्वमनेकसंघनान् व्यर्थमेव कल्पयसि ते च विपद्यद्विन्वयस्त्वयि न सन्ति । कुत पतञ्ज्हायते ?
 हि यत्तल्लनुमान् कार्मणापेक्षया संदेय सशरीरोऽपि संसारी जीवो प्रवान्तरादागत्य एक उत्पद्यते एकः पुत्राविसहचारि-
 निरहितोऽद्वितीय एव उत्पद्यते जननीकुक्षावयतरणजन्मप्रापको दृश्यतेऽत एक एवाद्वितीय एव विपद्यते प्राप्तजन्मतो
 यिनश्यन् दृश्यते, न कोऽपि सहानुगञ्जन् विलोक्यतेऽतोऽपि । तथा एक एव कर्म चिनुते एकोऽद्वितीय एव कर्माणि
 चुन्नागुञ्जानि ज्ञानायरणीयावीनि चिनुते वप्नोति न तु त्यक्तैतैरन्यः कश्चिदतोऽपि । तथा स कर्मणां कर्ता तदुभान्
 फलं कर्मविपाकोऽभूत्तनुसदुःखरूपं एकक एक एव कर्तव्य अश्नोति प्राप्नोतीत्यत एक एवेति श्लेषमित्यर्थः ॥ २ ॥

अथ ममत्वदोषेणैव जीवस्याधोगतिर्गुणहानिश्च ज्ञवतीत्याह—

यस्य यावान् परपरिग्रहो विविधममतावीवधः। जलधिविनिहितपोतयुक्त्या पतति तावदसावधः, वि० ॥ ३ ॥
 व्याख्या—यस्य सर्वोऽप्यर्त्ता सर्वत्रैक एवास्तीति ज्ञावाज्ञस्य यावान् विविधममतापरिग्रहः यावान् यत्परिमाणः शत-
 सहस्रादिसंख्यारूप इत्यर्थः । विविधममता विधाः प्रकारा यस्याः सा तथा रूपा ममता मातृपितृभार्यापुत्रधनस-

दनादिषु मदीयत्वबुद्धिरूपमत्वज्ञायः परिग्रहः स्वीकारस्तद्रूपो वीवधः कष्टपापकर्मारंभज्ञारवान् असौ जलधिविनिहि-
 तपोतयुक्त्या तावदधः पतति असौ प्रोक्तलक्षण आत्मैकत्वाद्गमत्ववान् जलधिः समुद्रस्तस्मिन् विनिहितस्तंशुलादि-
 न्नारभृतसंस्थापितः पोतः प्रवहणं तस्य या युक्तिर्जलनिमग्नचवने घटना तथा तावत्तत्परिमाणरूपेण अधो गुणराशिशि-
 खरात् दुर्गतिगते पतति निमग्नो जयति । अस्यायं ज्ञावार्थः—यस्मिन् पोते दशकुञ्जोन्मितज्ञारः समारोपितो जयति
 तदा पोत एकहस्तजले निमग्नो जयति, यस्मिन्नु शतकुञ्जोन्मितः स द्विहस्तादिः, यस्मिन्स्त्रिशतकुञ्जज्ञारः स त्रिहस्तमितो
 निमज्जति, तथैव यो यावान्ममताप्रकारस्वीकारवान् स तत्परिमाणोन्नतगुणराशिशिखरात् दुर्गतिगते च तावदधः

पततीत्यर्थः ॥ ३ ॥

स्वस्वज्ञावं मद्यमुदितो शुवि विबुष्य विचेष्टते । दृश्यतां परज्ञावविघटनात्पतति विबुषति जुंजते, वि० ॥ ४ ॥

व्याख्या—यथेत्यध्याहार्यं । यथा मद्यमुदितः स्वस्वज्ञावं विबुष्य शुवि विचेष्टते यथा येन प्रकारेण मद्यमुदितो माद्य-
 ल्युन्मत्तो जयत्यनेनेति मद्यं मदिरा तेन मुदित उन्मादेनैव हर्षितो यः स शुवि मनुष्यलोके स्वज्ञावं मदावेशाज्ञावयान् सह-
 जव्यवहारं विबुष्य मदान्नेशाद्विस्मार्थं विनाशयेति यावत् विचेष्टते विरूपां विपर्यस्तां वा चेष्टां गानहसननर्तनगालिप्रदा-
 नादिक्रियां कुरुते । सा चेष्टा दृश्यतां नेत्रयुगलमुद्गृधाद्य विभोक्तयतां । मद्यपी परज्ञावविघटनात् परज्ञावः स्वज्ञावा-
 दन्यो मदज्ञावस्तस्य यत् विविधं घटनमनुचितकर्तव्यरचनं तस्मात्पतति रथ्यादिमार्गेष्वसावधानः विबुषति मद्यजन्यहृ-
 दयदाहयशान्मत्स्ययदितस्तत उषर्तनं करोति । विजुंजते विद्विष्टहस्तपादो मुखविवरं विक्राश्य शून्यचित्तो जयति ।

तथैव विधिपममतास्वीकारवान् स्वप्नानपरिणतिं विबुध्य दुर्गन्धलावादिच्युतचार्यापुत्रवदनसुत्रनादिकं विचेष्टते । इह पर-
 लोके च नानाकष्टसागरे पतति । दुर्गतिदुःखपीभितो जवाङ्गये उघर्तनं व्रजते । नष्टविवेकत्वेन धनपुत्रादिनिमित्तमार्तः
 शून्यो जगतीत्यर्थः ॥ ४ ॥

परज्जायं गतो विरूप एव जगतीति दर्शयन्नाह—

पश्य काश्चनमितरपुञ्जलमिद्वितमश्चति कां दशाम् । केवलस्य तु तस्य रूपं विदितमेव जवाहशाम्, वि० ॥ ५ ॥
 व्याख्या—इतरपुञ्जलमिद्वितं काश्चनं कां दशां अश्नति पश्य इतरे काश्चनचिन्नतासादिरूपाः पुञ्जला अनन्ताणुकमय-
 द्रव्यादेशारस्ते मिद्विता मिश्रीजला यस्मिन् तदितरपुञ्जलमिद्वितं काश्चनं स्वर्णं कामवचनीयां दशां हीनस्वरूपावस्थां
 श्यगतिं प्राप्नोतीति पश्य धिलोक्य । तथैव सहजानन्दज्ञानस्वरूपमयं चिद्रूपं काश्चनं एकत्वज्ञानविरहितं ममत्वादिपरज्जाव-
 मिद्वितं दुर्गत्यादिहीनतां प्राप्नोति, नान्यथा । केवलस्य तस्य रूपं तु जवाहशां विदितमेव केवलस्य परसंयोगवर्जितस्य
 तस्य रूपं काश्चनस्य रूपं तु पुनस्तस्य सर्वसंयोगविमुक्तस्यात्मनः स्वरूपं जवाहशां जवसुह्यप्राज्ञानां विदितमेव सप्रकाशा-
 मार्दवगुरुद्विग्धमंगलादिमयं ज्ञातमेव वर्ततेऽतो नोच्यत इत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ मन्यकार उपनयरूपेण स्पष्टयन्नाह—

एवमात्मनि कर्मवशतो जगति रूपमनेकधा । कर्ममलरहिते तु जगति ज्ञासते काश्चनत्रिधा, वि० ॥ ६ ॥
 व्याख्या—एवमात्मनि कर्मवशतोऽनेकधा रूपं जगति एवममुनाऽन्यथातुमिश्रितकाश्चनानेकरूपतान्यायेन ध्यात्मनि

धेतनधिपये कर्मवशातः सदा सर्वत्रैकरूपाकारेऽपि सति शुचाशुचकर्मोदयवशादेव अनेकधा सूक्ष्मादारसुखिद्रुःखिविष-
 न्मूर्तादिविचित्रप्रकारं रूपमाकारो भवति जायते न तु स्वप्नावेनेति जानीहि । तु पुनः कर्ममखरहिते जगवति काञ्चन-
 विधा ज्ञासते कर्ममखरहिते शुचाशुचसकलकर्मसंबन्धास्त्रिमुक्ते जगवति सिद्धपरमात्मनि काञ्चनविधा शुद्धैकप्रकाशान-
 न्दरूपता ज्ञासते पूर्णब्रह्मसंपन्निर्दीव्यतेऽत एकैकत्वं ज्ञावनीयमित्यर्थः ॥ ६ ॥

ग्रन्थकारः स्वयं प्रार्थनां कुर्वन्नाह—

ज्ञानदर्शनचरणपर्यवपरिष्ठितः परमेश्वरः । एक एवानुभवसवने स रमतामविनश्वरः, वि० ॥ ७ ॥

व्याख्या—सोऽविनश्वरः परमेश्वरो ज्ञानदर्शनचरणपर्यवपरिष्ठित एक एवानुभवसवने रमतां, सोऽनन्तरोक्तस्वरूपः ।
 कीदृशः ? अविनश्वरोऽविनशनशीलः परमेश्वरः परमश्चासावीश्वरश्चेति सर्वेयामितरपूजनीयानां पूज्यध्येयस्मरणीयसक-
 खेष्टसाधकप्रजावमयत्र किंस्वज्ञावत्वादिति ज्ञावः । ज्ञानदर्शनचरणपर्यायपरिष्ठितः ज्ञानं विश्वविश्ववस्तुराशिसर्वज्ञेदावजा-
 सिधिशेषवोधो दर्शनं सर्वपदार्थसार्थध्रौव्यरूपसमस्वज्ञावदर्शिसामान्यवोधः चरणं, सकलात्मप्रदेशानां सर्वकालाचलनि-
 श्चलत्वरूपस्थैर्यवृत्तिः, छन्दे कृते तेषां ये पर्यायाः समयादिज्ञेदेनोपयोगादिवर्तनप्रकाराः स्वस्वशाकैरंशा अतीतहाङ्गस्थि-
 कप्रकाराश्च तैः परिष्ठितो व्याप्तः समग्रश्च एक एव अन्वयं विहाय स एव । मेऽनुभवसवने ज्ञानस्वप्नावभवने बोधलक्ष्य-
 इति यावत् । रमतां सदैव रममाणो दृश्यमानोऽस्त्वित्यर्थः ॥ ७ ॥

अथोपसंहरति—

रुचिरसमतामृतरसं द्रुणमुदितमास्वादय मुदा ।

विनय विपयातीतसुखरसरतिरुदञ्चतु ते सदा, वि० ॥ ७ ॥

॥ इति श्रीशान्तसुधारसगेयकाव्ये एकत्वज्ञावनाविज्ञावनो नाम चतुर्थः प्रकाशः ॥

व्याख्या—हे विनय हे सहजनिर्धृतिरुचे रुचिरसमतानृतरसं उदितं मुदा द्रुणमास्वादय यो रुचिरो मधुरो मनोहरः सदा प्रीतिसंपादकः समता प्रोकरूपा सैवामृतं सर्वकर्मरोगहरसुधा तद्रूपो रस आत्मरतिस्वाविष्टता तं, रुचिरश्चासौ समतामृतरसश्चेति समासः । उदितमुज्ज्वलमचिन्तितमेवाविर्ज्वलमिति यावत् तं । मुदाऽपूर्ववाप्रेन हर्षितो ज्ञत्वा कृणुं स्वल्प-
कावमपि । आस्वादय आ ईषदीपदपि खिद्य । तेनास्वादानेन ते तथात्मनः सदा सततं विपयातीतसुखरसरतिरुदञ्चतु
विपयेच्योऽतिफ्रान्तं यत्सुखमानन्दस्तस्य यो रसः स्वादस्तस्मिन् या रतिः प्रीतिः सा उदञ्चतु वृद्धिं गच्छत्वित्यर्थः ॥ ७ ॥

इति श्रीतपागङ्गीयसंनिघ्नशास्त्रीयपरमगुनिश्रीबुद्धिविजयमुख्यशिष्यश्रीमुक्तिविजयगणिसतीर्थ्यतिलकमुनिश्रीवृद्धिविज-
यचरणयुगसेविना पंक्तिगंजीरविजयगणिना विरचितायां शान्तसुधारसटीकायामेकत्वज्ञावनाविज्ञावनो नाम चतुर्थः
प्रकाशः समजनि ॥

॥ पञ्चमः प्रकाशः ॥

चतुर्थप्रकाश एकत्वज्ञाना जाविता । स्वस्यैकत्वे च ज्ञाते सति सर्वस्मिन् परपदार्थेऽन्यत्वज्ञानं जायतेऽतः पञ्चम-
प्रकाशेऽन्यत्वज्ञानां विज्ञावयतीत्यनेन संबन्धेनायातस्यास्यायं प्रथमः श्लोकः—

(उपजातिवृत्तम्)

परः प्रविष्टः कुरुते विनाशं लोकोक्तिरेषा न मृषेति मन्ये ।

निर्विश्य कर्माणुजिरस्य किं किं ज्ञानात्मनो नो समपादि कष्टम् ॥ ३ ॥

व्याख्या—परः स्वस्मादन्यः स्वरूपेण जात्या च चिन्न इति यावत् । प्रविष्टः स्वशरीरगृहादिषु लब्धप्रवेशः । विनाशं
शरीरधनखयादिसंहरणद्युपद्रवमेव कुरुते । एषाऽनन्तरदर्शिता लोकोक्तिः साधारणजनवचनोद्धापोऽपि न मृपाऽसत्या
नास्तीति अहं मन्ये मल्लक्षणे जनो निश्चिनोति, तर्हि सर्वज्ञोक्त्यो न कथञ्चनाप्यन्यथेत्यतो निर्धारयामि कर्माणुजिनि-
र्विष्ट्यास्य ज्ञानात्मनः किं किं कष्टं नो समपादि कर्माणुनिः कर्मणो ज्ञानावरणीयादेरणवोऽनन्तपरमाणुनिष्पन्नाः स्कन्धास्तैः
निर्विश्य नितरां सर्वोत्तमप्रदेशेषु प्रवेशं कृत्वाऽस्य स्वानुभवप्रत्यक्षस्य ज्ञानिनः स्वसुखदुःखादिज्ञानस्वरूपस्य बाल्मनो
मम चेतनस्य सर्वसंसारिजीवस्य च किं किं कष्टं कर्तव्यं कष्टं दुःखं नो समपादि नो प्रापितं, यन्न प्रापितं तत्कष्टमपि
नास्ति लोकेऽतः परस्मादविस्पृष्टो ज्ञेयर्थः ॥ ३ ॥

अथ परस्मिन्नन्वयत्वानवबोधोपात्त्वं विस्मृत्य परार्थं खिद्यते इत्युपदिशति—

(स्वागतावृत्तम्)

खिद्यसे ननु किमन्यकर्थातः सर्वदैव ममतापरतंत्रः ।

चिन्तयस्यनुपमान्कथमात्मद्वारमनो गुणमणीन्न कदापि ॥ २ ॥

व्याख्या—हे आत्मन् त्वं ममतापरतंत्रः सर्वदैवान्यकर्थातः ननु किं खिद्यसे ? ममता या परतंत्रता अहमेपां पादक पते मे पादया अयं मे प्रचुरित्यादिरूपा पराधीनता तथा परतंत्रः परवशः सन् । सर्वदैव सर्वकालमहर्निश । अन्यकर्थातः अन्येषां स्वार्थमभिधानां कथा तन्नोजनादिसंपादनचिन्ता तयार्तः पीनितः । नन्विति मुग्धसंबोधने । रे अहं स्वयमेव स्वस्य पारवश्यमुत्पाद्य कष्टापतनावसरे किं खिद्यसे कस्मात् त्वं खेदयसि स्वकृतपारवश्यं शुंदन । तथाऽन्यत्याहः सन् अनुपमान् आत्मनो गुणमणीन् कथं कदापि न चिन्तयसि ? अनुपमान् सर्वैष्टसंपादकरतेन चिन्तामणिकामघटकल्पवृष्टादिसर्वोपमातीतान् आत्मनो जीवस्य ये गुणा अनन्तज्ञानदर्शनमयसर्वसंबन्धरक्षितनैरअन्यसत्तादिस्वस्वभावास्त एव सर्वोत्तमत्वेन मणयो रत्नानि तान् कथं कस्मात्प्रमादादिदोषात् कदापि सावकाराशयनप्रोजनाद्यवसरेऽपि न चिन्तयसि एतेऽन्ये अहमन्योऽस्मीति हृदि निधाय तन्न ध्यायसीति न जाने का तवेव्यावर्तत इत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ विशेषेणान्यत्वं जावयति—
(शार्दूलविक्रीणितं वृत्तषट्थम्)

यस्मै त्वं यतसे धिनेपि च यतो यत्रानिशं मोदसे यद्यद्योचसि यद्यद्विष्ठसि त्वदा यत्प्राप्य पेप्रीयसे ।
 क्षिग्धो येषु निजस्वजावममलं निर्लोठ्य खालप्यसे तत्सर्वं परकीयमेव जगवद्गारमद्व किञ्चित्तव ॥ ३ ॥
 व्याख्या—हे आत्मन् हृदा चेतसा विलोकय । किमित्याह—हृदेति सर्वत्र संबन्धनीयं, यस्मै धनकुडुवशरीरादिकृते
 त्वं देयदत्तादिः हृदाकृतेन सहितः यतसे प्रकटप्रौढोद्यमपरो वर्तसे । च पुनः । यतः शत्रुसिंहसर्पवौरादिभ्यः शरीरध-
 नादिनाशात् धिनेपि जयवान् जवसि तद्वरीरादि । तथा यत्र स्त्रीधनपुत्रादिके अनिशं सदा निरन्तरं मोदसे सान-
 न्दोऽसि तत् । तथा यत् पुरानदृश्यजनधनादि शोचसि संतप्तचित्तः पश्चात्तापपरो जवसि । तथा यत् इष्टसि सुखपु-
 त्रादिकं । यत्प्राप्य हृदा पेप्रीयसे यद्वाज्यपूजासत्कारादिकं प्राप्य खब्धा हृदा मनसा पेप्रीयसेऽतिशयेन प्रेमवशो जवसि ।
 येषु बखालंकारसदनोत्सथलात्तादिषु प्राप्तेषु दृष्टेषु सत्सु स्निग्धः प्रेमरागरञ्जितो ब्रूया अमलं स्वहृत्सणिवन्निर्मलं निज-
 स्वजायं सहजां परिणतिं निर्लोठ्य नितरामुष्मन् परित्यज्येति यावत् । खालप्यसे यथा तथा यथा तत्रा प्रलापान्
 करोषि । जगवन्नात्मन् हे जगवन् ज्ञानवैराग्यादिमन्नात्मन् तत्सर्वं तत्पूर्वोकं सर्वं निःशेषं समग्रं परकीयमेव परमाण्वादि-
 पुञ्जसंबन्धेय तज्ज्ञान्यत्वात् यद्वाऽन्यत्वात् तव चेतनस्य तेन्योऽन्यस्य न किञ्चित् परमाणुमात्रमपि तव नास्तीति
 निर्वृतो भवेत्यर्थः ॥ ३ ॥

दुष्टाः कष्टकदर्थनाः कति न ताः सोढास्त्वया संसृतौ तिर्यङ्नारकयोनिषु प्रतिहतद्विन्नो विचिन्नो मुहुः ।
 सर्वं तत्परकीयदुर्विलसितं विस्मृत्य तेज्वेव हा रज्यन्मुह्यसि मूढतानुपचरन्नात्मन्न किं लज्जासे ॥ ४ ॥
 ज्याख्या-चे आत्मन् त्वया संसृतौ ता दुष्टाः कष्टकदर्थनाः कति न सोढाः त्वयाऽन्येषु स्वकीयत्वबुद्धिच्युता संसृतौ
 चतुर्गतिके जयप्रमाणे ता अनन्तसंख्येयत्वेन बहुमशाक्याः दुष्टाः केवलदुःखरूपा दुःखानुबन्धिन्यः कष्टक-
 दर्थनाः यातनामयमहाविटंबनाः पीना इति यावत् । कति कियन्त्यो न सोढाः कष्टजोगत्वेन प्राप्नोऽसि मुहुः प्रतिहतद्विन्नो
 त्वयुद्ध्या सर्वाः प्राप्ताः । या न प्राप्ता सा नास्तीति यावत् । शृणु—यत्तिर्यङ्गनारकयोनिषु मुहुः यत्त्वमात्मन् तिर्यङ्ग-
 जिन्नस्तत्सर्वं परकीयदुर्विलसितं विस्मृत्य हा तेष्वेव रज्यन्मुह्यसि, मूढतानुपचरन् किं न लज्जासे यत्त्वमात्मन् तिर्यङ्ग-
 एकद्वित्रिचतुःपयोन्धिया अपद्विपदचतुष्पदजलस्थललेखरसंमूर्तिमगर्जजादिचेदजिन्नास्तिर्यङ्गो नारका रत्नप्रजादिप्र-
 जनाः सप्तधा तेषां योनयः उत्पत्तिस्थानानि तेषु मुहुः पौनःपुन्येतानन्तशः प्रतिहतो शृणु मुह्यो मुजरादिना प्रहतः
 जिन्नः खड्गादिना दंक्रशः कृतः जिन्नः तोमरादिना हृदयोत्तमांगादिषु विद्मः तत्सर्वं तत्पूर्वोक्तं सर्वं दुःखं त्वयाऽनुभूतं
 यञ्चेतुकं तजानीहि । किं तदित्याह—परकीयदुर्विलसितं परे आत्मनो जिन्नाः कर्मपुञ्जलशरीरधनजार्थार्थोदयस्तेषामिदं
 धिलसितं क्रियाफलं वर्तते तद्विस्मृत्य स्मरणमकृत्वा हा महाकष्टं तेज्वेव परविलसितेज्वेव रज्यन् आसक्तिं दधत् मुह्यसि
 मोहं मामोपि । रे मूढ रे शृङ्ग तानुपचरन् परविलासान् जजन् किं कस्माञ्चित्तोर्न लज्जासे अज्ञानमोहवशाजतल-
 ज्जोऽसीत्यर्थः ॥ ४ ॥

(अनुष्टुप् वृत्तम्)

ज्ञानदर्शनचारित्र्यकैतनां चेतनां विना । सर्वमन्यद्विनिश्चित्य यतस्व स्वहिताप्तये ॥ ५ ॥

व्याख्या—हे चेतन त्वं ज्ञानदर्शनचारित्र्यकैतनां ज्ञानं ज्ञेयद्राहिवोधो, दर्शनं निर्जेंद्रद्राहिवोधः, चारित्रं परस्मान्निवृत्ति-
स्वप्नावः, घन्वे कृते तानि कैतनं चिह्नं स्वरूपं यस्याः सा तथा तामुकरूपां चेतनां त्रिगुणमयजीवसत्तां विना विहाय ।
सर्वं निःशेषयस्तुजातं । अन्यत् मतो जातिस्वरूपगुणस्वत्वादिभिर्निर्भिन्नमेव वर्तते । विनिश्चित्य विविधप्रकारेण निर्धार्य ।
स्वहिताप्तये मोक्षप्राप्तिकृते । यतस्व सोद्यमो जयेत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ गेयपद्याट्केनान्यत्वं विज्ञावयति—

विनय निजालय निजजवनं(र) तनुधनसुतसदनस्वजनादिषु, किं निजमिह कुगतेरवनम्, वि० ॥१॥

व्याख्या—हे विनय हे निःसंगचेतन निजजवनं निजालय निजमन्यत्सर्वं परकीयं हित्या यदात्मीयं जवनं स्वसत्ता-
मनादितः स्वजन्मादिवर्तनां स्वाधारं च निजालय नितरामन्तर्दृशा विलोक्य किमत्रात्मीयमन्यदीयं स्थायि गत्वरं चेति
पश्य । तथा इह तनुधनसुतसदनस्वजनादिषु निजं कुगतेरवनं किं इह संसारे शरीरसंपत्पुत्रपृहस्वपरिवारेषु मध्ये निजं
कुगतेरवनं ध्यात्मनो दुर्गतितो रक्षणं किमस्तीति पश्येत्यर्थः ॥ १ ॥

येन सहाश्रयसेऽतिविमोहादिदमहमित्यविज्ञेदम् ।

तदपि शरीरं नियतमधीरं त्यजति जवन्तं धृतस्वेदम्, वि० ॥ २ ॥

व्याख्या—हे चेतन त्वं येन सह अतिविमोहादिदमहमित्यविज्ञेदमाश्रयंसे येन त्वातिप्रियेण शरीरेण सह सार्धं अतित्रिमोहात् अतिशयेनान्येन्यः सर्वप्रियेभ्यः समाधिष्येन यो मोहोऽज्ञानं रागश्च तस्मात् इदं प्रत्यक्षदृश्यमानं च शरीरं निर्दिशति अहं इदमहं देवदत्तादिरस्मि इत्येवंप्रकारेण अविज्ञेदं अविचित्रत्वेनैकत्वं आश्रयसे मन्यसे । तदपि शरीरं प्रोक्तश्रेयाधारदेहोऽपि, आस्तामितरे धनादिपदार्थाः । नियतमधीरं नियतमवश्यं निश्चितमिति यावत् अधीरं चग्रहमस्थायि । घृतत्वेदं ज्वन्तं त्यजति घृतः प्रापितः खेदः शोकः शक्तिशैथिल्यं चेति यावत् येन तं तादृशं । ज्वन्तं त्वं त्यजति त्यजन्नेवास्तीत्यर्थः ॥ २ ॥

जन्मनि जन्मनि विविधपरिमहसुपचिनुपे च कुडुंबम् ।

तेषु ज्वन्तं परस्वगमने नानुसरति कृशमपि सुंभम्, वि० ॥ ३ ॥

व्याख्या—हे प्राणिन् त्वं जन्मनि जन्मनि अनादितो ज्ञवे । विविधपरिमहं कुडुंबं चोपचिनुपे विविधो नानाजाती-
 पपदार्थसंप्रदूष्यः परिग्रहः तस्य स्वकीयत्वेन स्वीकारस्तं च पुनः कुडुंबं प्रार्थानुत्रादिपरिवारस्तत्र च उपचिनुपे नवं
 नवं समुत्पाद्य पृच्छि पोषणं च कुरुषे । न च निजत्वग्रहग्रस्तस्वात्मानं कदापि चिन्तयसि । परस्वगमने तेषु कृशमपि
 सुंभं ज्वन्तं नानुसरति । परंतु रे जीव परस्वगमने जन्मान्तरप्रायणावसरे । तेषु परिग्रहकुडुंबवृन्देषु मध्यगेषु कृश-
 मपि सूत्रात्सूक्ष्ममपि सुंभं क्षुपमात्रमपि ज्वन्तमात्मानं नानुसरसि न सद्व्यायितया समागमिष्यसि, तस्माद्द्व्यर्थस्तत्र
 प्रतिबन्ध इत्यर्थः ॥ ३ ॥

त्यज ममतापरितापनिदानं परपरिचयपरिणामम् ।

ज्ञेय निःसंगतया विशदीकृतमनुचवसुखरसमञ्जिरामम्, वि० ॥ ४ ॥

व्याख्या—ममतापरितापनिदानं ममता ममत्वजावः परि सर्वात्मप्रदेशेषु तापो वियोगवेदनादिजन्यसंतापो छुर्गत्मादि-
कष्टविशेषश्च परितापस्तयोः निदानं मुख्यहेतुर्यत्नं । परपरिचयपरिणामं परे स्वस्मादन्ये तेषां तेषु वा परिचयः संबन्धः
स्नेहश्च तेन तद्रूपो वा यः परिणामः स्वजावस्थान्यथाजावो विकारो वा तं त्यज स्वजावस्थप्रचनेन परिहर । निःसंग-
तया विशदीकृतमञ्जिराममनुचवसुखरसं जज न विद्यते संगः परवस्तुसंसर्गो यस्यासौ निःसंगस्तस्य जावो निःसंगता
सर्वपरित्यागजा केवलात्मरूपता तथा विशदीकृतं सर्वमलपरिहारेण निर्मलीकृतं निरावरणमिति यावत् अञ्जिरामं सर्वदा
सर्वप्रकारेण यो मनोहरः सन्मधुरो हृदयंगमस्तं अनुचवसुखरसं अनुचवनमात्मस्वरूपादिसर्वस्य प्रत्यक्षकरणमनुभवः परि-
पूर्णज्ञानविद्यासस्तस्य तेन कृतं तद्रूपं वा यत्सुखं सहजानन्दस्तद्रूपो रसो रतिः प्रेमा तं जज सेवस्वेत्यर्थः ॥ ४ ॥

परेषां स्वस्य च यानमार्गोऽपि नैकोऽस्तीति दर्शयति—

पथि पथि विविधपथैः पथिकैः सह कुरुते कः प्रतिबन्धम् ।

निजनिजकर्मवशैः स्वजने सह किं कुरुपे ममताबन्धम्, वि० ॥ ५ ॥

व्याख्या—विविधपथैः पथिकैः सह पथि कः प्रतिबन्धं कुरुते विविधा गम्यमानदिगन्निप्रायस्थानादिभेदेनाने-

क्रमकारं प्राप्ता ये पथा मार्गास्तैः पत्रिकैः पन्थानं गच्छन्तीति पथिका मार्गे गन्तारस्तैः सह सार्धं पथि पथि जिन्ने जिन्ने
 ऽध्यनि कः कस्तो नैपुण्यवान् प्रतिबन्धं सहचारित्वं कुरुते विदधाति ? । जिन्नमार्गगामिजिः सर्वैः सह सार्धगामित्वस्था-
 शक्यत्यात्र कोऽपि कुरुत इति दृष्टान्तः । अथ दार्ष्टान्तिकमाह—निजनिजकर्मवशैः स्वजनैः सह ममताबन्धं किं कुरुते ?
 तत्रैव निजं निजं आत्मीयमात्मीयं यत्कर्म शुभाशुभकृत्यं पुण्यपापबन्धनिष्पादकरणीयमिति यावत् । तेन वशा वशी-
 कृताः स्वकर्तव्यानुरूपगतिगमने नियंत्रिता इति यावत्सैः । स्वजनैः सह स्वकीयत्वेन स्वीकृता जनाः स्वजना मातृपितृ-
 ज्ञार्यादयस्तैः सह सार्धवर्तित्वं । किमिति प्रश्ने । किं कुरुते कर्तुं शक्नोति ? न कथमपि कर्तुं शक्नोति । तर्हि तैः सह मम-
 ताबन्धं पृते मदीया इति बुद्धिं किं कस्मात् कुरुते ? मा कुर्वित्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ पौञ्जलिकेषु प्रेमबन्धपरिहाराय समुपदिशति—

प्रणयविहीने दधदनिपंगं सहते बहुसंतापम् ।

त्वयि निःप्रणये पुञ्जलनिचये वहसि मुधा ममतातापम्, वि० ॥ ६ ॥

व्याख्या—योऽहः प्रणयविहीनेऽन्निप्यंगं दधत् स बहुसंतापं सहते प्रणयः स्नेहः प्रीतिरिति यावत् तेन विहीने विशेषे-
 षेण रहिते ख्यादिजने अन्निप्यंगं जोगाद्यजिलापं दधत् कुर्वन् जनः बहुसंतापं बहुरतिप्रचुरः प्राणघातादिविधायी घ्नंके-
 शादियत् संतापः कष्टराशिस्तं सहते शुंके । तथा त्वमपि त्वयि निःप्रणये पुञ्जलनिचये ममतातापं मुधा वहसि त्वयि
 त्वद्विषये तवोपरीति यावत् निःप्रणये निषिद्धः शून्यतां प्राप्तः प्रणयः प्रेमा यस्मात्स तथा तस्मिन् । पुञ्जलनिचये पुञ्ज-

दानां हेमरत्नदेहशब्दादीनां निचयो राशिस्तस्मिन् । ममत्तातापं मदीयत्वपरिणामेनोत्पादितं तापं कष्टवृन्दं मुधा स्वार्थं
विनैव वहसि प्राप्नोपीत्यर्थः ॥ ६ ॥

त्यज संयोगं नियतत्रियोगं कुरु निर्मलमवधानम् ।

न हि विदधानः कथमपि तृप्यसि मृगतृष्णाधनरसपानम्, ॥ वि० ॥ ७ ॥

व्याख्या—हे आत्मन् नियतत्रियोगं संयोगं त्यज नियतो निश्चितो यस्य वियोगो विनाशो ज्वति स नियतत्रियोगस्तं
संयोगं अमिहितयोर्मौलिनं संयोगः संबन्धस्तं त्यज परिहर । निर्मलं पराशंसादिदोषमखरहितमीदृशमवधानं विनिवृत्त-
त्वेन निर्विकारमनोऽवैकाम्यं कुरु रचय । अन्यथा त्वं सांसारिकैः सुखैः मृगतृष्णाधनरसपानं विदधानोऽपि कथं
तृप्यसि निदाघकाले मध्याहेऽजले दृश्यमानो जलत्रमो मृगतृष्णा तस्यां घनं प्रचुरं रसपानं पयःपानं विदधानोऽपि
कुर्वाणोऽपि कथं केनोपायेन कियता कालेन तृप्यसि चितृष्णो ज्वसीत्यर्थः ॥ ७ ॥

अन्यत्वज्ञानामुपसंहरन्नाह—

जज जिनपतिमसह्रायसहायं शिवगतिमुगमोपायम् ।

पिव गदशमनं परिहृतवमनं शान्तसुधारसमनपायम्, वि० ॥ ८ ॥

॥ इति श्रीशान्तसुधारसंगेयकाव्येऽन्यत्वज्ञानाविज्ञानो नाम पञ्चमः प्रकाशः ॥

व्याख्या-हे आत्मन अस्दायसहायं जिनपतिं जज्ञ अस्दायाः स्वामिघनकुडुंबपुण्योदयाद्याश्रयरहितास्तेपामपि
 नशायः सद्धर्मप्रापणेन स्वर्गमोक्षदिसंक्रुतिविश्रामदस्तं जिनपतिं जिनेश्वरं जज्ञ नृत्तिकं सेवां कुरु । तमेव शिवगतिसुगमो-
 पायं शिवो मोक्षः स एव गतिः गम्यमानत्वादिश्रान्तिस्तस्याः सुगमोऽनायासेन साधक उपायः फलप्राप्तेः साधनरूपं तं ।
 अन्तपायं परिहृत्यमनं गदशमनं शान्तसुधारसं पिन, अन्तपायं विनाशवर्जितं, परिहृतं दूरीकृतं वमनं विकाररूपा वान्ति-
 र्थन तं गदाः सर्वे ह्यन्तपायान्नेदजिन्ना रोगास्तेषां शमनं महौषयं प्रोक्तप्रज्ञायं शान्तसुधारसं पित्त समास्वादस्वेत्यर्थः ॥ ८ ॥

॥ इति श्रीतपागङ्गीयसंविभ्रशास्त्रीयपरममुनिश्रीबुद्धिचिजयमुख्यशिष्यश्रीमु-
 क्षिचिजयगणिसतीर्ष्यतिलकमुनिश्रीबुद्धिचिजयचरणयुगसेविना पंक्तिग-

न्नीरविजयगणिना निरचितायां श्रीशान्तसुधारसटीकायामन्यत्वज्ञा-
 वनाविज्ञायनो नाम पद्यमः प्रकाशः समजनि ॥

॥ अथ षष्ठः प्रकाशः ॥

पञ्चमप्रकाशेऽन्यत्वज्ञावना प्रोक्ता । तथा ज्ञावितात्मा शरीरादिषु निर्ममत्वेनाशुचित्वं वेत्तीत्यनेन संबन्धेनायातामशु-
चिज्ञावनामाह । तस्या अथमादिमः श्लोकः—

(शार्दूलविक्रीडितं वृत्तम्)

सद्धिद्रो मदिराघटः परिगलत्तद्वेशसंगाशुचिः शुच्यामृद्य मृदा वह्निः स बहुशो धौतोपि गंगोदकैः ।
नाधत्ते शुचितां यथा तनुभृतां कायो निकायो महावीजत्सा स्थिपुरीपमूत्ररजसां नायं तथा शुद्ध्यति ॥१॥
व्याख्या—यथा सद्धिद्रो मदिराघटः परिगलत्तद्वेशसंगाशुचिः स वह्निः शुच्या मृदा आमृद्य गंगोदकैः बहुशो धौतोऽपि
शुचितां नाधत्ते, तथाऽयं महावीजत्सा स्थिपुरीपमूत्ररजसां निकायस्तनुभृतां कायो न शुध्यति । जो ज्ञव्य यथा येन
प्रकारेण विद्विर्लघुरन्ध्रैः सह वर्तत इति सद्धिचः परितः सूक्ष्मैस्त्रैर्युक्तः इति यावत् । मदिराघटः मदिरा सुरा तथा चृतो
घटः कुञ्ज इति मध्यमपदलोपी समासः । परिगलत्तद्वेशसंगाशुचिः परि दिग्विदिग्न्यः सर्वतो गलन्तः स्रवन्तस्तद्वेश
मदिरावयवा विन्दव इति यावत् तेषां संगो लेपारूढसंयोगः तस्मादशुचिरपवित्रः । स ईदृशो मदिराघटो वह्निः कपाला-
धोजाग्रीवादिप्रदेशेषु । शुच्या मृदा आमृद्य शुचिः सुगन्धसुवर्णसुरसवती पवित्रा तथा मृदा मृत्तिकया आमृद्य पुनः
पुनर्मर्दयित्वा । गंगोदकैर्विमलंगंगजलैः । बहुशो ऋयोऽनेकवारं । धौतोऽपि प्रक्षालितोऽपि । शुचितां पावित्र्यं ।

नापत्ते न धारयति । तथा तेनैव प्रकारेण । अयं साक्षाद्दृश्यमानः । महावीजत्सास्थिपुरीपमूत्ररजसां निकायः महती
 वीजत्सा जुगुप्सा येषां दर्शनादियु ते महावीजत्सा दुर्गमनीया इति यावत् अस्थीनि कीकसाः पुरीपं विष्ठा मूत्रं प्रस-
 वणं रजो रुधिरं वीर्यं च तेषामस्थिपुरीपमूत्ररजसां निकायो राशिरयुचिपुञ्ज इति यावत् । तदुच्यतां प्राणिनां कायो देहः
 कृते पूर्वोक्तप्रयत्नेऽपि न शुध्यति शुचिर्न जयतीत्यर्थः ॥ ३ ॥

ऋयोऽपि शरीरं शुचीकर्तुमशक्यमेवेत्युपदिशति—

(मन्दाक्रान्तावृत्तम्)

क्त्वायं क्त्वायं पुनरपि पुनः क्त्वान्ति शुक्लाजिरङ्गिरंवारं वत मलतनुं चन्दनैरर्चयन्ते ।

मूढात्मानो वयमपमलाः प्रीतिमित्याश्रयन्ते नो शुध्यन्ते कश्चमवकरः शक्यते शोद्धुमेवम् ॥ ४ ॥

व्याख्या—मूढात्मानः शरीरपाविश्रयकृते मोहिता मूर्खशिरोमणयः । क्त्वायं क्त्वायं क्त्वान्ति शुक्लाजिरङ्गिः शुक्ला-
 जिर्निर्मलैः अङ्गिर्जलैः कृत्वा । पुनरपि पुनः पूर्वं कृतक्त्वाना अपि ऋयोऽपि ऋयः क्त्वान्ति मज्जनं कुर्वन्ति । मलतनुं तथा
 मज्जस्य विष्टायाः पुञ्जचलं तनुं देहं । घतेति खेदे हा कष्टं । वारंवारं प्रतिवासरं अनेकशः । चन्दनैः सुगन्धिश्रीखंड-
 द्रव्यैः । अर्चयन्ते विलेपनपूजां विधीयन्ते । तथाकरणेन च अपमला वयमिति प्रीतिमाश्रयन्ते अपमला नष्टमला • वयं
 पवित्राः स्म इति इत्येवंविधां प्रीतिं प्रेमविशेषं आश्रयन्ते नजन्ते । तथापि नो शुध्यन्ते पवित्रा नो जायन्ते वहिरन्तर्म-
 लवपूरितत्वात् । अयकरः संभरः एवमुक्तप्रकारेण ऋतः कथं केनोपायेन शोद्धुं शुचित्वमाधातुं शक्यते ? न कथमपीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ दृष्टान्तपूर्विकं शरीरे शुचित्वं कृतकत्वं च संप्रापयितुमशक्यमिति यावद्यच्चाह—
 (शार्दूलविक्रीकृतिं वृत्तम्)

कर्पूरादिन्निरर्चितोऽपि लशुनो नो गाहते सौरजं,
 नाजन्मोपकृतोऽपि हन्तं पिशुनः सौजन्यमाखंभते ।
 देहोऽप्येव तथा जहाति न नृणां स्वाभाविकीं विस्वर्ता,
 नाच्यक्तोऽपि विञ्चूयितोऽपि बहुधा पुष्टोऽपि विश्वस्यते ॥ ३ ॥

व्याख्या—हन्तेति कोमलामंत्रणे हे मन्दमतिभेदन यथा लशुनः कर्पूरादिन्निरर्चितोऽपि सौरजं नो गाहते लशुनो दुर्गो-
 न्धिकन्वविशेषो लोकप्रसिद्धः ॥ कर्पूरादिन्निः कर्पूरो घनसार आदिपदादंबरारगरकुंजुममृगमदादयो ग्राह्याः तैरर्चि-
 तोऽपि वासितोऽपि । सौरजं सुगन्धिद्रावं नो नैव गाहते व्याधो भवति । यथा च आजन्मोपकृतोऽपि पिशुनः सौजन्यं
 नाखंभते आजन्म जन्मदिनादारन्ध्र मरणायसानं थाचद्रुपकृतोऽपि नोजनाद्यादनविद्याहविणदानादिना पादितोऽपि
 पिशुनो दुर्जनः खलपुरुष इति यावत् । सौजन्यं स्वहृदयगतयथार्थसन्नावप्रकाशक ध्यार्जववान् जनः सुजनस्तन्नावः कर्त-
 व्यता वा सौजन्यं सर्वत्र सन्मैत्री तन्नाखंभते हृदयगूढतापरिहारपूर्वकं न स्वीकुरुते । तथा चृणां मनुष्याणां । एष प्रत्यक्षं
 दृश्यमानः । देहोऽपि शरीरमपि । स्वाभाविकीं सहजामकृत्रिमां । विस्वर्तां ध्यामगन्धितां दुर्गन्धितामिति यावत् । न

जहति न त्यजति । तथाऽन्यकोऽपि नानाजातीयसुगन्धिप्रिविषितोऽपि विचूपितोऽपि विविधवस्त्राञ्जरणैः शृंगारितोऽपि बहुधा पुष्टोऽपि बहुधाऽतिशयेन पुष्टः सरसज्जोऽपि अतिरूपचितवर्षिणोऽपि पूर्वोक्तसर्वप्रकारेणोपचरितोऽपीदमस्मदीयमेव स्थास्यति चेति । न विश्वस्यते न विश्वासे स्थीयत इत्यर्थः ॥ ३ ॥

शरीरे शुचित्वबुद्धिर्महाऽज्ञानमित्याह—

(उपेक्षवज्रावृत्तम्)

यदीयसंसर्गमवाप्य सद्यो जवेद्युचीनामशुचित्वमुच्चैः ।

अमेध्ययोर्नेर्वपुपोऽस्य शौचसंकटपमोहोऽयमहो महीयान् ॥ ४ ॥

व्याख्या—अहो महदाश्चर्यं यदज्ञानां यदीयसंसर्गमवाप्य शुचीनां सद्य उच्चैरशुचित्वं जवेत् यदीयं यस्य शरीरस्य संबन्धनं संसर्गं संस्पर्शादिकं अवाप्य प्राप्य शुचीनां पवित्रदुग्धदधिघृतसितागरुकपूरचन्दनाम्रयस्त्राज्ररणादीनामपि सद्योऽतिशीघ्रं स्वल्पकालेन उच्चैरतिशयेन अशुचित्वं विवेकिनामस्पर्शनीयत्वानिम्ननीयत्वादर्शनीयत्वादिकं जवेत् कृतपायसज्जोऽज्ञानस्य दान्तेरिय जायते । तस्यास्यामेध्ययोर्नेर्वपुपः शौचसंकटपोऽयं महीयान्मोहः अस्य दृश्यमानस्य अमेध्ययोर्नेरमेध्यस्य सर्वथाऽपवित्रस्य विष्ठादेयोर्नेरुत्पत्तिस्थानस्य वपुषो देहस्य शौचसंकटपः स्नानादिनेदं पवित्रं जातमिति मनसा धारणं तदयं तेषां महीयान् घननिविक्रमाचुर्यवान् मोहो मिथ्यात्वोदयजनितोऽज्ञानकामविकारो वर्तते । अतो निवेकिनियं प्रमः परिहर्तव्योऽस्तीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अतो धूर्मशौचं करणीयमित्याह—

(स्वागतावृत्तम्)

इत्यवेत्य शुचिवादमतथ्यं पथ्यमेव जगदेकपवित्रम् । शोधनं सकलदोषमलानां धर्ममेव हृदये निदधीथाः ५
व्याख्या—इति शुचिवादमतथ्यमवेत्य पथ्यमेव जगदेकपवित्रं सकलदोषमलानां शोधनं धर्ममेव हृदये निदधीथाः, इति
पूर्वोक्तप्रकारेण शुचिवादं जज्ञादिना पवित्रता ज्वतीत्युपदेशचनं अतथ्यं तथ्यं यथार्थं न ज्वतीत्यतथ्यमसत्यं अथेत्य
ज्ञात्वा पथ्यमेव सर्वस्य सर्वथा हितमेवारोग्यहेतुत्वात् । जगति विश्वे एकपवित्रं एकमेव शुद्धं नान्यत् सकलदोषमलानां
सकला रागद्वेषमोहादयः समग्रा दोषा आत्मनः दूषका विकृतिकरा इति यावत् त एव मला कर्मलोपमाखिन्यजनकास्तेषां
शोधनं प्रक्षालनं मूलतः पृथक्कारिणं धर्ममेव ज्ञानदर्शनमयस्वस्वरूपमेव हृदये स्वमनसि निदधीथा नितरां धारयस्वेत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ गेयपद्याष्टकेनाशुचिज्ञावनां विज्ञावयन्नाह—

ज्ञावय रे वपुरिदमतिमखिनं, विनय विवोधय मानसनखिनम् ।

पावनमनुचिन्तय विभुमेकं, परममहोमयमुदितविवेकम्, ज्ञा० ॥ १ ॥

व्याख्या—रे विनय रे चेतन इदं तव प्रत्यक्षवर्तमानं वपुः शरीरं अतिमखिनं मले प्रज्वत्वाञ्छुमशक्यत्वाद्बहुमख-
शुक्तं वर्तते । तदस्यातिमखिनत्वं ज्ञावय चिन्तय । तथा मानसनखिनं विवोधय तथा चिन्तयन् मानसं हृदयं तदेव

नखिनं कमलं तद्विधोपय ममुदुघाटय । तदुदुघाट्य घ विलोक्य यत्तत्समले रुन्स्व । पावनं विद्युमेकं परममहोमयमुदि-
तधियेकमनुचिन्तय पावनं जायिनी नैरञ्जनीं सत्तामपेक्ष्य निर्मलं शुद्धमिति यावत्, विद्युं ज्ञानस्वरूपेण सर्ववस्तुव्यापन-
शक्त्याधारं, एकमसंख्येयस्वप्नप्रदेशेष्वेकत्वेन ज्ञायकज्ञात्वेन परिणतं, परममहोमयं सर्वोत्कृष्टकेवलदर्शनरूपमकाशमयजा-
स्वरं, उदितविवेकमाधिर्भूतनेदमाहकज्ञानं स्वात्मानं अत्रुचिन्तय सर्वविजावं परिहृत्य स्वस्वजावानुरूपं ध्यायत्येत्यर्थः ॥१॥

दम्पतिरेतोरुधिरविवर्ते किं शुभमिह मलकश्मलगर्ते ।

भृशमपि पिहितः स्रवति विरूपं को बहु मनुतेऽवस्करकूपम्, जा० ॥ २ ॥

व्याख्या-इह दम्पतिरेतोरुधिरविवर्ते मलकश्मलगर्ते किं शुभं इहास्मिन्त्य देहे दम्पतिरेतोरुधिरविवर्ते जाया च
पतिश्च दम्पती तयोः क्रमेण स्त्रीपुरुषयोः रेतः पतिता धीर्यपुञ्जवा रुधिरं मातुः शोषितपुञ्जलास्तेषां घो विवर्तोऽन्यान्यप-
रिणामप्राप्त्या शारीरिकसप्तधातुरवेनोन्नयस्तस्मिन् । मलकश्मलगर्ते मलो मूत्रपुरीषश्चेष्मकफपित्तस्त्रेवाविरूपः कश्मलः
पापपुञ्जलसमूहस्ताज्यां भृतो गर्तोऽगाधबहुस्तस्मिन् । किं शुभं किंप्रेमोत्पादकस्वरूपसुन्दरं चर्मरुधिरादिवस्तु पश्यसि ?
नास्ति किञ्चिदपि । भृशं पिहितोऽपि विरूपं स्रवति तथायं देहो भृशं बलादिनिरत्यर्थं पिहित आत्मादितोऽपि विरूपं
तथाकृतेऽपि धीचत्सनीर्यं दुर्गन्धादिकं स्रवति सर्वतो निर्जरति । अत ईदृगवस्करकूपं को बहु मन्यते विष्टादिमलचृतः
कूपोऽत्रदोऽत्रस्करकूपस्तं तादृशं देहं । कः कस्को विवेकी बहु मन्यते प्रियं मन्यते ? न कोऽपि । मूढा एव प्रियम-
न्तार इत्यर्थः ॥ २ ॥

जजति सचन्द्रं शुचितांबूलं कर्तुं मुखमारुतमनुकूलम् ।

तिष्ठति सुरजि सचन्द्रं कालं सुखमसुगन्धि जुगुप्सितलालम्, जा० ॥ ३ ॥

व्याख्या-मुखमारुतमनुकूलं कर्तुं सचन्द्रं शुचितांबूलं जजति मुखमारुतं वदनोद्भूतश्वासवायुं, अनुकूलं निस्सर्गेण सर्वस्य प्रतिकूलदुर्गन्धमयं सन्तं अनुकूलं सौरज्युक्तं कर्तुं विधातुं, सचन्द्रं घनसारसहितं, शुचि सुगन्धरसादिना पवित्रं तांबूलं नागवल्लीदलं जजति चर्वणं करोति । असुगन्धि जुगुप्सितलालं मुखं कियन्तं कालं सुरजि तिष्ठति, न विद्यते सुष्ठु गन्धो यस्य तत्, तथा जुगुप्सिता निन्दिता लाला यस्य तद् ईदृशं मुखं वदनं, कियन्तं कालं अर्धघटिकादिमात्रं सुरजि सुगन्धयुक्तं तिष्ठति सर्वतैव इत्यर्थः ॥ ३ ॥

असुरजिगन्धवहोऽन्तरचारी आवरितुं शक्यो न विकारी ।

वपुरपजिघ्रसि वारंवारं हसति बुधस्तव शौचाचारम्, जा० ॥ ४ ॥

व्याख्या-विकारी गृहीतपुगलानामन्यथापरिणामेन जातो विकारी । अन्तरचारी शरीराभ्यन्तरे संचरितुं शीघ्र-
मस्येत्यन्तरचारी मध्यव्यापीति यावत् । असुरजिगन्धवहः दुर्गन्धप्रापकश्वासवायुः । आवरितुं सुगन्धिपदाथैराह्लाद-
यितुं । न शक्यः साध्यो नास्ति । एवं सत्यपि त्वं तु वारंवारं पुनः पुनः शरीरं सुगन्धिबन्धैर्विद्विष्य विद्विष्य लप-
जिघ्रसि समाजिघ्रसि । एतत् तव त्वदीयं शौचाचारं तनुशुचिकरणव्यापारं बुधः पंक्तिपुरुषः हसति ह्यास्येनानादरं
करोति इत्यर्थः ॥ ४ ॥

द्वादश नव रन्ध्राणि निकामं गलदशुचीनि न यान्ति विरामम् ।

यत्र वपुषि तत्कलयसि पूतं मन्ये तव नूतनमाकृतम्, जा० ॥ ५ ॥

व्याख्या—यत्र वपुषि निकामं गलदशुचीनि द्वादश नव रन्ध्राणि विरामं न यान्ति, तत्पूतं कलयसि, नूतनं तथाकृतं मन्ये, यत्र यस्मिन् वपुषि शरीरे निकामं नितरामत्यर्थं गलदशुचीनि गच्छन्ति सर्वान्ति अशुचीनि दुर्गन्धवर्णरसस्पर्शवञ्जु-
गुप्सोरपादकापयिन्नाणि द्वादश नव रन्ध्राणि क्रमेण स्त्रीपुरुषयोर्षादशानवसंख्यानि रन्ध्राणि द्वाराणि विरामं विश्रामं
रूपमप्युपराममिति यावत् न यान्ति न प्राप्तुवन्ति । तत्तादृशं शरीरं त्वं मोहात् पूतं पवित्रं कलयसि जानासीति नूतनं
विवेकिजनेऽदृष्टपूर्वं तवाकृतं देवानांप्रियस्याजिप्रायं मन्येऽहमवधारयामीत्यर्थः ॥ ५ ॥

अशितमुपस्करसंस्कृतमन्नं जगति जुगुप्सां जनयति हन्नम् ।

पुंसवनं धैनवमपि लीढं ज्वति विगर्हितमतिजनमीढम्, जा० ॥ ६ ॥

व्याख्या—हे चेतन शरीरसंसर्गप्राप्तं उपस्करसंस्कृतं अशितं अन्नं हन्नं जगति जुगुप्सां जनयति, उपस्करसंस्कृतं उप-
स्करो घृतदधिजीरकहरिचानानाव्यञ्जनादिरसवती सामग्री तथा संस्कृतं पक्वं तादृशं अशितं जुक्तं यदन्नं पायसादिन्नो-
जनं तज्जनितं हन्नं पुरीषं जगति समग्रजने जुगुप्सां नासिकानेत्रमनसां ग्लानिं जनयति समुत्पादयति । धैनवमपि पुंस-
वनं लीढमतिविगर्हितं जनभीढं ज्वति धैनवमपि गवां संबन्धि अपि पुंसवनं स्वादिष्टपुष्टिकारि क्षीरं लीढं सितादिमि-

श्रितोत्काहितसमास्वादितं सदपि अतिविगर्हितं जनगीढं प्रवति अतिशयेन निन्दनीयं जनाना मनुष्यादिदोकानां मीढं
मूत्रं प्रवति जायते तद्वरीरं कथं पूतं मन्यसेऽतो मा पूतं मन्यस्वेत्यर्थः ॥ ६ ॥

केवलमलमयपुञ्जलनिचये अशुचीकृतशुचिनोजनसिचये ।

वपुषि विचिन्तय परमिह सारं शिवसाधनसामर्थ्यमुदारम्, जा० ॥ ७ ॥

व्याख्या-हे आत्मन् इह केवलमलमयपुञ्जलनिचये इह प्रत्यक्षमनुभूयमाने केवलमलमयपुञ्जलनिचये केवलं मात्रं
मलमया मलमात्रस्वरूपाः पुञ्जलाः परमाणुसमुदायास्तेषां निचयो राशिर्यत्र तत्तथा तस्मिन् । अशुचीकृतशुचिनोजनसि-
चये अशुचीनि अपवित्राणि कृतानि विहितानि शुचीनि स्वरूपसुन्दराणि नोजनानि घृतपूर्णादीनि सिचयाश्चीनांशुका-
दिप्रवरचसनानि येन तत्तथा तस्मिन् वपुषि शरीरे सारं प्रधानन्नावं लदारं सर्वेभ्यः श्रेष्ठं शिवसाधनसामर्थ्यं जीवस्य मोक्ष-
संपादनी शक्तिरैवैकाऽस्तीति चिन्तय पर्यालोचय, नान्यदित्यर्थः ॥ ७ ॥

अथोपसंहरन्नाह—

येन विराजितमिदमतिपुण्यं तच्चिन्तय चेतन नैपुण्यम् ।

विशदागममधिगम्य निपानं विरचय शान्तसुधारसपानम्, जा० ॥ ८ ॥

॥ इति श्रीशान्तसुधारसगेचकाब्धेऽशौचप्रावनाविप्रावनी नाम षष्ठः प्रकाशः ॥

व्याख्या-हे चेतन हे प्राणिन् येन नैपुण्येन इदमतिपुण्यं विराजितं तन्नैपुण्यं चिन्तय, येन सर्वशोपदिष्टेन सर्वपर-
 प्रावनिपृत्तिकरणसमर्थेन नैपुण्येन स्वस्वरूपनिष्पादनकुशलत्वेन इदं प्राप्तशरीरं अतिपुण्यं सुरेन्द्राणामप्यतिशयेन मह-
 नीयन्नायं गतत्वेनातिपवित्रं विराजितं शोजितं तन्नैपुण्यं तादृशं चालुर्यं चिन्तय समालोचय यथा तत्प्रामोषि ।
 विशादागमं निपाननधिगम्य शान्तसुधारसपानं विरचय विशदं निर्दोषं आगमनिपानं सिद्धान्तजलाशयं अधिगम्य गुरु-
 मुत्सासप्राप्य शान्तसुधारसपानं शान्तस्वनायामृतस्वादनं विरचय कुरुष्वेत्यर्थः ॥ ७ ॥

॥ इति श्रीतपागङ्गीयसंविप्रशास्त्रीधरममुनिश्रीवृद्धिबिजयमुख्यशिष्यश्रीमु-
 क्तिविजयगणिसतीर्थ्यतिलकमुनिश्रीवृद्धिबिजयचरणयुगसेविना पंक्ति-
 तर्गज्जीरविजयगणिना विरचितायां श्रीशान्तसुधारसटीकाया-

मशुचिन्नावनाविन्नावनो नाम षष्ठः प्रकाशः समजनि ॥

॥ सप्तमः प्रकाशः ॥

पष्ठे प्रकाशोऽशुचिभावना प्रोक्ता । अशुचिता चाश्रयसंपादितपरसंबन्धाब्जायते इत्यनेन संबन्धेनायातामाश्रयजावनां
विभावयन्नाह । तत्रायमादिसः श्लोकः—

(शुलङ्गप्रयातं वृत्तम्)

यथा सर्वतो निर्जरैरापतद्भिः प्रपूर्येत सद्यः पयोचिस्तटाकः ।

तथैवाश्रवैः कर्मजिः संभृतोऽङ्गी जवेष्ट्याकुलश्चञ्चलः पंकिलक्ष ॥ १ ॥

व्याख्या—यथाऽनेन प्रकारेण सर्वतो दिग्विदिग्ध्यः आपतद्भिर्निर्जरैः आ समन्तादनिरुद्धः पतद्भिः आगत्य मध्ये
प्रविशद्भिः निर्जरैः पर्वतादिभ्यो निर्गतजलप्रवाहैः तटाकः सरः सद्यः शीघ्रं पयोचिः पानीयैः प्रपूर्येत च्रियेत पालिष-
न्धानपि त्रीटयेत् । तथैव निर्जरपानीयैः सरःप्रकारेणैव आश्रवैः मिथ्यात्वाधिरतिहिंसाऽसत्यस्तेयमैशुनममत्यसेयनैराग-
द्वद्भिः कर्मचिराश्रवासेवनफलभूतज्ञानावरणीयादिकर्मबन्धप्रवाहैः संभृतोऽनन्तानन्तैः कर्मवर्गणाराशिचिरतिशयेनाव-
ष्टब्धो व्याप्त इति यावत् । अङ्गी प्राणी व्याकुलश्चञ्चलः पंकिलश्च जवेत् व्याकुलो महापीनाचिरत्यन्तविह्वलः चञ्चलो
जवाप्तवप्रमाणशीलत्वेनास्थिरस्थितिकः पंकिलः कर्मकर्दमखिप्तमखिनः सम्यज्ञानान्धो जवेब्बायेतेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ याचकवरा आश्रयपराजवस्त्रिभ्रास्तज्ञाय सच्चिन्तापुरा आहुः—
(शार्दूलविक्रीणितं वृत्तम्)

यात्रत्किञ्चिदिवानुभूय तरसा कर्मेद् निर्जीर्यते तावच्चाश्रवशात्रवोऽनुसमयं सिञ्चन्ति भ्रूयाऽपि तत् ।
द्वा कष्टं कथमाश्रवप्रतिजटाः शक्या निरोद्धुं मया संसारादतिजीपणान्मम दृष्टा मुक्तिः कथं ज्ञाविनी श ॥
व्याख्या—इह नरजनादिके जन्मनि यावत् यावत्काले यावत्परिमाणं च कर्म पूर्वसञ्चितपुण्यपापं किञ्चिदिव महाराशि-
मध्यादेशमात्रमिव अनुभूय तत्फलविपाकं सातासातं शुक्त्वा निर्जीर्यते नितरां जीर्णीकृत्य आत्मप्रदेशेभ्यः पृथक्क्रियते ।
तावत् तस्मिन्नेव समयादिके काले तावत्प्रमाणं कर्मदलिकं च तरसा शीघ्रतया आश्रयशात्रवः कर्मबन्धहेतवो वैरिणः
भ्रूयोऽपि पुनरपि अनुसमयं समये समये तत्पुण्यपापबन्धरूपकर्म सरूपविरूपतया सिञ्चन्ति पूर्वबन्धशेषे क्षिप्त्वा बर्ध-
यन्ति । एा कष्टं महासंकटे समागतोऽस्मि । मया महदक्षणेन जनेन आश्रयप्रतिजटाः आश्रवरूपकर्मशत्रुयोद्धारः कथं
केनोपायेन रोद्धुं समापतन्तः प्रतिस्मदयितुं शक्याः । दृष्टा कष्टं अतिजीपणान्महाजयानकात् संसारात् जवकारागृ-
हात् मम मुक्तिर्मोक्षः कथं केनाप्युपायेन ज्ञाविनी जविष्यति न वेति चिन्तयामीत्यर्थः ॥ २ ॥

आश्रमभूजजेदानाह—
(प्रहर्षणी वृत्तम्)

सिध्यात्त्वाविरतिकषाययोगसंज्ञाश्चत्वारः सुकृत्तिजिराश्रवाः प्रदिष्टाः ।

कर्माणि प्रतिसमयं स्फुटेरसीजिर्वधन्तो ब्रमवशतोऽब्रमन्ति जीवाः ॥ ३ ॥

व्याख्या-सुकृतिभिः प्रवरपुण्यवद्भिर्हृद्भिः सुनिपुणपंक्तिश्च मिथ्यात्वाविरतिकपाययोगसंज्ञा मिथ्यात्वं देवगुरुधर्मय-
स्तुस्वरूपेषु विपर्यासवती श्रद्धा, अविरतिर्हिंसादिन्योऽनिवर्तनं, कपाया रागादिपरिणामाः, योगा मनोवाफ्फायप्रवृत्तय
इति संज्ञा इति नामानश्चत्वारश्चतुर्विधाः आश्रवाः कर्मबन्धहेतवः प्रदिष्टाः कथिताः । जीवाः प्राणिनः प्रभवशतो ब्रह्मन्त
गुरुधर्मसुखादित्रान्तिवशास्फुटैः स्पष्टाविर्भूतैः अमीचिराश्रवैः प्रतिसमयं समये समये कर्माणि नूतनपुण्यपापानि धमन्त
आरमप्रदेशैः सह ह्रीरनीरवदजेदसंबन्धं कुर्यन्तः प्रमन्ति चतुर्गतिषु पर्यटन्तीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथोत्तरजेदानाह—

(रथोच्चतावृत्तम्)

इन्द्रियाव्रतकपाययोगजाः पञ्च पञ्च चतुरन्वितास्त्रयः ।

पञ्चविंशतिरसत्क्रिया इति नेत्रवेदपरिसंख्ययाऽप्यमी ॥ ४ ॥

व्याख्या-अमी आश्रवाः क्रमेण इन्द्रियाव्रतकपाययोगजाः पञ्च पञ्च चतुरन्वितास्त्रयः, इन्द्रियाणि पञ्च, अम्रतानि
पञ्च, कपायाश्चत्वारो, योगास्त्रय इति सप्तदशजेदा इन्द्रियादिजाश्रवाः । पञ्चविंशतिश्चासत्क्रियामीलनादिति प्रोक्तप्रका
रेण । नेत्रवेदपरिसंख्ययापि द्विचत्वारिंशत्प्रकारा अपि ज्ञवन्तीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ कर्तव्यमुपदिशति—

(इन्द्रवज्रावृत्तम्)

इत्याश्रवाणामधिगम्य तत्त्वं निश्चित्य सत्त्वं श्रुतिसन्निधानात् ।

एषां निरोधे विगलद्विरोधे सर्वात्मना द्वाग्यतितव्यमात्मन् ॥ ५ ॥

व्याख्या-हे आत्मन् इति पूर्वोक्तप्रकारेण । आश्रवाणां प्रोक्तस्वरूपाणां । तत्त्वं आत्मनो बन्धहेतुत्वरूपपरमार्थं । अधिगम्य ज्ञात्वा श्रुतिसन्निधानात् साक्षाज्यासपरिचयात् । सत्त्वं तेषां जये सदुपायपूर्वकसामर्थ्यं । निश्चित्य निर्धार्य । विगलद्धिरोधे विशेषेण गतन्तः विषयं यान्तः विरोधाः सर्वजीवेषु वैरजाया यस्मिंस्तस्मिन् । एषां निरोधे आश्रवसंवरणे । काङ्क्षीघ्नतया । सर्वोत्तमना सर्वोद्यमेन । यत्तित्त्वं प्रयत्नपरेण ज्ञाव्यमित्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ गेयपद्याष्टकेनाश्रवजावनां विज्ञायन्नाह—

परिहरणीया रे, सुकृत्तिचिराश्रवा, हृदि समतामवधाय ।

प्रत्नन्नन्त्येते रे, नृशमुद्गुंखला, विजुगुणविजववधाय, परि० ॥ १ ॥

व्याख्या-रे चेतन मन्दधीः सुकृत्तिजिः सर्वप्रधानगुण्यवद्भिरर्हद्भिः विशालधीपन्तिश्च आश्रवा हिंसाकरणादिवन्धहेतयः परिहरणीयाः परिहर्तुमेव योग्याः प्रोक्ताः सर्वदुःखहेतुत्वादतस्त्वमपि समतां हृदि अवधाय समता सर्वत्र निरीहता मैत्र्यादिरूपपरिणतिः तां हृदि मनसि अवधाय संस्थाप्य तान् परिहर । अकृतपरिहारे जने तु एते हिंसारंजादयः नृशमतिशयेन लघुंखलाः निर्मुक्तबन्धनत्वेनोञ्जता मुत्कलाः सन्त इति यावत् । विजुगुणविजववधाय जवन्ति विभवो विभवस्तुन्यापिनो ये गुणाः केवलज्ञानदर्शनादयस्तद्रूपो यो विजवः संपन्नरस्तस्य वधाय विनाशाय जवन्ति संपद्यन्त इत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ प्रत्येकाश्रयस्वरूपं विजावयन् प्रथमतो मिथ्यात्वरूपमाह—

कुगुरुनियुक्ता रे, कुमतिपरिप्लुताः, शिवपुरपथमपहाय ।

प्रयतन्तेऽमी रे, क्रिया दुष्टया, प्रत्युत शिवविरहाय, परि० ॥ २ ॥

व्याख्या—अमी मिथ्यात्वोदयवशीकृताः प्राणिनः कुगुरुनियुक्ताः कुत्सिता अज्ञानोदयेनाज्ञातयथार्थमोक्षमार्गादिस्वरूपा ये गुरवो धर्मोपदेष्टारस्तैः कुगुरुर्जिनियुक्ताः येऽशुश्रुमार्गे नियोजिताः प्रवर्तिता इति यावत् । कुमतिपरिप्लुताः तस्या ये स्वत एव मिथ्यात्वोदयवशाः कुमत्या अनाजोगिकानजिग्राहिकमिथ्यात्वोदयेन विपर्यस्तबुद्ध्यां परिप्लुताः सञ्जमेऽस्थिराश्चञ्चलाः कृताः । शिवपुरपथमपहाय ते प्रकारव्योकाः शिवपुरपथं रत्नत्रयमयं मोक्षमार्गं अपहाय परित्यज्य । दुष्टया हिंसारंजमव्याऽऽसर्वेशप्रणीतयाऽशुश्रुया । क्रियया जलात्त्रिपेकपञ्चाश्रितपंजररूपया । प्रयतन्ते प्रौढोद्यमा वर्तन्ते । तत् प्रत्युत शिवविरहाय प्रत्युत मोक्षमाप्तिमिच्छन्तोऽपि, शिवविरहाय मोक्षवियोगाय संपद्यते । कृत्यविपर्ययासाञ्च्यां फलविपर्ययासत्वादित्यर्थः ॥ २ ॥

अविरत्याश्रयमाह—

अविरंतचित्ता रे, विषयवशीकृता, विपहन्ते विततानि ।

इह परलोके रे, कर्मविपाकजान्त्र्यविरलदुःखशतानि, परि० ॥ ३ ॥

ध्यास्या-अविरतचित्ताः न विरतं विषयहिंसारं जादित्यो विरमणं न प्राप्तं चित्तमन्तःकरणं येषां तेऽविरतचित्ता
 प्राणिनः । विषयवशीकृता विषयैः शब्दादिभिर्चरशीकृताः तदधीनतां प्राप्ताः सन्तः । इह परलोकं इह लोके दुर्लभाज्जाः
 विकारोगसोरुशरीरनाशादिनां परलोकं नरकपातादिनां विततानि अतिदीर्घकाष्ठिकत्वेन विस्तीर्णानि । कर्मविपाकजानि-
 पूर्णविरतदुःकृतफलोदयजनितानि । अविरलदुःखसतानि अविरलानि सधननिरन्तराणि दुःखानां कष्टानां शतानि
 सस्राणि । विपहन्ते तैः पीड्यन्त इत्यर्थः ॥ ३ ॥

इन्वियजमाश्रयमाह—

करिजपमधुपा रे, शलजमृगादयो, विषयविनोदरसेन ।

हन्त लजन्ते रे, विविधा वेदना, वत परिणतिविरसेन, परि० ॥ ४ ॥

व्याख्या-करिजपमधुपाः करिणो गजाः ऊषा मधुपा त्रमराः । शलजमृगादयः शलजाः खंजरीटपतंगादि-
 क्रीडाः मृगा इरिणा आदिना सर्पादयो ग्राह्याः । वत खेदे । परिणतिविरसेनं परिणतौ फलपाके विरसो महादुःखकरो
 ज्ञयति यः ॥ तथाञ्जतस्तेन । विषयविनोदरसेन विषयविलासप्रेम्णा । विविधा वेदना लजन्ते विविधा बहुभिर्नेदंभिन्ना
 वेदना व्यथाः फंदर्थनां विटंथना इति यावत् । लजन्ते प्राप्नुवन्ति तर्हि पञ्चैन्त्रियविषयप्रसक्तानां का कथेत्यर्थः ॥ ४ ॥

कपायजमाश्रयमाह—

उदितकपायो रे, विषयंश्रीकृता, यान्ति महानरकेषु परिवर्तन्ते रे, नियतमनन्तशो, जन्मजरांमरणेषु, प०

व्याख्या—उदितकपाया रे रे चेतन सर्वदोषमूखान् कपायान् परिहर । यत उदितकपाया उदिता हृदये आविर्भूताः कपायाः क्रोधमानमायालोका येषां ते तथा सन्तः सुचूमपरशुरामादिवत् । विषयवशीकृताः कामजोगाधीनाः कृतयुजादिमहारंजाः । महानरकेषु सप्तमष्टिशिवीस्याप्रतिष्ठानादिषु । यान्ति गच्छन्ति । ततो निर्गत्य नियतभवश्यंजायेन । जन्मज्वरामरणेषु स्वहृत्परस्वहृत्पतमायुष्केषु प्रायेण तिर्यक्तु । अनन्तशोऽनन्तवारान् । परिवर्तन्ते च्युयो च्युय उत्पद्यन्त इत्यर्थः ॥५॥

योगजमाश्रयमाह—

मनसा वाचा रे, वपुषा चञ्चला, दुर्जयदुरितजरेण ।

उपल्लिप्यन्ते रे, तत आश्रवजये, यततां कृतमपरेण, परि० ॥ ६ ॥

व्याख्या—रे प्राणिन् मनसा दुष्टमनोव्यापारेण । वाचा दुर्जापणेन । वपुषा दुष्टया कायचेष्टया । चञ्चलाश्चपलाः प्राणिनः । दुर्जयदुरितजरेण दुर्जयेन दुःखेन जीयते मुच्यते यस्मादितिदुर्जयः तेन ईदृशेन दुरितजरेण पापसंजारेण । उपल्लिप्यन्ते अतिरायेनाशुजकर्मकर्दमलिता जवन्ति । ततः पूर्वोक्तदुःखहेतुत्वात् आश्रवजये बन्धहेत्वनुद्भवे । यततां सुषूद्यमेन प्रवर्ततां । अपरेण बन्धहेतुप्रवर्तनेन कृतं पर्याप्तं मा क्रियतामित्यर्थः ॥ ६ ॥

शुजाश्रवा अपि शुजबन्धहेतुत्वेन मोक्षप्राप्तिप्रतिबन्धका जवन्त्यतो वीतरागत्वसमुत्पादनेन तेऽपि परिहरणीया इत्युपदिशति शुद्धा योगा रे, यदपि यतात्मनां, स्वन्ते शुजकर्मणि ।

काञ्चननिगमांस्तान्यपि जानीयात्, हतनिवृत्तिशर्मणि, परि० ॥ ७ ॥

व्याख्या-रे चेतन शुभ्रवन्धसाधनप्राप्त्या कृतार्थत्वं मा मन्यस्व । यदपि यदापि त्वं शुभ्रं सरागसंयमं प्राप्तो भवसि तदापि शुभ्रवन्धको न त्यवन्धकः । यतो यतात्मनां संयमवतां योगा मनोवाक्कायव्यापाराः शुद्धाः पापप्रकृतीनां प्रायो-
 ड्यवन्धका भवन्ति, तेरपि शुभ्रकर्माणि देवायुर्देवगतिसातवेदनीयोच्चैर्गोत्रादीनि स्रवन्ति बन्धत्वेनागच्छन्ति । अतस्ता-
 न्यपि शुभ्रकर्माण्यपि हतनिर्वृतिशर्माणि हतं प्रतिबद्धं समुन्नयद्बुद्धमिति यावत् निर्वृतिशर्मं सहजं वृत्तिपञ्चकरहितं
 मुक्तिस्वं सुखं यैस्तानि तथा । काश्चननिगमान् जानीयात् स्वर्णमयपादवन्धनशृंखला बोधेदित्यर्थः ॥ ७ ॥

उपसंहारमाह—

सोवस्वैवं रे, साश्रवपाप्मनां रोधे धियमाधाय । शान्तसुधारसपानमनारतं विनय विधाय विधाय ॥७॥

॥ इति श्रीशान्तसुधारसगेयकाव्ये आश्रवभावनाविज्ञावनो नाम सप्तमः प्रकाशः ॥

व्याख्या-रे प्राणिन् एवं पूर्योक्तप्रकारेण साश्रवपाप्मना सहवर्त्यश्रवसहितानां पाप्मनां पापरूप आत्मा स्वरूपं येषां कर्मणां
 तानि तथा तेषां । रोधेऽनुन्नयोपाये निर्वन्धस्वजाय इति यावत् । धियं निर्जांबुद्धिं । आधाय संस्थाप्य । हे विनय हे विविकचेतन ।
 अनारतं निरन्तरं । शान्तसुधारसपानं शान्तपरिणामामृतरसास्वादं । विधाय विधाय कृत्वा कृत्वा । मोदस्व प्रमोदं लभस्व ॥७॥

॥ इति श्रीतपागङ्गीयसंविद्यशास्त्रीयपरममुनिश्रीबुद्धिविजयमुख्यशिष्यश्रीमुक्तिविजयगणिसतीर्थ्यतिलकमुनिश्रीबुद्धिवि-
 जयचरणयुगसेविना पंक्तिगंज्जीरविजयगणिना विरचितायां शान्तसुधारसटीकायामाश्रवभावनाविज्ञावनो नाम सप्तमः
 प्रकाशः समजनि ॥

॥ अष्टमः प्रकाशः ॥

अत्रादित आरज्य सप्तमप्रकाशं यावद्विभ्रमणस्वजावत्यो जावनाः प्रोक्ताः । अथेत आरज्य प्रकरणसमाप्तिं यावदादरोपादेयस्वजावा जावना वक्ष्यति । तत्र सप्तमप्रकाशो चाश्रवनिरोधायोपदिष्टं । स तु संवरेण निरुद्धो जवतीत्यनेन संबन्धेनायातां संवरजावनां विजावयति । तस्याश्चायमादिमः श्लोकः—

(स्वागतावृत्तव्यम्)

येन येन य इहाश्रवरोधः संजवेन्नियतमौपयिकेन ।

आद्रियस्व विनयोद्यतचेतास्तत्तदान्तरदृशा परिजाव्य ॥ ३ ॥

ब्याख्या—विनयोद्यतचेता विनयो निवृत्तिर्विपयादिपरजापेव्वप्रवृत्तिरिति यावत् तस्मिद्बुधतं बुधमतत्परं जातं चेतो मन आत्मा वा यस्य स तथा । इह जैनशासने स्थितः । औपयिकेन लपाये जव लपायसत्यो वीपयिकः तेनोपायत्व-प्राप्तेनोपायत्वयुक्तेन वा । येन येन च आश्रवरोधो नियतं संजवेत् येन येन संथमसम्यक्त्वदृमादिना यो मिथ्यात्या-दिरूप आश्रवो बन्धहेतुः नियतमवश्यंभावेन रोधोऽजावप्राप्तः संजवेत् अनेनायं रुद्धो जविष्यतीति । अान्त-रदृशा ज्ञानचक्षुषा पूर्वं परिजाव्य सम्यक् समालोच्य तत्र तस्मिंस्त्वस्मिन्नाश्रवजये तत्तदुपायभूतसंवरं आद्रियस्य समाचरेत्यर्थः ॥ ३ ॥

तदेव कमशो दर्शयति—

संयमेन विषयाविरतत्वे दर्शनेन वितथान्निवेशम् ।

ध्यानमार्तमथ रीडमजस्रं चेतसः स्थिरतया च निरुन्ध्याः ॥ २ ॥

व्याख्या—निरुन्ध्या इति प्रत्येकं संबन्धनीयं । ततः संयमेन प्रवृत्तिनिरोधकस्वप्नावेन पङ्कजीवनिकायरक्षणप्रयत्नस्थ-
प्तावेन च । विषयाविरतत्वे विषयाः शब्दादिपञ्चविधास्तेष्वभिप्रायरागद्वेषप्रवृत्त्यात्मका ये आश्रयाः तथा न विद्यते विरतं
हिंसादिभ्यो निवर्तनं यत्र स्वप्नावे सोऽविरतस्तद्भावोऽविरतत्वं चेति विषयाश्चाविरतत्वे द्वे आश्रवरूपे
निरुन्ध्याः निरुद्भवनं विधेहि । दर्शनेन शुद्धदेवगुरुधर्मतस्त्वश्रानरूपसम्यक्त्वेन । वितथान्निवेशं विगतमपगतं
तथात्वं याथार्थ्यं यस्मादन्निवेशादसदाग्रहात्स वितथान्निवेशस्तं विपरीतश्रानाश्रवं निरुन्ध्या इति पूर्ववत् । अथा-
नन्तरमार्तमार्तध्यानं रीडं च रीडध्यानं पूर्वोक्तरूपं ध्यानछयमाश्रवं अजस्रं सततं निरन्तरं चेतसो मनोवृत्तेः स्थिरतया
स्थिरा निश्चला तद्भावस्तत्ता तथा शुद्धध्येये स्थिरैकामनोधारणया मिथ्यात्वदुर्ध्यानजन्यान् आश्रवान् निरुन्ध्या इत्यर्थः ॥२॥

(शाखिनीवृत्तम्)

क्रोधं दान्त्या मार्दवेनान्निमानं हन्या मायामार्जवेनोज्ज्वलेन ।

द्वेषं वाराराशिरोऽं निरुन्ध्याः सन्तोषेण प्रांशुना सेतुनेव ॥ ३ ॥

व्याख्या-ज्ञान्त्या परकृतापराधानां सम्यक्क्रीडाजावेन सहनपरिणतिः दान्तिस्तया दान्त्या क्रोधं कोपस्वजावो-
 ङ्गुताश्रयं । मार्दवेन मृदुर्नम्रपरिणामो विनीतस्वजावः तद्भावो मार्दवं तेन अजिमानं स्वगुणैः स्वस्मिन् चद्रुमानेनाहं-
 कृतिरूपस्तदुन्नवमाश्रयं । लज्जवलेनार्जवेन लज्जवं अतिशयेन निर्मलं निर्दोषं इति यावत् आर्जवं शजोः सरलस्वजाद्रस्य
 जावः आर्जवं तेन मायां सा निषेधे या गतौ ममाधारोऽयं जीवो मा सज्जतिं यातु गह्वत्विति हापिका वक्रा बुद्धिर्माया
 तां हन्या निर्वासयेः । प्रांशुना सेतुनेवं प्रांशुरतिशयेन समुन्नतः सेतुः पाखिवन्धस्तेनेव तत्तुद्वयेन अतिप्रधानेन संतोषेण
 निरिहिकस्वजावेन बाराराशिरौघं प्रह्लुञ्जितसमुद्गादप्यतिप्रयानकमनन्सत्यात् लोचं तृणजान्याश्रयं निरुन्ध्या निराकु-
 र्वित्यर्थः ॥ ३ ॥

(स्वागतावृत्तम्)

शुक्तिजिस्तिस्त्रिरेवमजय्यान् त्रीन् विजित्य तरसाधमयोगान् ।

साधुसंवरपथे प्रयतेथा लप्स्यसे हितमनीहितमिद्रम् ॥ ४ ॥

व्याख्या-अजय्यान् जेतुमशक्यान् अयतनाप्रवृत्तिमतश्च । त्रीन् त्रिविधान् मनोवाक्कायप्रज्ञवान् । अधमयोगान्
 अशुभन्ययापारान् आश्रवान् । तिसृन्निरेव गुप्तिभिः त्रिविधाच्चिरपि मनोवाक्कायप्रवृत्तिनिरोधरूपाच्चिर्गुप्तिच्चिरशुभनि-
 वृत्तिशुभप्रवृत्तिश्च । तरसा शीघ्रं । विजित्य विशेषेण जित्वा । साधुसंवरपथे शुद्धसंवरमार्गे । प्रयतेथाः प्रधानोद्यम-
 परो भव । तथाकृते सति त्वं अनाहृतमलं सनातनं सिद्धं स्वाभाविकं हितं मोक्षशुभं लप्स्यसे प्राप्तो न विज्यसीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अतो वक्ष्यमाणप्रयत्नपरो मोहगमनसज्जो जवेत्युपदिशति—

(मन्दाक्रान्तावृत्तम्)

एवं रुद्धेण्वमलहृदयैराश्रवेण्वासवाक्यश्रद्धाचञ्चत्सितपटपटुः सुप्रतिष्ठानशास्त्री ।

शुद्धयोगैर्जवनपवनैः प्रेरितो जीवपोतः स्रोतस्तीर्त्वा ज्वजलनिधेर्याति निर्वाणपुर्याम् ॥ ५ ॥

व्याख्या—एवं पूर्वोक्तैर्नौपयिकेन संवरेण आश्रयेषु प्रोक्तस्वरूपेषु निरुद्धेषु स्वस्मिन् प्रोक्तावासत्तां गतेषु सत्सु । तत एवामलहृदयैरमलतां दोषबन्धमलोत्पत्तिरहितत्वेन निर्मलतां प्राप्त्वा नि हृदयानि चेतांसि येषां ते तथा तैः । शुद्धयोगैर्जवनपवनैः शुद्धाः समग्रमिथ्यात्वजन्यविपर्ययासाविध्यनादरहिंसादिदोषवर्जिताः योगा मनोवाक्कायजा धर्मव्यापारास्तैरुद्भूतैस्तद्भूतैर्वा जवनपवनैः जवनाः क्षीप्रवेगकारिणोऽनुकूला ये पवना वायवस्तैः प्रेरितः प्रेरणं नियोगेनेन्द्रितगमनं प्रापितः । आश्रवाक्यश्रद्धाचञ्चत्सितपटपटुः आसा निःसत्ताकीकृतरागद्वेषमोहा बीतरागसर्वकाः तेषां यानि वाक्यानि उपदेशयचनसमूहरूपागमास्तेषां तेषु वा या श्रद्धा शुद्धनिश्चलास्तिकतापरिणतिः तद्रूपश्चञ्चन् शुद्धप्रकाशसुन्दरः सितपटपटुः सितपटः प्रयद्वर्णमध्यगतस्थूणोपरिसमारोपितमहापटः सद्य इति लोकप्रसिद्धः तेन पटुः स्फुटनिधिरुजाधनापवनपूरितप्रवहणगतिवेगवर्धकः । सुप्रतिष्ठानशास्त्री सुष्ठु शोचनं व्रतकर्तव्यं संस्कारधैर्यपूर्णप्रतिष्ठानं सुदृढमधोजागाश्रयस्तेन शास्त्री शोचमानः । जीवपोतश्चेतनप्रवहणं । ज्वजलनिधेः संसारसागरस्य । स्रोतः प्रवाहं । तीर्त्वा समुत्तीर्य । निर्वाणपुर्यां सनातनसहजसुखनगर्यां । काति गच्छति निरुद्धसर्वाश्रवः शुद्धश्रद्धायोगसंवरवान्मोहगामीत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ गेयपद्याष्टकेन संवरञ्जावनां विज्ञावयति—

शृणु शिवसुखसाधनसदुपायं शृणु शिवसुखसाधनसदुपायम् ।

ज्ञानादिकपावनरत्नत्रयपरमाराधनमनपायम्, शृणु ॥ ३ ॥

व्याख्या—हे आत्मन् त्वमर्हदादिभिः सङ्गानिन्निरूपदिष्टं शिवसुखसाधनसदुपायं शृणु शिवः सर्वथा निरुपन्नवो मोक्षस्तत्संबन्धि तस्मिन् वा यत्सुखं महानन्दः शिवसुखं तस्य यत्साधनं निष्पादकमीदृशं सदुपायचतुस्रं सत् सत्यः सफलः साधुः सत्पुरुषपूजितः प्रशस्त आदरणीयस्वरूप उपायः सदुपाय उपेयोपगमहेतुस्तं शृणु यथाशास्त्रं कथ्यमानं श्रवणविषयं कुरुष्व । ज्ञानादिकपावनरत्नत्रयपरमाराधनमनपायं सम्यग्ज्ञानदर्शनचारित्ररूपस्य पावनस्य आत्मनः पवित्रताकारणस्य रत्नत्रयस्थानन्तरप्रोक्तस्य परमं सर्वोद्यमेनोत्कृष्टं निरतिचारं यदाराधनमखंडैकधारया पावनं वर्तते तदनपायं फलवियोगेन वर्जितमवश्यं मोक्षपदप्रापकः सदुपायो वर्तते अतस्तदाराधनतत्परो ज्ञवेत्यर्थः ॥ ३ ॥

तदाराधनविधिमेषोपदिशन्नाह—

विषयविकारमपाकुरु दूरं क्रोधं मानं सहमायम् ।

लोभं रिपुं च विजित्य सहेलं जज्ञ संयमगुणमकपायम्, शृणु ॥ २ ॥

व्याख्या—रिपुं चेति प्रत्येकमग्निसंबध्यते । क्रोधं मानं सहमायं लोभं चतुर्विधं । ततः परस्मिन् क्रोधमिश्रमानपरि-

णामं क्षेपं, स्वस्मिन् श्रितं स एव रागरूपं, प्रोक्तरीत्यैव सर्वैः सह संयोगाः कार्याः । यथा परस्मिन् वृत्तं क्रोधं समायं
 क्रोधलोचं द्वेपरूपं, एवं मानं समायं मानलोचमपि द्वेपरूपं । स्वस्मिन्नाश्रितं क्रोधं समायं मानं मानलोचं रागरूपं ।
 समायं लोचं तु मिश्रितपरिणामं रागभेदं स्वस्मिन् परस्मिन्नेति निश्चयनयमतं । इति पद्धिं रिपुं वैरिर्वा । सदेवं स
 यथा सत्यं जितो भवति तथा ते विलिख्य तस्य विजयं विधाय । अकपायं न विद्यते कपायोऽनन्तानुबन्ध्यादिपौरुषा-
 द्वास्यादिनयनीकपायरूपपञ्चविंशतित्रेदत्रिणो रागद्वेपरूपो वा यस्मिन्कर्मणि यथा स्यात्तथा अकपायं । संयमगुणं संयमः
 शुभ्राशुभ्रमदृष्टिनिरोधस्वजावस्तद्रूपो गुणो जीवधर्मो जीवस्य निर्धृतिस्वजाव इति यावत् । जज्ञ सदैव सेवस्व । तेन
 च विषयधिकारं विषयात्रिलाषरूपविजावं दूरमतिशयेनापाकुरु निषेधय । तदेव रत्नत्रयस्य परमाराधनमित्यर्थः ॥ ५ ॥

उपशमरसमनुशीलय मनसा रोपदहनजलवप्रायम् ।

कलय विरागं धृतपरजागं हृदि विनयं नायं नायम्, शृणु ॥ ३ ॥

व्याख्या-है आत्मन् पुनराराधनकृते प्रथमतः रोपदहनजलवप्रायं रोपः कोपः स एव दहनो वनाग्निस्तस्य निर्वापणे
 जलवप्रायं मेघदृष्टितुल्यं । मनसा हृदयेन । उपशमरसं उपशमः क्षमा शान्तिः निर्धृतिपरिणामस्तस्मिन् यो रसः प्रेम-
 निमग्नता तं । अनुशीलय सदा पातय । विनयं नायं नायं नीत्या नीत्या प्राप्य प्राप्येति यावत् विनयं विशिष्टशास्त्र-
 शिक्षासमन्वितनिर्धृतिर्नीतिः । धृतपरजागं धृतः लब्धः संपन्न इति यावत् परजागः परमोत्कर्षः यस्य स तथाविधस्तं ।
 विरागं वैराग्यस्वजावं । हृदि कलय मनसि लक्ष्यस्वेत्यर्थः ॥ ३ ॥

ध्यातं रौद्रं ध्यानं मार्जय दह विकल्परचनानायम् ।

यदियमरूढा मानसवीथी तत्रविदः पन्था नायम्, शृ० ॥ ४ ॥

व्याख्या-ध्यातं रौद्रं ध्यानं मार्जय कचवरपुञ्जवद्वहिरुद्विष वा माऽर्जय तयोरुपार्जनं मा कुरु । विकल्परचनाना-
नायं शुचाशुभसंकल्पश्रेणिरूपं नायं जालं बह प्रसीकुरु । तथा यदियं तव मानसवीथी मनोदृष्टश्रेणिः अरूढा
सदाऽसंवर्तितघाराऽस्ति, तत् अयं तत्त्वविदः परमार्थज्ञस्य पन्था मार्गो न ज्वतीति ज्ञात्वा संवृणुष्वेत्यर्थः ॥ ४ ॥

संयमयोगैरवहितमानसशुद्ध्या चरितार्थय कायम् ।

नानामतरुचिगहने शुवने निश्चिनु शुद्धपथं नायम्, शृ० ॥ ५ ॥

व्याख्या-अवहितमानसशुद्ध्या अवहिता समाधिस्वप्नानं प्राप्ता सावधाना वा मानसशुद्धिर्निर्दोषमनोवृत्तिसत्तया ।
तथा संयमयोगैः पट्कायजीवरक्षणव्यापारैश्च । कायं प्राप्तं स्वशरीरं । चरितार्थय निष्कलत्वं गह्वन्तं सफलं कुरु । नाना-
मतरुचिगहने अनेकमतश्रद्धाचिन्तते । शुवने जगति । नायं नीतियुक्तं शुद्धपथं निश्चिनु सुविमर्शाभ्यासाभ्यां यथाशर्-
गमोक्तं निर्दोषं पन्थानं मोक्षमार्गं निश्चिनु निर्धारयेत्यर्थः ॥ ५ ॥

ब्रह्मव्रतमङ्गीकुरु विमलं चित्राणं गुणसमवायम् ।

उदितं गुरुवदनाडुपदेशं संग्रहाण शुचिमिव रायम्, शृ० ॥ ६ ॥

व्याख्या-गुणसमवायं गुणा ज्ञानारोग्यप्रजावादादयस्तेषां यः समवायः संहतिस्त्वं । विभ्राणं धारयन्तं तेषां नियासस्थानमित्यर्थः । ईदृशं विमलं निरतिचारं ब्रह्मव्रतं ब्रह्मचर्यं । अङ्गीकुरु स्वीकुरु । गुरुवदनाद्भुदितं गुरुमुखतो विनिर्गतं । श्रुचिं पवित्रं । उपदेशं हितशिखातत्त्ववार्तादिकं । रायमिव रत्नादिनिधानमिव । संगृहाण सम्यग्विस्मारणतया धारयेत्यर्थः ॥ ६ ॥

संयमवाभ्याकुसुमरसैरतिसुरक्षय निजमभ्यवसायम् ।

चेतनमुपलक्ष्य कृतलक्षणज्ञानचरणगुणपर्यायम्, शृणु ॥ ७ ॥

व्याख्या-संयमवाभ्याकुसुमरसैः संयमः सप्तदशविधः सर्वाश्रयसंरोधश्च तथा वाङ्मयः संयमस्योत्पादनवर्धनपादनफलप्रापणगुणविधिमय आगमस्तयोर्विषयेऽनारतान्यासजावनात्मकानि कुसुमानि सुरत्रिपुष्पाणि तेषां तेषु वा रसाः प्रेमजरविशेषास्तैः । निजं स्वकीयं । अर्धयवसायं परिणतिं । अतिसुरक्षय सुप्रशस्तगुणप्रसिद्धिमयं संपादय । कृतलक्षणज्ञानचरणगुणपर्यायं कृतानि प्रसिद्धानि लक्षणानि स्वरूपभूतानि ज्ञानं सामान्यविशेषबोधस्वजावः, चरणं सर्वपरजावनिवृत्तिस्वजावः, गुणा निराकारस्थैर्यादयः, पर्याया उपयोगपरावर्तिरूपेणोत्पादव्ययध्रौव्यागुरुलब्धादयः, एषां पदानां समाहारघन्धे कृते तत्कृतलक्षणज्ञानचरणगुणपर्यायं येन तत् चेतनं जीवस्वरूपं उपलक्ष्य अयमहमिति प्रत्यभिजानीहीत्यर्थः ॥ ७ ॥

वदनमलंकुरु पावनरसनं जिनचरितं गायं गायम् ।

सविनय शान्तिसुधारसमेनं चिरं नन्द पायं पायम्, शृणु ॥ ८ ॥

॥ इति शान्तिसुधारसगेयकाव्ये संवरजावनाविजावनो नामाष्टमः प्रकाशः ॥

व्याख्या-हे आरमन् सविनय विनयविधिसमन्वित । त्वं जिनचरितं जिनानां चरितं विहारोपकारधर्मोपदेशादिप्रवर्तनं ।
गायं गायं गीत्वा गीत्वा । पावनरसनं पावना पवित्रा रसना जिह्वा यस्मिंस्तत् पावनरसनं । वदनं मुखारविन्दं । अलं-
कुरु श्रूषय । एतमनन्तरदर्शितं । शान्तिसुधारसमुक्तस्वरूपं । पायं पायं पीत्वा पीत्वा । चिरं प्रज्जृतकालं यावत् । नन्द
सुखसमृद्धौ प्रवेत्यर्थः ॥ ८ ॥

॥ इति श्रीतपागङ्गीयसंविभ्रशाखीयपरममुनिश्रीशुद्धिजयमुख्यशिष्यश्रीमुक्तिविजयगणिसतीर्थ्यतिलकमुनिश्रीशुद्धि-
विजयचरणयुगसेविना पंक्तिगंजीरविजयगणिना विरचितायां श्रीशान्तिसुधारसटीकायां संवरजावनाविजावनो नामाष्टमः
प्रकाशः समजनि ॥

॥ नवमः प्रकाशः ॥

छक्तोऽष्टमः प्रकाशः । तदन्ते चेतनोपलक्षणयोपदिष्टं । तच्च कर्मावृत्त्यपकर्षेण साध्यं । तदपकर्षस्तु निर्जराधीन इत्यनेन संबन्धेनायातां नवमी निर्जराभावनां विज्ञावयन्नाह । तस्याध्यायमादिमः श्लोकः—

(इन्द्रवज्रावृत्तम्)

यन्निर्जरा द्वादशधा निरुक्ता तद्द्वादशानां तपसां विज्ञेदात् ।
हेतुप्रज्ञेदादिह कार्यज्ञेदः स्वातंत्र्यतस्त्वेकविधैव सा स्यात् ॥ ३ ॥

आख्या—यन्निर्जरा द्वादशधा निरुक्ता, तत्तपसां द्वादशानां विज्ञेदात् यत्सर्वत्रागमेषु निर्जरा देशेन कर्मपरिपाटना द्वादशधा द्वादशप्रकारा निरुक्ता व्युत्पत्तिपूर्वकं कथिता, तत्तस्या जनकहेतूनां द्वादशानां षड्वाह्यपन्थ्यतराणां तपसां तपोविधानानां विज्ञेदात् विशेषेण कृतो ज्ञेदो विज्ञेदस्तस्मात्, देवदत्तस्थानशनजा यज्ञदत्तस्य ध्यानजैति विशेषणादित्यर्थः । इह प्राज्ञजने सर्वत्र । हेतुप्रज्ञेदात् कारणविशेषणादेव । कार्यज्ञेदो जन्ये चिन्नता दृष्टा, यथा पार्थिवो घटः, सौवर्णिको घटः । स्वातंत्र्यतस्तु निर्विशेषणकर्मपरिहृत्यमात्राऽपेक्षया तु सा निर्जरैकविधैव जीवप्रदेशेभ्यः कर्मदक्षिकानां पृथग्भवतमात्रेव स्याज्जायते इत्यर्थः ॥ ३ ॥

उक्तार्थमेव स्पष्टयन्नाह—

(अनुष्ठुववृत्तघयम्)

काष्ठोपलादिरूपाणां निदानानां विज्ञेदतः । वह्नियथैकरूपोऽपि पृथग्रूपो विवक्ष्यते ॥ २ ॥

व्याख्या—यथैकरूपोऽपि वह्निः यथेति दृष्टान्तोपन्यासाय यथा येन न्यायेन वह्निरग्निः एकरूपोऽपि सर्वोऽप्युष्णद्राह-
कप्रकाशकत्वादिस्वभावत्वेनैकरूपो वर्तते । तथापि काष्ठोपलादिरूपाणां काष्ठं वह्निजनकमरणिगणियार्यादि तदिन्धनानि
च, उपलाः सूर्यकान्तमण्सादिपापाणुजातयः, आदिपदात्पत्रवृणगोमयादीन्धनानि ग्राह्याणि, तद्रूपाणां निदानानां द्रुतवहो-
त्यादककारणानां विज्ञेदतो जिन्रत्वहेतुतः पृथग्रूपो जिन्ररूपो यथायं पाणोऽग्निः विवक्ष्यत इत्यत इत्यर्थः ॥ २ ॥

निर्जरापि द्वादशधा तपोभेदैस्तथोदिता । कर्मनिर्जरात्मा तु सैकरूपैव वस्तुतः ॥ ३ ॥

व्याख्या—तथा तेनैव न्यायेन तपोभेदैर्निर्जरोत्पादकैर्वाह्यान्यन्तरैस्तपसां भेदैर्नानात्वविधानैः निर्जरापि कर्मपरिपा-
दनापि द्वादशधा द्वादशविधा उदिता जिनागमेऽभिहिता । तु पुनः वस्तुतः परमार्थदृष्ट्या सा प्रोक्ता निर्जरा कर्मनिर्ज-
रात्मा देशेनाघरूपस्वरूपा एकरूपैव निष्केवलं या कर्म हानिः सैव सेतीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ हेतुभूततपःप्रज्ञावचमत्कृता वाचकास्तां स्तुवन्त आहुः—

(लपेन्धवज्रावृत्तम्)

निकाचिदानामपि कर्मणां यजरीयसां भूधरदुर्धराणाम् ।
विज्ञेदन्ने वज्रमिवातितीव्रं नमोऽस्तु तस्मै तपसेऽद्भुताय ॥ ४ ॥

व्याख्या—यत्तपःशक्तिसामर्थ्यं गरीयसां महाविशालसमुन्नतशिखरचृतां ईदृशानामपि ऋधरदुर्धराणां प्रोक्तविशेषण-
विशिष्टा ये ऋधराः पर्वतास्तेऽप्येवमपि दुर्धरा विकटा वज्रेणापि दुर्धरेद्यत्वात्तेषां । निकाचितानामपि निकाचितानि गाढत-
रतीत्रकपायरसवशवद्भ्रत्यादुपक्रमोपशामणापर्वतनासंक्रमणयोग्यत्वेन केवलवियाकवेद्यानि तर्हि शिथिलवज्रानां तु किं
वाच्यं ? तेषामपि कर्मणां ज्ञानावरणीयादीनां विभेदेऽपुनर्विनाश्रयत्वेन विनाशने, वज्रमिवातितीव्रं पर्वतविनाशने वज्रं
पुरेणायुधं दंजोस्त्रिः वज्रं यथा पर्वतजेदे तीक्ष्णं वर्तते तथा तपोऽपि प्रोक्तकर्मजेदने वज्रादव्यतितीव्रं तीक्ष्णं वर्तते तस्मै
प्रोक्तशक्तिसंपन्नाय अद्भुतायाचिन्त्यमहिम्ने तपसे तपोगुणाय नमोऽस्तु ऋयो मे प्रणतिर्नवत्वित्यर्थः ॥ ४ ॥

सोदाहरणं तपःप्रज्ञापं स्तुवन्नाह—

(उपजातिवृत्तम्)

किमुच्यते सत्तपसः प्रज्ञावः कवोरकर्माजितकिद्विषयोऽपि ।

दृढप्रहारीव निहत्य पापं यतोऽपवर्गं लभतेऽचिरेण ॥ ५ ॥

व्याख्या—अहो आत्मन् सत्तपसः सतः समीचीनस्यानिरासीज्ञावेनातिचाररहितस्य कृतस्य तपसोऽनशनध्यानादि-
साधुसमाचारस्य प्रज्ञावः सामर्थ्यं महिमा किमुच्यते किं मया वक्तुं शक्यते ? नैव शक्नोमि । यतो यस्मात्तपसः प्रज्ञावात्
कवोरकर्माजितकिद्विषयोऽपि कवोराणि प्रतिवाद्यस्त्रीगोवधादीनि कर्माणि महानीचाकृत्यसमाचरणानि तैरजितं समुपा-
र्जितं किद्विषं पापकर्मरारिभ्येन स तथाऋतः प्राणी सोऽप्यास्तामनीदृशः । दृढप्रहारी च इव यथासौ कृततथाविधक-

मापि चतुर्विधतपश्चाधरेण भोक्षं खेत्रे तथान्योऽपि जीवस्तपसः पापं कर्मोद्यं निहृत्य समूलघातं विनाश्य अचिरेण स्वल्पकालेन अपवर्गं अपनष्टरागादिवर्गं मोक्षं लभते प्राप्नोतीत्यर्थः ॥ ५ ॥

पुनरप्युदाहरति—

यथा सुवर्णस्य शुचिस्वरूपं दीप्तः कृशानुः प्रकटीकरोति ।

तथात्मनः कर्मरजो निहृत्य ज्योतिस्तपस्तद्विशदीकरोति ॥ ६ ॥

व्याख्या—यथा येन न्यायेन तपसः प्रज्ञावं जानीष्व । यथा सुवर्णस्य काञ्चनस्य दीप्तः सप्रकाशप्रज्ञावान् शुचिस्वरूपं जात्यं रूपनैर्मह्यं कृशानुरग्निः प्रकटीकरोति मलाद्यादितत्वेनाप्रकटः सन् स्पष्टं दर्शयति । तथा तेनैव न्यायेन आत्मनो जीवस्य ज्योतिः सर्वज्ञावाविर्भावकं शुद्धचैतन्यं तपः प्रोक्तरूपं कर्मरजः कर्ममलधूलिं निहृत्य विनाश्य विशदीकरोति कर्ममलाद्यादितमशुद्धं सत् मूलं प्रज्याह्य सर्वावज्ञासयुक्तं शुद्धं करोतीत्यर्थः ॥ ६ ॥

तपोमाहात्म्यमेवाह—

(स्रग्धरावृत्तम्)

वाह्येनाच्यन्तरेण प्रथितवहुन्निदा जीयते येन शत्रुश्रेणी वाह्यान्तरंगा भरतनृपसि वभ्रावलब्धद्रुहिम्ना ।
यस्मात्प्रादुर्भवेयुः प्रकटितविज्रवा लब्धयः सिद्ध्यश्च वन्दे स्वर्गापवर्गार्पिणपटुसततं तत्तपो विश्ववन्द्यम् ७

व्याख्या—येन प्रीकचदयमाणप्रजाववता तपसा प्रथितवहुचिदा प्रथिता बृहस्पुसिंहनिःक्रीभितरक्षावलिकनकावलि-
 गुणरत्नसंवरसटादिनिर्चरिविस्तारं प्राप्ताः बहुचिदा बहयोऽस्तिप्रचला त्रिघन्ते इति चिदाः । बाह्येनान्यन्तरेण प्राय-
 त्रिषाधिनयादिना । पाह्यान्तरंगा बाह्या अनादेशकारकप्रतिपक्षिराजादयः, अन्तरंगा रागघेपकर्मरोगादयः, त एव शत्र-
 योऽत्यलेपां या श्रेणी पंक्तिः सा जीयते स्ववशयतिनी क्रियते । सा केन साधनेन जीयते इत्याह—भरतनृपतिवज्राव-
 लब्धद्रुदिना भरतः श्रीऋषभस्यामिनो ज्येष्ठपुत्रः स एव नृपतिः सकलभारतवासिजनानां स्वामी तद्वत्तुहयो ज्ञाव-
 लब्धो ज्ञानेन शुभमानसिकपरिणामेन लब्धः प्राप्नो यो द्रुदिमा विषयसुखरागादिना बालयितुमशक्यत्वं तेन ज्ञावलब्ध-
 द्रुदिना । यस्मात्प्रकटितविजया लब्धयः सिद्ध्यन्ते प्रादुर्चयेयुः । यस्मात्तपःप्रजावात्प्रकटितविजयाः प्रकटिताः सप्रकाशा
 जनेर्दृश्यमाना विजयाः सङ्ज्ञानाधिर्जावतनुमद्वयातस्पर्शमहारीगोपचवशान्त्यादिसंपदो यासां तादृशा लब्धय आसर्पाप-
 ध्यादितया निष्पन्नशक्तयः सिद्ध्योऽणिमालब्धिप्रचतयः प्रादुर्चयेयुः प्रकटा प्रवेयुः समुत्पद्यन्ते । स्वर्गोपवर्गापणपडु
 स्यर्गो देवलोकसंपद्व अपवर्गो मौल्लयोरर्षणे प्रापणे जीधानामिति शेषः तस्मिन् पडु चातुर्यवत्तामर्थ्ययुक्तमिति यावत् ।
 तत्तपो विश्ववन्द्यं तत्पूर्वोक्तमहाप्रजावयुक्तं तपोऽनशानादिरूपं विश्ववन्द्यं समग्रत्रिशुवनजनपूज्यं । सम्यक् सविनयस-
 माचरणीयं । सततं निरन्तरं प्रतिसमयं । वन्दे सचहुमानं प्रथतोऽस्मीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ गेयपद्याष्टकेन तपोमहिमरूपां निर्जरां विजावयति—

विजावय विनय तपोमहिमानं, भुवपदे, बहुभवसञ्चितदुष्कृतममुना स्रजते लघु लघिमानम्; वि०॥२॥

व्याख्या-हे विनय हे विशिष्टनिर्वृत्तिकामिन् चेतन त्वं तपोमहिमानं वहिरन्तस्तपसः प्रज्ञावं प्रति धिजावय स्वात्मनि वासय तपःपरिणतिमयो ज्ञेयति यावत् । अमुना तपसा बहुजवसञ्चितं दुष्कृतं लघुलघिमानं लज्जते बहुजवसञ्चितं बहुत्रिरनन्तसंख्येयैर्नदैः कैवर्तकमिथ्याजिमानिदेवगुरुधर्मादिमहाशातनाकारिचिर्जन्मजिः सञ्चितं समुपाजितं दुष्कृतं पापकर्मचरं लघु शीघ्रं सुदूर्तादिमात्रविधानेऽपि लघिमानं लघोर्ज्ञावो लघिमा स्वल्पत्वमसत्त्वं वा तं लघिमानं लज्जते प्राप्नोतीत्यर्थः ॥ ३ ॥

याति घनापि घनाघनपटली खरपवनेन विरामम् ।

जजति तथा तपसा दुरिताढी क्षणचंगुरपरिणामम्, वि० ॥ २ ॥

व्याख्या-घनापि घना कठिनाऽतिशयेन निविडादपि निविदा या सा घनापि तादृश्यपि । घनाघनपटली घनाघनो धार्पुको मेघस्तस्य पटली घटामंरुढी सा । यथा खरपवनेन खरः कर्कश लग्नगतिमानिति यावत् यः पवनो वायुस्तेन विरामं शीघ्रमवसानं याति जजति । तथा तेनैव न्यायेन दुरिताढी क्षणानि पापानि तेषां आढी श्रेणिः तपसा तपःसमाचारेण कृत्वा । क्षणचंगुरपरिणामं क्षणं क्षणमध्ये चंगुरा विनशनशीला तादृशं परिणामं स्वप्नावं जजति प्राप्नोति विनश्यतीत्यर्थः ॥ ३ ॥

वाञ्छितमाकर्षति दूरादपि रिपुमपि ब्रजति वयस्थम् ।

तप इदमाश्रय निर्मलजावादागमपरमरहस्यम्, वि० ॥ ३ ॥

व्याख्या—हे चेतन इदं प्रत्यहं शिवाधिभिः क्रियमाणं दृश्यते । तपः प्रोक्तरूपं । वाञ्छितं स्वस्याजीष्टं स्वर्गमोक्षसुखा-
 दिकं । दूरादपि प्रचूतमकालकर्तव्यादिव्यवधानाद्वापि अपि कार्यं । आकर्षति सुखत्तसमीपानायासप्राप्त्यं करोति । तथा
 रियुमपि धैरिणं जनमपि । वयस्यं मित्रत्वावं प्रजति समुत्पादयति । तथा आगमपरमरहस्यं आगमस्य जिनप्रवचनस्य परम-
 मुत्कृष्टरूपं रहस्यं सारः वर्तते । तत इदं तपो निर्मलत्वावात् शुचनिराशिस्वत्वावात् आश्रय समाचरेत्यर्थः ॥ ३ ॥

तपसो ज्ञेदानाह—

अनशनमूखोवर्ता वृत्तिद्रासं रसपरिहारम् । प्रज सांलीन्यं कायक्लेशं तप इति बाह्यमुदारम्, वि० ॥ ४ ॥

व्याख्या—अनशनं न विद्यतेऽशनं भोजनं यसिन् तपसि तस्य चतुर्थादारभ्य पणमास्यवसानं तत् १ । कनोद-
 रतां जनमपरिपूर्णमुदरं भोजनमात्रया यत्र तस्य ज्ञाप्यत्वा तां २ । वृत्तिद्रासं वृत्तिराजीविका स्वेच्छा भोगोपभोगोपयो-
 गियस्तुषिपया तस्या श्वासः परिमाणेन संक्षेपो यत्र तत्तथा ३ । रसपरिहारं रसा घृतादिपद्भिविकृतयः तेषां परिहारः
 प्रतिदिनमेकचयादिरीत्या सर्वथा त्यजनं वा यत्र तत् ४ । सांलीन्यं संलीनं हस्ताद्यंगायववानां प्रयोजनाज्ञावे संवरणं
 तन्नायः कर्म वा सांलीन्यं ५ । कायक्लेशं कायो देहस्तस्य क्लेश आभ्युपगमकैः खेदोत्पादकवीरासनाघासनकेशलुञ्चना-
 तापनादिभिर्नयत्र विधीयते तत् ६ । इत्यनन्तरोक्तेर्देर्निन्नं उदारं आशंसानादिसर्वदोषवर्जितं बाह्यं मिथ्यादृष्टिभिर्नपि
 क्रियमाणत्वेन क्रियमाणं घर्मचक्षुर्निर्दिश्यमानत्वेन बाह्यभौदारिकशरीरशोषकत्वेन च वहिर्ज्ञेवं तपः प्रोक्तरूपं त्वं
 प्रज सेवस्येत्यर्थः ॥ ४ ॥

प्रायश्चित्तं वैयावृत्त्यं स्वाध्यायं विनयं च । कायोत्सर्गं शुभ्रध्यानं आश्रयन्तरमिदमं च, वि० ॥ ५ ॥
 व्याख्या—प्रायश्चित्तं दोषातिचारमलशोधकमाखोचनादि दशविधं १ । वैयावृत्त्यं आचार्योदिदशविधपुंसां योग्यं
 शुभ्रमानाहारवस्त्रपात्रादिसंपादनरूपदशविधं २ । स्वाध्यायं वाचनादानग्रहणादि पञ्चभेदं ३ । विनयं ज्ञानदर्शनादि
 सप्तविधं ४ । चः पादपूरणे । कायोत्सर्गोऽशुद्धाहारवस्त्रपात्रशरीरचेष्टादेर्व्युत्सर्जनं ५ । शुभ्रमात्मशुद्धिकरं ध्यानं धर्मशुद्धि-
 रूपं ६ । इदमं चोक्तरूपं आश्रयन्तरं चर्महृद्गदयं निर्जराफलदं कामर्णशरीरदाहकं जैनशासने सम्यग्दृष्टिजैरेव क्रियमा-
 णत्वादन्तरंगं तपो जजस्वेत्यर्थः ॥ ५ ॥

उक्ततपसः फलं दर्शयति—

शमयति तापं गमयति पापं रमयति मानसहंसम् ।
 हरति विमोहं दूरारोहं तप इति विगताशंसम्, वि० ॥ ६ ॥

व्याख्या—हे आत्मन् त्वं इत्येवं वक्ष्यमाणरूपं विगताशंसं विशेषेण गता नष्टा आशंसा इहलोकपरलोकसुखादेरजि-
 ह्वापो यस्मात्तत्तथाविधं तपः कुरु । तेन च तत्तपस्तवान्यस्य च तापं सर्वसंक्षेशं शंभयति शान्तिजावं नयति । पापं पूर्वकृ-
 ताघराशौ गमयति विनाशयति । मानसहंसं मनोमराहं रमयति शुद्धात्मस्वरूपंकजवने सानन्दविद्यासंप्रापणेन क्रीरयति
 खेत्वापयति । दूरारोहं विमोहं हरति दूरेण प्रबलतरप्रयत्नबन्धेन सामर्थ्येनारुह्य चहंध्यते यः सदूरारोहस्तं विमोहं सम्यक्त्वादि-
 घाते समर्थो मोहोऽनन्तानुबन्धिकपायमिथ्यात्वमोहनीयरूपो विमोहस्तं हरति इतानानकाष्ठनिकरवन्नस्मीजावं करोतीत्यर्थः ६

संयमकमलाकार्मेणमुज्ज्वलशिवसुखसत्यंकारम् ।

चिन्तितचिन्तामणिमाराधय तप इह वारंवारम्, वि० ॥ ७ ॥

व्याख्या—हे चेतन इह जिनशासने श्राद्धप्रवेशे सति संयमकमलाकार्मेणं संयम इन्धिनोश्चिन्तितविधिः स एव कमला संपदिस्ररस्तस्याः कार्मेणं वशीकारकारणं मंत्रौषधिरूपं । उज्ज्वलशिवसुखसत्यंकारं उज्ज्वलं आकांक्षीत्सुक्यादिदोषवर्जितत्वेन निर्मलमीदृशं यत् शिवसुखं मोहागतानन्दः तस्य सत्यंकारं व्यापारप्रतिज्ञायै वृत्तार्पणं । चिन्तितचिन्तामणिं चिन्तितमात्रस्यैवस्तुनः प्रापणे चिन्तामणिं चिन्तामणिरत्नं वर्तते । तत्तपो वारंवारं श्रूयो श्रूय आराधय सम्यक् पादयेत्यर्थः ॥ ७ ॥

कर्मगदौषधिमिदमिदमस्य च जिनपतिमतमनुपानम् ।

विनय समाचर सौख्यनिधानं शान्तिसुधारसपानम्, वि० ॥ ८ ॥

॥ इति श्रीशान्तसुधारसगेयकाव्ये निर्जराजायनाविज्ञावनो नाम नवमः प्रकाशः ॥

व्याख्या—हे विनय इदं प्रत्यक्षं तपः प्रोक्तस्वरूपं कर्मगदौषधं कर्मणि पूर्वोक्तानि तान्येव गदाः कुष्ठादिमहाक्षेत्रोगास्तेषां विनाशनाय श्रौषधं रसायनादिशामनीयं वर्तते । अस्य चानुपानं श्रौषधोपरि पश्चात् पेयं पथ्यजोजनं जिनपतिमतं श्रीमदहर्षप्रणीतागमज्ञानकरणं शीघ्रायोग्यवर्धकं वर्तते । तथा इदं तपःसमाचरणमेव सौख्यनिधानं सुखस्य भावः सौख्यं

प्रायश्चित्तं वैयावृत्त्यं स्वाध्यायं विनयं च । कायोत्सर्गं शुभ्रध्यानं आन्यन्तरमिदमं च, वि० ॥ ५ ॥

व्याख्या—प्रायश्चित्तं दोषातिचारमलशोधकमालोचनादि दशविधं १ । वैयावृत्त्यं आचार्यादिदशविधपुंसां योग्यं शुभ्रमानाहारवस्त्रपात्रादिसंपादनरूपदशविधं २ । स्वाध्यायं वाचनादानग्रहणादि पञ्चभेदं ३ । विनयं ज्ञानदर्शनादि सप्तविधं ४ । चः पादपूरणे । कायोत्सर्गोऽशुष्काहारवस्त्रपात्रशरीरचेष्टादेर्व्युत्सर्जनं ५ । शुभ्रमात्मशुद्धिकरं ध्यानं धर्मशुद्धिरूपं ६ । इदमं चोक्तं आन्यन्तरं चर्महृगदृश्यं निर्जराफलदं कामर्णशरीरदाहकं जैनशासने सम्यग्दृष्टिज्ञेरेव क्रियमाणत्वादान्तरंगं तपो जजस्वेत्यर्थः ॥ ५ ॥

उक्ततपसः फलं दर्शयति—

शमयति तापं गमयति पापं रमयति मानसहंसम् ।

हरति विमोहं दूरारोहं तप इति विगताशंसम्, वि० ॥ ६ ॥

व्याख्या—हे आत्मन् त्वं इत्येवं वक्ष्यमाणरूपं विगताशंसं विशेषेण गता नष्टा आशंसा इहलोकपरलोकसुखादेरञ्जि-
लापो यस्मात्तत्तथाविधं तपः कुरु । तेन च तत्तपस्तवान्यस्य च तापं सर्वसंक्षेपं शंभयति शान्तिज्ञावं नयति । पापं पूर्वकृ-
ताधराणि गमयति विनाशयति । मानसहंसं मनोमरालं रमयति शुष्कात्मस्वरूपंकज्वने सानन्दविलासप्रापणेन क्रीरयति
खेलापयति । दूरारोहं विमोहं हरति दूरेण प्रवक्षतरप्रयत्नबलबन्धेन सामर्थ्येनारुह्य उल्लंघ्यते यः सदुरारोहस्तं विमोहं सम्यक्त्वादि-
घाते समर्थो मोहोऽनन्तानुबन्धिकपायमिथ्यात्वमोहनीयरूपो विमोहस्तं हरति इतानकाष्ठनिकरवद्गस्मीजावं करोतीत्यर्थः ६

संयमकमलाकार्मेणमुज्वलशिवसुखसत्यंकारम् ।

चिन्तितचिन्तामणिमाराधय तप इह वारंवारम्, वि० ॥ ७ ॥

व्याख्या—हे चेतन इह जिनशासने प्राप्तप्रवेशे सति संयमकमलाकार्मेणं संग्रम इन्धिनोइन्धियरोधविधिः स एव कमला संपक्षितरस्तस्याः कार्मेणं वशीकारकारणं मंत्रौषधिरूपं । उज्वलशिवसुखसत्यंकारं उज्वलं आकांक्षौत्सुक्यादिदोषवर्जितत्वेन निर्मलमीदृशं यत् शिवसुखं मोक्षगतानन्दः तस्य सत्यंकारं व्यापारप्रतिहाये हस्तार्पणं । चिन्तितचिन्तामणिं चिन्तितमात्रस्येष्टवस्तुनः प्रापणे चिन्तामणिं चिन्तामणिरत्नं वर्तते । तत्तपो वारंवारं ऋसो ऋय आराधय सम्यक् पादयेत्यर्थः ॥ ७ ॥

कर्मगदौषधमिदृमिवमस्य च जिनपतिमतमनुपानम् ।

विनय समाचर सौख्यनिधानं शान्तिसुधारसपानम्, वि० ॥ ८ ॥

॥ इति श्रीशान्तसुधारसगेयकाव्ये निर्जरात्रावनाविज्ञानो नाम नवमः प्रकाशः ॥

व्याख्या—हे विनय इदं प्रत्यक्षं तपः प्रोक्तस्वरूपं कर्मगदौषधं कर्माणि पूर्वोक्तानि तान्येव गदाः कुद्यादिमहादेत्रोरंगास्तेषां विनाशनाय औषधं रसायनादिशमनीयं वर्तते । अस्य चानुपानं औषधोपरि पश्चात् पेयं पथ्यजोजनं जिनपतिमतं श्रीमदहर्त्प्रणीतागमज्ञानकरणं शीघारोग्यवर्धकं वर्तते । तथा इदं तपःसमाचरणमेव सौख्यनिधानं सुखस्य ज्ञावः सौख्यं

तस्य निधानं त्रानागाररूपं शान्तसुधारसपानं पूर्वोक्तस्वरूपं चेदमेव धर्तते अत इदमेव समाचर सम्यग्विधि-
पूर्वकं कुर्वेत्यर्थः ॥ ७ ॥

॥ इति श्रीतपागह्वीयसंविग्रशास्त्रीयपरममुनिश्रीबुद्धिविजयमुख्यशिष्यश्रीमुक्तिविजयगणिसतीर्थतिलकमुनिश्रीबृद्धि-
विजयचरणयुगसेविना पंक्तिगंजीरविजयगणिना विरचितायां श्रीशान्तसुधारसटीकायां निर्जराप्रायनाधिजावनो नाम
नवमः प्रकाशः समजनि ॥

॥ दशमः प्रकाशः ॥

उक्तो नवमः प्रकाशः । तत्र च कर्मरोगौपधस्यानुपानं जिनागमज्ञानमुपदिष्टं । जिनागमे च धर्मस्वाख्यातताऽस्तीत्यनेन संबन्धेनायातां दशमे धर्मस्वाख्यातताभाषनां विजावयन्नाह—

(उपजातिवृत्तम्)

दानं च शीलं च तपश्च ज्ञावो धर्मश्चतुर्धा जिनवान्धवेन ।
निरूपितो यो जगतां हिताय स मानसे मे रमतामजस्रम् ॥ १ ॥

व्याख्या—जिनवान्धवेन जयति रागादीनिति जिनस्तीर्थकरः स एव सर्वहितवत्सलत्वेन दान्धवः सुखसंपादकः, ज्ञातापेक्यचनं, तेन । दानं च दातव्यबुद्ध्या धनादेर्भूतार्थपरिहारः । शीलं च शुच्यवसाचर्यपादनेन स्त्रीविषयपञ्चकान्जि-
लापत्यजनं । तपश्चतुर्थपञ्चादिविधानतो देहममत्ववर्जनं । ज्ञावश्च सत्परिणामपूर्वकसर्वप्रताचारपरिपालनेनाजिनववन्ध-
निरूपितो देतुरूपो निरूपितो मुमुक्षुणां हिताय प्रदर्शितः । स कः ? यो धर्मो जगतां त्रिशुवनोदरवर्तिप्राणिनां हिताय
साधको देतुरूपो निरूपितो मुमुक्षुणां हिताय प्रदर्शितः । स कः ? यो धर्मो जगतां त्रिशुवनोदरवर्तिप्राणिनां हिताय
कल्याणाय सर्वकालं प्रवर्तते । स प्रोक्तरूपो मे मानसे मम हृदये । अजस्रं निरन्तरमहर्निशं रमतां सविलासं
नियासं विधत्तामित्यर्थः ॥ १ ॥

तत्र ज्ञावधर्मज्ञेदानाह—

(इच्छवज्रावृत्तत्रयम्)

सत्यदमामार्दवशौचसंगत्यागार्जवब्रह्मविमुक्तियुक्तः ।

यः संयमः किं च तपोऽवगूढश्चारित्रधर्मो दशधायमुक्तः ॥ ३ ॥

व्याख्या—सत्यं सर्वासत्यपरिहरणं, दममा क्रोधवर्जनं, मार्दवं मानदशापरिहारः, शौचं षट्पुर्विधादत्तमक्षपरिहारेण निर्लेपव्रतधरणं, संगत्यागः धर्मोपकरणं विदाय सर्वधनादिसंयोगत्यागेनाकिञ्चनतावृत्तिः, आर्जवं मायिकजावं परिहृत्य ऋशुपरिणत्या वर्तनं, ब्रह्म शीलव्रतं, विमुक्तिः विशेषलोचत्यागेन संतोपयुक्तः, यः संयमः यः पङ्जीवनिकायसंरक्षणव्यापारः सः । किं च संतोपयुक्तोऽपि तपोऽवगूढः नानाविधतपोजिः संयुक्तः स पूर्वोक्तः समग्रोऽप्ययं दशधा दशविधः चारित्रधर्मो देशतः सर्वतो विरतिधर्म लोको जिनैः कथित इत्यर्थः ॥ ३ ॥

श्लोकघयेनास्य धर्मस्य प्रज्ञावाः प्रोच्यन्ते—

यस्य प्रज्ञावादिह पुष्पदन्तौ विश्वोपकाराय सदोदयेते ।

ग्रीष्मोष्मजीष्मामुदितस्तस्मिन्त्वान्काले समाश्वासयति क्षितिं च ॥ ३ ॥

व्याख्या—इह विश्वे यस्य प्रोक्तरूपस्य धर्मस्य प्रजावात् अचिन्त्यमहिम्नः सकाशात् पुण्यदन्तौ चन्द्रसूर्यौ चावपि विश्वोपकाराय धर्मिजननिवाससामर्थ्याङ्गजनानां सुखसंपत्कृते सदा प्रतिदिनमनादित उदयेते समुन्नतः । च पुनः यस्य प्रजावात् ग्रीष्मोष्मशीष्मां ग्रीष्मो निदाघसमयस्तस्माज्जातो य उष्मा संतापभरस्तेन शीष्मा जनानां संत्रासोपादिका तां क्षितिं महीमंरुलं काले तदनन्तरचाविनि प्रावृषि उदितः सर्वत्र गगनमंरुलव्यापी तन्निवान् सगजितो विद्युत्यान्मेघः समान्वासयति समतिसयेन निवृत्तधर्मा विदधातीत्यर्थः ॥ ३ ॥

उद्धोलकह्लोलकलाबिलासैर्नाप्लावयत्यंबुनिधिः क्षितिं यत् ।

न ह्नन्ति यष्ट्याघ्नमरुद्वाद्या धर्मस्य सर्वोऽप्यनुजाव ष्यः ॥ ४ ॥

व्याख्या—तथा यत् उद्धोलकह्लोलकलाबिलासैः उत्प्रावह्येन लोलाश्चञ्चला ये कम्बोला कर्मिसमूहास्तेषां; याः कला विन्नृत्तिसामर्थ्यविशेषास्तेषां ये बिलासाश्चतुर्दिक्षु सवेगप्रधावनसमुद्धवनप्रसरणादयसैः । अंबुनिधिः समुद्रो यत् क्षितिं पृथिवीं न प्लावयति जलप्रवाहैः स्वोदरमध्ये नाकर्षति । तथा यच्च व्याघ्नमरुद्वाद्या न ह्नन्ति व्याघ्नः सिंहः, मरुद्भवतो देयश्च, दवो वनानलः, आदिपदात्सर्पनदीप्रचृतयो ग्राह्याः, एते न ह्नन्ति जनवृन्दं न विनाशयन्ति । एष श्लोकष्ये-नोक्तः सर्वोऽपि समग्रोऽपि धर्मस्य अनन्तरप्रोक्तस्य अनुजावः सामर्थ्यं महिमास्तीति जानीहीत्यर्थः ॥ ४ ॥

धर्मसौजन्यं प्रख्यापयति—

(शार्दूलविक्रीणितं वृत्तम्)

यस्मिन्नेव पिता हिताय यतते भ्राता च माता सुतः सैन्यं दैन्यमुपैति चापचपलं यत्राफलं दोर्वलम् ।
तस्मिन् कष्टदशा विपाकसमये धर्मस्तु संवर्मितः सज्जः सज्जन एव सर्वजगतस्त्राणाय बद्धोद्यमः ॥ ५ ॥

व्याख्या—यस्मिन् कष्टदशाविपाकसमये हे आत्मन् धर्मस्य सौजन्यं पश्य । यत् यस्मिन् बधयमाणस्वरूपे कष्टदशा-
विपाकसमये कष्टानि नानाविधफलदानस्वजावमयानि पञ्चविधान्तरायासात्वेदनीयायशःकीर्तिनीचैर्गोत्रप्रचृतीनि कर्मणि
तेषां दशा तदुदयमुख्यावस्था तत्रिपाको महाकष्टरसचृत्साक्षात्तीव्रस्वफलप्रदानं तद्रूपो यः समयोऽथसरस्तस्मिन् । कीदृ-
शूये ? यस्मिन् आस्तामन्यः । चकारः सर्वत्राप्यर्थेन संवध्यते । पिता जनकोऽपि, भ्राता सहोदरोऽपि, माता जनन्यपि,
सुतः पुत्रोऽपि, अहिताय स्वस्य शरीरघनादिविनाशकष्टचरप्रापणाय यतते प्रयत्नपूर्वकोद्यमं कुरुते चास्मिन्नपि । सैन्यं
यदि स्वयं राजादिस्तदा यस्मिन् युष्मादिके सैन्यं हस्त्यादिवलमपि दैन्यं हतोत्साहिशस्त्रयुधमत्वेन दीनत्रायमुपैति प्रामोति
अस्मिन्नपि । तथा यत्र यस्मिन् चापचपलं घनुर्यष्टिवचपलं चलाचलपतितोन्नतनद्यं दोर्वलं शुजधिक्रमं अफलं निष्फलं
कार्यनिष्पादनसामर्थ्यविकलं । तस्मिन्नपि समये एव पूर्वोदितो धर्मः सत्यादिरूपः । तुशब्दोऽप्यर्थे । स चैवार्थे । स एव
सज्जनो जगन्मित्रं सर्वजगत्राणाय सर्वस्मिन्नपि जगति शुब्रनत्रये स्वाश्रितानां जनानां त्राणाय रक्षणपालनकृते संवर्मितः

सङ्गः संबन्धितो धृतधैर्यादिकवच चत्पादितधृतिसंवृत्यत्रयस्वभावः सङ्गः दृग्मासत्यवैराग्यार्जवमार्दवसंतोपादिप्रहरण-
चून्दैः प्रगुणो बन्धोद्यमः तदापि स्वीकृतमौढपराक्रमो जागतीत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ धर्मसंपदो नमस्कुर्वन्नाह—

त्रैलोक्यं सचराचरं विजयते यस्य प्रसादादिदं योऽत्रामुत्र हितवद्दृस्तनुभृतां सर्वार्थसिद्धिप्रदः ।
येतानर्थकदर्शना निजमहःसामर्थ्यतो व्यर्थिता तस्मै कारुणिकाय धर्मविजने त्रिकिप्रणामोऽस्तु मे ॥ ६ ॥

व्याख्या—यस्य धर्मविजयस्य प्रसादात् नैर्मह्यप्रसक्तिकृपोपकारात् सचराचरं जंगमस्यायरसमन्वितं इदं सर्वस्य स्वानु-
भवादिगम्यं त्रैलोक्यं त्रयो लोकाः समाहृता यस्मिन् तत् त्रैलोक्यं स्वर्गादि विजयते सुखादिप्रौढतां ददाते । तथा यो
धर्मविजयः तनुभृतां देहिनां अत्रामुत्र वर्तमानत्रये भवान्तरे च हितवद्दो हितसुखप्रापकः सन् सर्वार्थसिद्धिप्रदः सर्वेषां
कार्याणां स्वर्गमोक्षप्रचृतीनां सिद्धिनिष्पत्तिनां प्रददातीति सर्वार्थसिद्धिप्रापकोऽस्ति । तथा येन धर्मविजयेन निज-
महःसामर्थ्यतो निजं स्वकीयं महः प्रतापः प्रजावो वा तद्रूपं यत्सामर्थ्यं शक्तिस्तेन स्वाश्रितजीधानां अनर्थकदर्शना न
अर्थो अनर्थाः प्राणिनां वैरविरोधानिष्टादिजावास्तैः कृता या कदर्थना विदंननासमूहः वा व्यर्थिता निरसनेन निष्फ-
लीकृता । तस्मै प्रोकरूपाय कारुणिकाय करुणापूरितस्वरूपाय धर्मविजने धर्मैश्वर्याय मे मम त्रिकिप्रणामोऽस्तु तत्तया
कृतः प्रणामः प्रणतिर्नवत्वित्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ धर्म कष्टपट्टदोषमानेन सौति—

(मन्दाक्रान्तावृत्तम्)

प्राज्यं राज्यं सुभ्रगदयिता नन्दना नन्दनानां रम्यं रूपं सरसकविताचातुरी सुखरत्नम् !

नीरोगत्वं गुणपरिचयः सज्जनत्वं सुबुद्धिं किं नु ब्रूमः फलपरिणतिं धर्मकष्टपट्टमस्य ॥ ७ ॥

व्याख्या—नु वितर्के । धर्मकष्टपट्टमस्य फलपरिणतिं किं नु ब्रूमः प्रोक्तरूपधर्म एव कष्टपट्टमः सुरपादपः तस्य संबन्धिनीं फलपरिणतिं फलपरिपाकरूपां श्रेणिं वयं किं नु ब्रूमः ? कियज्जट्टपामः ? कथयितुं न शक्नुमः, अतिप्रचूलत्वादितरकष्टपट्ट-
द्वफलश्रेण्येकविधैव श्रूयते धर्मरूपस्य कष्टपट्टस्य त्वनेकविधत्वेनानुच्यमानत्वादिति यावत् । तथाह—यतो धर्मोऽजाज्यं चक्रवर्तित्वादि प्राज्यं प्रौढमेकह्वत्रं जायते । सुभ्रगदयिता सुभ्रगा सौजाग्यच्यपितेष्टा दयिता यज्ञजा स्त्री भवति । नन्द-
नानां पुत्राणामपि नन्दनाः पुत्रा भवन्ति । रूपं शरीरसौन्दर्यं रम्यं जननयनरमणीयं प्राप्यते । सरसकविताचातुरी सरसा
माधुर्यचमत्कारोत्पादिका कविता कवित्वकलानैपुण्यं जायते । सुखरत्नं कोकिलारुताधःकारी मधुरध्वनिर्भवति । नीरो-
गत्यं रोगरहितत्वं संपद्यते । गुणपरिचयो गुणानां गान्धीयार्थशौर्यादीनां परिचयः सर्वतो वृद्धिः । सज्जनत्वं जगन्मै-
त्र्यं । सुबुद्धिं सम्मतिं लभत इत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथ धर्मस्वाख्यातभावनां गेयपद्याष्टकेन विभावयन्नाह—

पालय पालय रे पालय मां जिनधर्म ।

मंगलकमलाकेलि निकेतन करुणाकेतन धीर । शिवसुखसाधन जगदाधार गंजीर, पा० ॥ १ ॥
 व्याख्या—हे जिनधर्म जिनैर्द्विश्चतुर्ज्ञानवद्विस्तम्बेऽवश्यं सिद्धितव्यं जानन्निः स्वयं समाचरितः समाचरणञ्च सर्वज्ञः सर्व-
 दर्शी च ज्ञेया सर्वांगैर्वेदितः परोपकाराय प्रख्यापितो धर्मो जिनधर्मः तत्संबोधनं हे जिनधर्म! हे मंगलकमलाकेलिनिकेतन
 मंगलानि स्वेट्प्रामादितवो महोरसवाश्च तद्रूपा या कमला महालक्ष्मीसत्या याः केलयः सुखविलासास्त्रासां निकेतनं
 कीर्त्तयन् तत्संबोधनं । हे करुणाकेतन करुणा सर्वस्य सर्वापन्न्यः समुद्धारणं सा केतनं लक्षणं स्वरूपं चेति यावत् यस्य
 तत्संबोधनं हे करुणास्वरूप । हे धीर हे अविचलितैकपरोपकाररूप । हे शिवसुखसाधन हे मोक्षमहानन्दनिष्पादनप्र-
 वीण । हे जवजयवाधन हे जन्मजरामरणदुर्गत्यादित्रीतिनवारण । हे जगदाधार हे त्रिष्टुवनवासिजनानां शरणागत-
 वसल । हे गंजीर हे अगाधमहिमसागर । मां स्वसेवकं पालय पादय रक्ष समुद्धार मोक्षमन्दिरं प्रापयेत्यर्थः ॥ १ ॥
 सिञ्चति पयसा जलधरपटली जूतलममृतमयेन । सूर्याचन्द्रमसाबुदयेते तव महिमातिशयेन, पा० ॥ २ ॥
 व्याख्या—हे श्रीजिनधर्म तव जवतो महिमातिशयेन सर्वातिशायिप्रज्ञावेण । जलधरपटली समुद्गतमेघमन्वली । अमृ-
 तमयेन एकेन्द्रियादिसर्वस्य सजीवनतादायिमधुरसमयेन पयसा जलेन कृत्वा । जूतलं पृथ्वीमन्वलं । सिञ्चति जलप्रवा-
 देण धीजोत्तमादियोग्यत्वेन सरसं करोति । तथा सूर्याचन्द्रमसौ जगच्चक्षुःश्रुतौ रविविधू उदयेते प्रतिदिनमुद्भूतः । अत्र
 सूर्याचन्द्रमसाबुदयेते इति प्रोक्तं । प्रागपि तृतीयश्लोके 'त्रावनायामप्युक्तं 'यस्य प्रज्ञावात्सुष्पदन्तौ विश्वोपकाराय
 सदोदयेते' इति, तथाप्यत्र पुनरुक्तदोषो न, क्रमेणोपदेशस्तुतिरूपान्यामुक्त्वादित्यर्थः ॥ २ ॥

अथ धर्म कष्टवृद्धोपमानेन स्तौति—

(मन्दाक्रान्तावृत्तम्)

प्राज्यं राज्यं सुनगदयिता नन्दना नन्दनार्ना रम्यं रूपं सरसकविताचातुरी सुस्वरत्वम् !

नीरोगत्वं गुणपरिचयः सज्जनत्वं सुबुद्धिं किं नु ब्रूमः फलपरिणतिं धर्मकष्टपञ्चमस्य ॥ ७ ॥

व्याख्या—नु वितर्कं । धर्मकष्टपट्टमस्य फलपरिणतिं किं नु ब्रूमः प्रोक्तरूपधर्म एव कष्टपट्टमः सुरपादपः तस्य संबन्धिनीं फलपरिणतिं फलपरिपाकरूपां श्रेणिं वयं किं नु ब्रूमः ? कियञ्जट्टपामः ? कथयितुं न शक्नुमः, अतिप्रभूतत्वादितरकष्टपट्टमद्वयश्रेण्येकविधैव श्रूयते धर्मरूपस्य कष्टपट्टमस्य स्वनेकविधत्वेनानुचूयमानत्वादिति यावत् । तथाह—यतो धर्मोऽज्ञानं चक्रवर्तित्वादि प्राज्यं प्रौढमेकह्रत्प्रं जायते । सुजगदयिता सुजगता सौभाग्यश्रूयितेष्टा दयिता बह्वज्ञा स्त्री भवति । नन्दनानां पुत्राणामपि नन्दनाः पुत्रा भवन्ति । रूपं शरीरसौन्दर्यं रम्यं जननयनरमणीयं प्राप्यते । सरसकविताचातुरी सरसा माधुर्यचमत्कारोत्पादिका कविता कवित्वकलानैपुण्यं जायते । सुस्वरत्वं कोकिलारुताधकारी मधुरध्वनिर्भवति । नीरोगत्वं रोगरहितत्वं संपद्यते । गुणपरिचयो गुणानां गौरीयौदार्यशौर्यादीनां परिचयः सर्वतो वृद्धिः । सज्जनत्वं जगन्मैत्रत्वं । सुबुद्धिं सम्मतिं लभत इत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथ धर्मस्वाख्यातजावनां गेयपद्याष्टकेन विज्ञावयञ्जट्टम्—

पादय पादय रे पादय मां जिनधर्म ।

मंगलकमलाकेलिनिकेतन करुणकेतन धीर । शिवसुखसाधन त्रवत्रयवाधन जगदाधार गंजीर, पा० ॥१॥
 व्याख्या—हे जिनधर्म जिनैरर्हं द्विश्चतुर्ज्ञानवद्विस्तन्नवेऽवश्यं सिद्धितव्यं जानद्भिः स्वयं समाचरितः समाचरणाच्च सर्वज्ञः सर्व-
 दर्शी च श्रूया सर्वागैर्वेदितः परोपकाराय प्रख्यापितो धर्मो जिनधर्मः तत्संबोधनं हे जिनधर्म ! हे मंगलकमलाकेलिनिकेतन
 मंगलानि स्वप्नप्राप्तिहेतवो महोरसयाश्च तद्रूपा या कमला महालक्ष्मीस्तस्या याः केलयः सुखविलासास्तासां निकेतनं
 क्रीनासम् तत्संबोधनं । हे करुणकेतन करुणा सर्वस्य सर्वापन्न्यः समुद्धरणं सा केतनं लक्षणं स्वरूपं चेति यावत् यस्य
 तत्संबोधनं हे करुणास्वरूप । हे धीर हे अविचलितैकरोपकाररूप । हे शिवसुखसाधन हे मोक्षमहानन्दनिष्पादनप्र-
 वीण । हे त्रवत्रयवाधन हे जन्मजरामरणदुर्गत्यादिचीतिनिवारण । हे जगदाधार हे त्रिभुवनवासिजनानां शरणगत-
 वत्सल । हे गंजीर हे अगाधमहिमसागर । मां स्वसेवकं पालय पालय पालय रक्ष समुद्धर मोक्षमन्दिरं प्रापयेत्यर्थः ॥१॥
 सिञ्चति पयसा जलधरपटली श्रूतलममृतमयेन । सूर्याचन्द्रमसाबुदयेते तव महिमातिशयेन, पा० ॥२॥
 व्याख्या—हे श्रीजिनधर्म तव त्रवतो महिमातिशयेन सर्वातिशायिप्रचावेण । जलधरपटली समुद्रतमेधमंरुली । अमृ-
 तमयेन एकेन्द्रियादिसर्वस्य सजीवनतादायिमधुररसमयेन पयसा जलेन कृत्वा । श्रूतलं पृथ्वीमंरुलं । सिञ्चति जलप्रवा-
 हेण धीजोगमादियोग्यत्वेन सरसं करोति । तथा सूर्याचन्द्रमसौ जगच्चन्द्रश्रूतौ रविविधू उदयेते प्रतिदिनमुद्गततः । अत्र
 सूर्याचन्द्रमसाबुदयेते इति प्रोक्तं । प्रागपि तृतीयश्लोके 'त्रावनायामप्युक्तं "यस्य प्रभावात्सुष्पदन्तौ विश्वोपकाराय
 सदोदयेते" इति, तथाप्यत्र पुनरुक्तदोषो न, क्रमेणोपदेशस्तुतिरूपान्यामुक्तत्वादित्यर्थः ॥ २ ॥

निरालंबचमियमसदाधारा तिष्ठति वसुधा येन । तं विश्वस्थितिमूलस्तंजं तं सेवे विनयेन, पा० ॥३॥

व्याख्या-येन धर्ममहिम्ना । इयं सचराचरपदार्थसार्थैः प्रत्यक्षा । वसुधा पृथिवी । असदाधारा असन् अविद्यमान
आधारोऽधस्तास्तेनाद्याश्रयो यस्याः सा तथा अधस्ताम्भारकेण रहितेति यावत् । निरालंबं निर्गतो नैवास्ति आलंबं
अपरिष्ठाद्विक्रज्ज्वादिसमाकर्षको यत्र तद्विरालंबं यथा स्यात्तथा तिष्ठति गगनमात्रस्या वर्तते, न शेषनागेन धृता,
नैव सूर्येण समाकर्षिता, तथा स्त्रीकारेऽनवस्थादिदोषा दुर्निवारा जनेयुः । यथा शेषस्य क आधारः सूर्यस्य च कः समा-
कर्षकः ? इत्याद्यग्ने गगनस्थैवापततीति यावत् । अतस्तमनादितः सर्वकालं यावत् । विश्वस्थितिमूलस्तंजं समग्रत्रैल्लो-
क्यमर्यादाया मूलस्तंजः स्थितिप्रतिष्ठास्यैर्यायादिस्थूणा तं धर्मप्रज्ञां स्वीकुरु । तं धर्मं विनयेन कार्यान्तरवर्जनैकाग्र्येण
प्रणतिपुरस्तरं सेवेऽहमित्यर्थः ॥ ३ ॥

दानशीलशुभ्रभावतपोमुखचरितार्थीकृतलोकः । शरणस्मरणकृतामिह जनिनां दूरीकृतजयशोकः, पा० ॥४॥

व्याख्या-दानशीलशुभ्रभावतपोमुखचरितार्थीकृतलोकः दानादिप्रकारैः कृताब्धीकृता लोका येन स तथा । शरण-
स्मरणकृतां जनिनां धर्मस्य शरणस्मरणकारिणां ज्ञानानां । येन इह विद्यमानजवेऽपि । दूरीकृतजयशोकः दूरीकृता
अज्ञानं प्रापिता ज्ञानानि सप्तविधानि शोका इष्टवियोगादिजा येन स तथेत्यर्थः ॥ ४ ॥

दमासत्यसंतोपदयादिकसुजगसकल्पपरिवारः । देवासुरनरपूजितशासनकृतबहुजत्रपरिहारः, पा० ॥५॥

व्याख्या—यस्य जिनधर्मस्य समादिषयाप्रकाररूपो जननीजनकादिरूपशुभप्रसिद्धो दयादिकः करुणौदार्यशौर्यधीर्या-
दिभूषणमुज्जगः सकलजगज्जनेष्टः सकलपरिवारः समग्रोऽपि स्वजनवर्गप्रकारो वर्तते स तथा । देवासुरनरपूजितशासन
देवा धैमानिककथोतिष्ठाः, असुरा प्रवनपतिव्यन्तराः, नरा विद्याधरचक्रवर्तिवासुदेवादिमनुष्यास्तैः पूजितं बहुमानपु-
रस्मरं स्वीकृतं शासनमाह्ला यस्य धर्मस्य तस्य संयोधनं एवं सर्वत्र तस्मात्तेषां कृतबहुजवपरिहारः कृतं रचितं बहुनाम-
संख्येयानन्तादित्येनापरिमितानां जयानां जगमपरंपराणां परिहारोऽज्ञाबो येन स तथेत्यर्थः ॥ ५ ॥

धनु्रवन्धुजनस्य दिवानिशमसहायस्य सहायः। ब्राम्ह्यति जीमि प्रथगहनेऽङ्गी त्वां वान्धवमपहाय, पा०६
व्याख्या—हे श्रीजिनधर्म तं अन्धुजनस्य बन्धुः न विद्यते बन्धुः सहोदरादिपरिवारो यस्य स एव जनो मनुष्य-
स्तस्य परिवाररहितस्य बन्धुत्वं परिवारोऽसि । तथा तं असहायस्य दिवानिशं सहायः न विद्यन्ते सहायाः सहचारिणो
यस्य तस्य त्वं दिवानिशं सदैयाहर्निशं सहायः सर्वत्र सहचार्यसि । तथा हे धर्म अङ्गी प्राणी त्वां ज्वन्तं वान्धवं स्वकी-
यजनसमूहं अपहाय परिहृत्य स निराधारोऽङ्गी जीमि महाजयानके जयगहने प्रवारण्ये ब्राम्ह्यति चतुर्गोसिपु पर्यटतीत्यर्थः ॥ ६ ॥

इंगति गहनं जलति कृशानुः स्थलति जलधिरचिरेण ।

तव कृपयाखिलकामितसिद्धिर्वहुना किं नु परेण, पा० ॥ ७ ॥

व्याख्या—हे श्रीजिनधर्म तव कृपया जयतः संबन्धिनी या कृपा जनोपरि सानुकूलदृष्टिपातरूपा करुणा तथा हेतुभू-

तया । जनस्य गहनं श्वापदाकीर्णं वनं वंगति समृद्धनगरायते । कृशानुः वनदवाग्निरपि ज्वलति नीरायते । जलधिः समुद्रोऽपि अचिरेण शीघ्रतया स्थलति स्वाभाविकनिर्जलभूमिजागायते । अखिलकामितसिद्धिः सकलसमीहितस्य सिद्धिर्निष्पत्तिस्तव प्रसादारसंपद्यते । तर्हि हे श्रीजिनधर्म त्वां विना बहुना प्रचूतेनापि परेण धनकुडुंबविपयसुखा-
देना किं नु अस्माकं किं प्रयोजनमस्ति ? न किमपीत्यर्थः ॥ ७ ॥

इह यद्यसि सुखमुदितदशांगं प्रेत्येन्द्राविपदानि ।

क्रमतो ज्ञानादीनि च वितरसि निःश्रेयससुखदानि, पा० ॥ ८ ॥

व्याख्या—हे धर्म स्वमेव जनानां इह वर्तमानत्रये उदितदशाङ्गं सुखं उदितानि वृद्धिं प्राप्तानि दशांगानि धनारो-
याधिकवेम्बियादिदशविधसाधनानि यत्र तत्तादृशं सुखं शर्म यद्यसि ददासि । प्रेत्य जन्मान्तरे । इन्द्रादिपदानि इन्द्रा-
मिन्द्रलोकान्तिकादीनि यद्यसि । च पुनः क्रमतः क्रमेण सुरनरत्रवपरंपरया । निःश्रेयससुखदानि परिपूर्णत्वेन मोक्ष-
संपादकानि । ज्ञानादीनि सर्वज्ञत्वसर्वदर्शित्वादीनि । वितरसि ददासीत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथोपसंहारमाह—

ध्वतंत्रनवनोत सनातन सिद्धिसदनसोपान । जय जय विनयवतां प्रतिखंजितशान्तसुधारसपान, पा० ए

॥ इति श्रीशान्तसुधारसोयकाव्ये धर्मत्रावनवित्रावनो नाम दशमः प्रकाशः ॥

व्याख्या—हे श्रीजिनधर्म सर्वतंत्रनवनीत हे सर्वविश्वधर्मशास्त्रपरमार्थज्ञूतस्वरूप सनातन हे ऋतभ्रवज्ञविव्यत्सर्वस-
 मयविद्यमानाविनाशिन् । सिद्धिसदनसोपान हे मुक्तिमन्दिरसमारोहणोर्ध्वगतिपदपंके “दादरो” इति लोकोक्तिः । विनय-
 वतां विनीतपुरुषाणां प्रतिखञ्जितशान्तसुधारसपान हे प्रतिक्षणप्रापितशान्तरसामृतपान त्वं जय जय परधर्मान् सर्वान-
 जिनूय सर्वोपरिवर्ती जयेत्यर्थः ॥ ९ ॥

॥ इति श्रीतपागङ्गीयसंघिमिश्राखीयपरमसुनिश्रीवृद्धिविजयमुख्यशिष्यश्रीमुक्ति-
 विजयगणिसतीर्थ्यतिलकमुनिश्रीवृद्धिविजयचरणयुगसेविना पंक्तिगञ्जी-
 रविजयगणिना विरचितायां श्रीशान्तसुधारसटीकायां धर्मस्वा-
 ख्यातताज्ञावनविज्ञावनो नाम दशमः प्रकाशः समजनि ॥

॥ एकादशः प्रकाशः ॥

चक्षो दशमः प्रकाशः । तदन्ते च धर्मः सिद्धिसदनसोपानत्वेनोपदिष्टः । सिद्धिश्च लोकाग्रे प्रतिष्ठिता । अत एका-
दशो प्रकाशो लोकस्वरूपजावनां विज्ञावयनाह । तस्याश्चायमादिमः श्लोकः—

(शाखिनीवृत्तम्)

सप्तार्धोऽधो विस्तृता याः पृथिव्यश्ठत्राकाराः सन्ति रत्नप्रजाद्याः ।

ताज्जिः पूर्णो योऽस्त्वधोलोक एतौ पादौ यस्य व्यापतौ सप्तरङ्गः ॥ ३ ॥

व्याख्या—सप्तार्धोऽध इत आरभ्य सोऽयमिति पञ्चमश्लोकपर्यन्तेन कुलकेन लोकस्वरूपं वर्णयन्तः प्राबुः । या रत्न-
प्रजाद्या याः प्रोच्यमानस्वरूपा रत्नप्रजाद्या रत्नप्रज्ञेति गुणनिष्पन्नाख्या यस्याः साद्या प्रथमा यासां ता रत्नप्रजाद्याः,
आदिना शर्कराम्रजा १ बालुका ३ पंक ४ धूम ५ तमः ६ तमस्तम इति क्रमेण प्रजापदयुक्ताः । सप्त सप्तसंख्याकाः ।
अधोऽधो विस्तृताः क्रमेणोपरितनोपरितनाभ्योऽधस्तन्यो विशाखाः परिपात्या एकैकरज्ज्वधिकक्षेत्रप्रमाणा इति
यावत् । तत्राकारा उपर्युपरि प्रतिष्ठितसप्तह्रत्रनिजा एकैका अपि क्रमशः संदिप्तोपरितनवर्तुलाकारा अधस्ताद्विस्तरवत्यः
पृथिव्यो जृमयः सन्ति विद्यन्ते ताः । तथा ताज्जिः पूर्णः सप्तमहीत्रिव्याधो योऽधोलोकोऽस्ति स एतौ धौ यस्य पुरु-
पाकारघृतलोकस्य सप्तरब्धूर्व्यापतौ पादौ सप्तरज्जुपरिमाणौ ज्यायतौ विशेषेण साधिकतया आयतौ समुन्नतत्वेन
दीर्घौ पादौ द्वौ चरणौ जयतः ॥ ३ ॥

तिर्यग्लोको विस्तृतो रज्जुमेकां पूर्णो द्वीपैरण्वान्तरसंख्यैः ।

यस्य ज्योतिश्चक्रकाञ्चीकलापं मध्ये काश्यं श्रीविचित्रं कटिन्नाम् ॥ ३ ॥

व्याख्या-अर्णवान्तरसंख्यैर्द्वीपैः पूर्णः अर्णवाः समुद्रा अन्ते पर्यन्ते येषां तेऽर्णवान्ताः प्रत्येकस्य पर्यन्त एकैकस्यार्ण-
पस्य सप्तायाचैरण्वान्तैः असंख्यैः संख्यापरिमाणरहितैः द्वीपैर्जम्बूद्वीपादिभिः पूर्णो व्याप्तो चत इति यावत्सादृशः ।
एकां परिपूर्णा । रज्जुं असंख्येययोजनानां कोटिकोव्य उन्मिता दीर्घदाम्ना तथा प्रमितो विस्तृतो विक्कजमानः । ज्योति-
श्चक्रकाञ्चीकलापं ज्योतीषि सूर्यचन्द्रादिविमानानि तेषां चक्रं समग्रद्वीपसमुच्चव्यापि मरुतं तद्रूपं; काञ्चीकलापं कव्याज-
रण्वन्दशोजितं । श्रीविचित्रं श्रियः सुरजननगरनगरलालनिवनवाटिकासरोगजतुरंगचवनादिलक्ष्म्यस्तात्रिविचित्रं नानाविध-
विचित्रितशोचात्रिविराजितं । काश्यं संक्षिप्तत्वेन कृशचापं प्राप्तं द्दामं तानवं गतमिति यावत् । कटिन्नाम् कटिप्रदेशेन
धारकाश्रयत्वेन त्रातं रक्षितं धृतमिति यावत् कटिन्नमुदरं वर्तते यस्य पुरुषाकारलोकोदरस्य मध्येऽन्तरे निवेशितः तिर्य-
ग्लोको मध्यलोकोऽस्तीत्यर्थः ॥ ३ ॥

लोकोऽथोर्ध्वं ब्रह्मलोके द्युलोके यस्य व्याप्तौ कूर्परो पञ्चरज्जुः ।

लोकस्यान्तो विस्तृतो रज्जुमेकां सिद्धज्योतिश्चित्रको यस्य मौलिः ॥ ३ ॥

व्याख्या-अथ तिर्यग्लोकानन्तरं ऊर्ध्वं पुरुषाकारस्योर्ध्वभागे । द्युलोके देवलोकमध्यस्थे । ब्रह्मलोके पञ्चमन्नह्रदेवलो-

कस्य प्रदेशे । पञ्चरङ्गु व्याप्तौ यस्य कूर्परौ पञ्चरङ्गु पञ्चत्रिरसंख्येययोजनानां कोटिकोटिकोट्यो दीर्घोत्रिः रङ्गुदामिनी-
 त्रिरुन्मिमे क्षेत्रे व्याप्तौ प्रसरप्राप्तौ यस्य पुरुषाकारचतुर्लोकस्य कूर्परौ करतलशुजदंरुयोर्मध्यजागावयवौ प्रवतः “कृष्णी-
 युग्मेति” लोके । एकां रङ्गुं विस्तृतो लोकस्यान्तो लोकान्तप्रदेशः । स सिञ्च्योतिश्चित्रकः सिञ्चाः कृतार्था आत्मान-
 स्तद्रूपं तेषां या ज्योतिः द्योतते चासतेऽनेनेति ज्योतिः निरावरणसिद्धानां प्रजा तेन चित्रको रत्नादित्रिरिव मंडितः ।
 यस्य लोकपुंसः मौखिः उत्तमाङ्गं मुकुटश्च वर्तते ॥ ३ ॥

यो वैशाखस्थानकस्याधिपादः श्रोणीदेशे न्यस्तहस्तद्वयश्च ।

कालेऽनादौ शश्वदूर्ध्वदमत्त्राद्वित्राणोऽपि श्रान्तमुद्गामखिन्नः ॥ ४ ॥

व्याख्या—यो लोकपुरुषः वैशाखस्थानकस्याधिपादः समतया स्थाप्यते; पादौ यत्र तद्वैशाखस्थानकं तेन स्थापितौ पादौ
 यस्य स वैशाखस्थानकस्याधिपादः । श्रोणीदेशे कटिप्रदेशे । न्यस्तहस्तद्वयश्च न्यस्तं स्थापितं हस्तयोः करतलयोर्ध्वं युग्मं
 धेन स तथा । अनादौ न विद्यते आदिः प्रथमदिवसादिर्यस्य सोऽनादिस्तस्मिन्ननादिमत्यपि काले प्रारभ्य शश्वदूर्ध्वदम-
 त्त्रात् शश्वदनारतं विथामरहितमिति यावत् ऊर्ध्वदम ऊर्ध्वस्थानेन स्थिरस्थितस्तसाञ्चेतोः । श्रान्तमुद्गां वित्राणोऽपि
 श्रान्तस्य मार्गादिपरिश्रमयुक्तस्य मुद्गा स्वरूपाकारस्तां वित्राणोऽपि धारयन्नद्यापि । अखिन्नः परिश्रान्तत्वेन न
 निपथ इत्यर्थः ॥ ४ ॥

सोऽयं ज्ञेयः पुरुषो लोकनामा पद्द्रव्यात्माकृत्रिमोऽनाव्यनन्तः ।
धर्माधर्माकाशकालात्मसंज्ञैर्द्रव्यैः पूर्णः सर्वतः पुञ्जलैश्च ॥ ५ ॥

व्याख्या—स पूर्वोक्तस्वरूपः लोकनामा लोक इत्याख्याया प्रसिद्धः पुरुषः पुमान् अयं दृश्यमानो ज्ञेय उपलक्ष्यितव्यः
सर्वधीमन्निः । स च पद्द्रव्यात्मा पद् धर्माधर्माकाशजीवपुञ्जलसमयाः पद्द्रव्यणि तान्येवात्मा स्वरूपं यस्य लोकपुंसः
स तथा प्रोक्तपदार्थैकसमूह एव लोको न त्वन्यत् । स चाकृत्रिमो न केनचिद्देवादिना निष्पादितः स्वप्नावसिद्धत्वात् ।
तथाऽनाव्यनन्तो न विद्येते आद्यन्तो यस्य सोऽनाद्यनन्तः । धर्माधर्माकाशकालात्मसंज्ञैः पुञ्जलैश्च धर्मो धर्मास्तिकायो
गतिपरिणामपरिणतजीवपुञ्जलयोगैर्गतित्रिव्यग्योऽरूप्यचेतनद्रव्यं, अधर्मोऽधर्मास्तिकायः स्थितिव्यंग्यः शेषं धर्मवत्,
आकाशोऽयगाह्वर्यग्यः शेषं धर्मवत्, कालो नवपुराणपरत्वादिद्देतुर्वर्तमानलक्षणसमयरूपः, आत्मा कर्ता प्रोक्ता ज्ञाता
चेतनरूपः संज्ञीः प्रोक्तरूपनामयन्निः पद्भ्रजिः पुञ्जलैश्च परमाणुह्यणुकाद्यनन्ताणुकरकन्धपर्यन्तैः । सर्वैर्गुणपर्यायवन्निः पदार्थैः ।
सर्वत ऊर्ध्वाधस्तिर्यक्तु दिक्षु । पूर्णतया चतुोऽस्तीत्यर्थः ॥ ५ ॥

रंगस्थानं पुञ्जलानां नटानां नानारूपैर्नृत्यतामात्मनां च ।

कालोच्योगस्वस्वप्नावादिजावैः कर्मातोर्धैर्नर्तितानां नियत्या ॥ ६ ॥

व्याख्या—तथाऽयं लोकः । नियत्या अनादिलोकस्थितिपरिणत्या । नर्तितानां नर्तनक्रियासु नियोजितानां अनेकविध-
परिणामपरिणतिजाकृतानामिति यावत् । पुञ्जलानां औदारिकाद्यध्विवधवर्गणपरिणतानन्तपरमाण्वात्मकस्कन्धानां ।

नटानां नटा जीवपात्राणा नाटयितारस्तेषां । च पुनः । काखोद्योगस्वप्नजावादित्रैविः काखः सुखदुःखादिकार्यनिष्पत्ति-
योग्योऽद्यसरः उद्योगस्तन्निष्पादक उद्यमः स्वस्वप्नः स्वस्मिन् सुखित्वादित्रयनस्वप्नजावता आदिशब्दास्तथाविधपूर्व-
कृतकर्मोदयत्रयितव्यते ग्राह्ये त एव जावाः पदार्थास्तैः । कर्माणि कृत्याकृत्यरूपशुभाशुभकर्तव्यानि तल्पे-
वातोद्यानि वीणावेणुमृदंगादिनर्तनाभेरकवाद्यानि तैः कृतप्रेरणापूर्वकाणां नानारूपैः नारकतिर्यङ्गनरामरैकेन्धियाद्याकार-
धृतबहुविधनेपथ्यैर्नृत्यतां परिपाठ्या चतुर्गतिप्रापणपरिहरणरूपनर्तनं कुशलां । आत्मनां जीवानां पुत्रद्वन्द्वानां जीव-
नर्तकानां च । रंगस्थानं नाट्यमंरूपो वर्ततेऽयं लोक इति शेष इत्यर्थः ॥ ६ ॥

एवं लोको ज्ञान्यमानो विवित्त्या विज्ञानां स्यान्मानसस्थैर्यद्देतुः ।

स्थैर्यं प्राप्ते मानसे चात्मनीना सुप्राप्त्यैवाध्यात्मसौख्यप्रसूतिः ॥ ७ ॥

व्याख्या-एवं पूर्वोक्तन्यायेन विवित्त्या आत्मानात्मवस्तुस्वर्गमर्त्यपातालविनागविवेकेन सह विजने स्थित्या । लोकः
प्रोक्तस्वरूपः । ज्ञान्यमानो विविधरूपश्चिन्त्यमानः । विज्ञानां विशिष्टज्ञानवतां । मानसस्थैर्यद्देतुः मानसस्य मनोध्यानस्य
स्थैर्यं स्थिरस्थितिस्य हेतुर्निमित्तं स्यान्नवेत् । च पुनः । मानसे मनोवृत्तौ । स्थैर्यं स्थिरस्य जावः स्थैर्यं निश्चलत्वं ।
प्राप्ते लब्धे सति । आत्मनीना आत्महितजननी । अध्यात्मसौख्यप्रसूतिः आत्मिकसुखस्वप्नजावोत्पत्तिः । सुप्राप्त्यैव सुखेन
लभ्यैव जवतीत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथ लोकस्वरूपजावनां गेयपद्याष्टकेन विज्ञावयसाह—

विनय विज्ञावय शाश्वतं हृदि लोकाकाशम् ।

सकलचराचरधारणे परिणमद्वकाशम्, वि० ॥ ३ ॥

व्याख्या—हे विनय हे विनीतात्मन् हृदि स्वचित्ते शाश्वतं सनातनमविनश्वरं लोकाकाशं सर्वदिक्षु लोकसीमापरिमितमाकाशखंडं विज्ञावय विधिधत्तेदंश्चिन्तय । सकलचराचरधारणे सकलाः समग्रा निःशेषा इति यावत् चराः स्थानान्तरयायिनो विनश्वराश्च परमाण्वाद्यः, न चरा न स्थानान्तरयायिनो न सर्वथा विनश्वरा धर्मास्त्यधर्मास्तिमेरुस्वर्गविमाननरकादयस्तेषां धारणे स्वस्वरूपमर्यादाज्ञाजनीजनने । परिणमन् तत्तदाधेयाकारवस्थान्तरत्वं जजन् अथकाशः प्रवेशनिर्गमायगाहाश्रयदानत्वं यस्य तं लोकाकाशं ध्यायस्वेत्यर्थः ॥ ३ ॥

कलसदलोकपरिवेष्टितं गणनातिगमानम् । पञ्चत्रिरपि धर्मादिज्ञिः सुघटितसीमानम्, वि० ॥ ४ ॥

व्याख्या—अलोकपरिवेष्टितं क्वसत् न विद्यते लोको धर्माधर्मपुञ्जजीवानामन्वयो यस्मिन् सोऽलोकः केवलमहानाकाशस्यजीवूलोऽयकाशमात्रत्वेन परि समन्ताधेष्टितः खोदरमध्ये निवेशितो क्वसत् दीप्यते पञ्चास्तिकायात्मकत्वेन शोभते च तं गणनातिगमानं गणनया संख्ययाऽतिगमतिक्रान्तं मानं परिमाणं यस्य सोऽसंख्येयः परिमाणेन वर्तते तं । धर्मादिज्ञिः प्रोक्तस्वरूपैर्धर्मास्तिकायादिज्ञिः पञ्चत्रिरपि समुद्दितैः पञ्चसंख्यैरपि न तु क्वचिदेकद्वित्रिज्ञिः । सुघटितसीमानं एतद् सम्यक् शोचना सुन्दरा घटिता रचिता सीमाऽलोकतो चिन्तावोधिनी मर्यादा यस्य स तम् ॥ ४ ॥

नटानां नटा जीवपात्राणा नाटयितारस्तेषां । च पुनः । काष्ठोद्योगस्वप्नत्रावादित्रावैः काष्ठः सुखदुःखादिकार्यनिष्पत्ति-
योग्योऽथसरः उद्योगस्तन्निष्पादक उद्यमः स्वस्वप्नावः स्वस्मिन् सुखित्वादिप्रयत्नस्वप्नावता आदिशब्दात्तत्राविधपूर्व-
कृतकर्मोदयप्रवितव्यते ग्राह्ये त एव ज्ञावाः पदार्थास्तैः । कर्मातोद्यैः कर्माणि कृत्याकृत्यरूपशुभाशुभकर्तव्यानि तान्ये-
वातोद्यानि वीणावेणुमृदंगादिनर्तनाग्रेरकवाद्यानि तैः कृतप्रेरणापूर्वकाणां नानारूपैः नारकतिर्यङ्गरामरैकेन्द्रियाद्याकारि-
र्धृतवद्भुविधनेपथ्यैर्नृत्यतां परिपाठ्या चतुर्गतिप्रापणपरिहरणरूपनर्तनं कुर्वाणानां । आत्मनां जीवानां पुगलनटानां जीव-
नर्तकानां च । रंगस्थानं नाट्यमंरूपो वर्ततेऽयं लोक इति शेष इत्यर्थः ॥ ६ ॥

एवं लोको ज्ञाव्यमानो विवित्तया विज्ञानां स्यान्मानसस्यैर्यद्देतुः ।

स्यैर्यं प्राप्ते मानसे चात्मनीना सुप्राप्यैवाध्यात्मसौख्यप्रसूतिः ॥ ७ ॥

ध्याख्या-एवं पूर्वोक्तन्यायेन विवित्तया आत्मानात्मवस्तुस्वर्गमर्त्यपातालविज्ञागविवेकेन सह विजने स्थित्वा । लोकः
प्रोक्तस्वरूपः । ज्ञाव्यमानो विविधरूपश्चिन्त्यमानः । विज्ञानां विशिष्टज्ञानवतां । मानसस्यैर्यद्देतुः मानसस्य मनोध्यानस्य
स्यैर्यं स्थिरस्थितिस्तस्य हेतुर्निमित्तं स्यान्नवेत् । च पुनः । मानसे मनोवृत्तौ । स्यैर्यं स्थिरस्य ज्ञावः स्यैर्यं निश्चलत्वं ।
प्राप्ते लब्धे सति । आत्मनीना आत्महितजननी । अध्यात्मसौख्यप्रसूतिः आत्मिकसुखस्वप्नत्रावोत्पत्तिः । सुप्राप्यैव सुखेन
लब्धैव भवतीत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथ लोकस्वरूपजावनां गेयपद्याष्टकेन विज्ञावयम्नाह—

धिनय विज्ञावय शाश्वतं हृदि लोकाकाशम् ।

सकलचराचरधारणे परिणमदवकाशम्, वि० ॥ १ ॥

व्याख्या—हे धिनय हे धिनीतात्मन् हृदि स्वचित्तं शाश्वतं सनातनमविनश्वरं लोकाकाशं सर्वदिक्षु लोकसीमापरिमित-
तमाकाशसंज्ञं विज्ञावय विधिधनेदैश्चिन्तय । सकलचराचरधारणे सकलाः समग्रा निःशेषा इति यावत् चराः स्थानान्त-
र्यायिनो विनश्वराश्च परमाणवादयः, न चरा न स्थानान्तरयायिनो न सर्वथा विनश्वरा धर्मास्त्यधर्मास्तिमैरुस्वर्गविमान-
नरकादयस्तेषां धारणे स्वस्वरूपमर्यादाजाजनीज्रयने । परिणमन् तत्तदाधेयाकारावस्थान्तरत्वं जज्ञन् अक्काशः प्रवेश-
निर्गमायगाहाश्रयदानत्वं यस्य तं लोकाकाशं ध्यायस्वेत्यर्थः ॥ १ ॥

क्षसदलोकपरिवेष्टितं गणनातिगमानम् । पञ्चन्निरपि धर्मादिभिः सुघटितसीमानम्, वि० ॥ २ ॥

व्याख्या—अलोकपरिवेष्टितं लसत् न विद्यते लोको धर्माधर्मपुञ्जजीवानामन्वयो यस्मिन् सोऽलोकः केवलमहा-
नाकाशास्यखीज्जलोऽयकाशमात्रस्तेन परि समन्ताच्छेष्टितः स्वोदरमध्ये निवेशितो लसत् दीप्यते पश्चात्तिकायात्मकत्वेन
शोचते यं तं गणनातिगमानं गणनया संख्ययाऽतिगमतिक्रान्तं मानं परिमाणं यस्य सोऽसंख्येयः परिमाणेन वर्तते तं ।
धर्मादिभिः प्रोक्तस्वरूपधर्मास्तिकायादिभिः पञ्चन्निरपि समुदितैः पञ्चसंख्यैरपि न तु क्वचिदेकद्वित्रिभिः । सुघटितसीमानं
सुप्तु सम्यक् शोचता सुन्दरा घटिता रघिता सीमाऽलोकतो जिल्लतावोधिनी मर्यादा यस्य स तम् ॥ २ ॥

समवधातसमये जिनैः परिपूरितदेहम् । असुमदणुकविविधक्रियागुणगौरवगेहम्, वि० ॥ ३ ॥

व्याख्या—समवधातसमये सं प्रकर्यातिशयेनावधातः सर्वलोककाशावयवज्जलेषु गगनप्रदेशेषु स्वात्मप्रदेशानां प्रक्षेपणं तस्य यः समयोऽष्टसामयिकोऽवसरस्तस्मिन् । जिनैस्तीर्थकरैः सामान्यकेवलिजिश्च । परिपूरितदेहं परि समन्तात् दिग्विदिह्यु पूरितः समग्रप्रदेशेषु व्यापनरूपेण चृतो देहः सकलप्रदेशसमुदयरूपशरीरं यस्य स एकजीवप्रदेशशतुद्वयप्रदेशी तं । असुमदणुकविविधक्रियागुणगौरवगेहं असवो इव्यन्नावप्राणाः सन्ति एषां तेऽसुमन्तो जीवाः, अणुकाः परमाणुछ्द्यणुकादिसर्वपुञ्जलास्तेषां या त्रिविधा गमनावगाहनादिनानाप्रकाराः क्रियाः प्रवृत्तिनिवृत्त्युत्पादव्ययस्थित्यादिरूपाः, गुणा ज्ञानादयो वर्णादयश्च तेषां गौरवं हानिवृद्ध्यादिरूपं प्राचुर्यं, घन्धे कृते तेषां गेहं सर्वेषामाश्रयत्वाश्रिवाससद्वनं तद्ध्यायस्वेत्यर्थः ॥३॥ प्रोक्तस्वरूपे लोकं ध्यातव्यप्रकारान् दर्शयति । ततो यत्र यदाकारवर्तनां वक्ष्ये तत्र तत्तथा चावनीयं चावनाधिकारत्वात् एकरूपसपि पुञ्जलैः कृतविविधविवर्तम् । काञ्चनशैलशिखरोन्नतं क्वचिद्वनतगतम्, वि० ॥ ४ ॥

व्याख्या—एकरूपसपि इमं लोकं सर्वत्र समग्रपञ्चास्तिकायमयत्वेन एकरूपमपि सर्वत्रैकाकारधारकं वर्तमानमपि पुञ्जलैः पुञ्जलस्कन्धानां विचित्राकारपरिणत्या कृतविविधविवर्तं कृता रचितां विविधा अनेकजैर्द्विजिन्ना विवर्ताः समुदायविजागोत्पादा यस्मिन् स तथा तं आकारजैर्दुष्कं चावय । पुञ्जलविवर्तमेवाह—क्वचिदिति सर्वत्र संबन्धनीयं । लोकः क्वचित् कियत्प्रदेशेषु काञ्चनशैलशिखरोन्नतं काञ्चनं नानाजातीयसुगर्णं तन्मयाः शैलाः पञ्चमेरुनीलवन्निपधरुः समहाहेमवन्तिलरिलघुहेमवत्कस्कारमानुषोचराञ्जनगिरिरुचकुंभलगिरिप्रचृत्तिपर्वताः तेषां शिखराणि प्रोक्तान्यपर्व-

तत्रमिथ्यांशुः इत्यवृक्षादीनां त्रिविधानि तैरुन्नत लक्षुंगो वर्तते यस्तं । क्वचिदवनतगर्तं क्वचित् केषुचित्प्रदेशेषु अवनता
अतिशयेनाधोऽधो निमग्ना गर्ता अधोऽधोकादिलंका यस्मिन्स तथा तम् ॥ ४ ॥

कचन तत्रिपमणिमन्दिरैरुदितोदितरूपम् । घोरतिमिरनरकादिभिः कचनानातिविरूपम्, वि० ॥ ५ ॥
व्याख्या—कचन केषुचित्प्रदेशेषु । तत्रिपमणिमन्दिरैरुदितरूपं तत्रिपा देवलोकास्तेषु यानि मणिमयानि मन्दिराणि
नाश्वतजायपरिणतानि विमानयुयनजौमेयनगराणि तैः प्रजाञ्जासुरैरुदितोदितं दृष्ट्वादप्यतिशयेन दृष्टिप्राप्तं रूपं
मौन्दर्यं यस्य स तथा तं । अथवा तत्रिपा जयनव्यन्तरज्योतिःसौधमोदियजुर्विधेयलोकासमुज्ज्वलप्राञ्जारादियुथ्रिभ्यः,
मणयः रनिगतात्तरणविमानजयनजिसिस्तञ्जादिस्थितानि रत्नानि, मन्दिराणि चक्रिविष्णुविद्याधरादिनिवाससदनानि,
तत्राच्चिरुदितं रूपं यस्य स तथा तं । कचन केषुचित्प्रदेशेषु घोरतिमिरनरकादिभिः घोरा मखिमसङ्गर्भनीयजयंकर-
प्रेतयनादयः, तिमिरं गहनान्धकारयुक्तगुहादि, नरका रत्नप्रजादियुथ्रिवीगतसीमन्तकादयः, एवं कृते तैः कृत्वाऽति-
थिरूपोऽतिशयेन विपमं वीजलं जयनकं रूपमाकृतिर्दर्शनं यस्य स तथा तं ॥ ५ ॥

क्वचिदुत्सवमयमुज्ज्वलं जयमंगलनादम् । क्वचिदमन्दद्वाहारवं पृथुशोकत्रिपादम्, वि० ॥ ६ ॥
व्याख्या—क्वचित् केषुचित्प्रदेशेषु स्वर्गराजसमृद्धजनमन्दिरादिपुण्यवद्भूदेषु । उज्ज्वलं सातिशयप्रौढं । उत्सवमयं उत्सवा-
गीतयाधनृत्यपुत्रजनमविवाहविजयप्राप्त्यादिमहामहास्ते प्रचुरा यत्र स तन्मयस्तं । मंगलजयनादं मंगलानि श्रेयोमहासम्-
खिसंपादकानि देवगुरुमनस्तवनपूजनबन्धकृतादीनि जयनादा भागधादिवन्द्युन्दपठ्यमानजयजीवचिरंनन्दादिद्वयनयो

यत्र स तथा तं । क्वचिदमन्दहाहारवं क्वचित्केयुचित्प्रदेशेषु नरकनरपशुवधस्थानवियोगिरोरगृहादियु । अमन्दहाहारवं
 अमन्दा अतिमहान्तो हाहारवा हा मातः हा तात हा नाथ हा पुत्र इत्यादिरूपा आरवाः शब्दा यत्र स तथा तं ।
 पृथुशोकविपादं पृथू महाविस्तीर्णं शोकविपादौ यस्मिन् स तथा तं शोको दौर्मनस्यं विपादो दुर्लभजाजीविकादिज-
 नितः खेदस्तौ पृथू लोके इत्यर्थः ॥ ६ ॥

बहुपरिचितमनन्तशो निखिलैरपि सत्त्वैः । जन्ममरणपरिवर्तिभिः कृतमुक्कममत्त्वैः वि० ॥ ७ ॥

व्याख्या—कृतमुक्कममत्त्वैः कृतं प्रथममुत्पादितं रचितमिति यावत् जन्मसंबन्धादिप्राप्त्या मुक्कं पञ्चान्मरणवस्तुविना-
 शादिना त्यक्तं ममत्वं देहादियु मदीयत्वं चैस्ते कृतमुक्कममत्त्वत्तैः । जन्ममरणपरिवर्तिभिः जन्ममरणे प्रसिद्धे ताभ्यां
 परिवर्तयन्ति पूर्वपूर्वपरिहारेणोत्तरोत्तरग्रहणं कुर्वन्ति ये ते तथा तैः । निखिलैः समत्त्वैः । सत्त्वैः प्राणिभिः । अनन्त-
 शोऽनन्तानन्तवारान् कृत्वा । बहुपरिचितं बहुः सर्वेषु प्रदेशेषु सर्वैः परिचितः पुनः पुनर्व्याप्तः यः स तथा तमित्यर्थः ॥ ७ ॥
 इह पर्यटनपराङ्मुखाः प्रणमत जगवन्तम् । शान्तसुधारसपानतो धृतविनयमवन्तम्, वि० ॥ ८ ॥

॥ इति श्रीशान्तसुधारसगेयकाव्ये लोकस्वरूपज्ञावनाविज्ञावनो नामैकादशः प्रकाशः ॥

व्याख्या—जो जब्बा यदि घूयं इह चातुर्गतिके जवे । पर्यटनपराङ्मुखाः पर्यटनं परित्रमाणं तस्मात्पराङ्मुखा जज्ञ-
 परिणामा जाताः । तर्हि घृतविनयं घृतः सम्यक् परिणमितः विनयः विनम्रजावः येन स तथाञ्छृतं प्राणिनं । शान्त-

युधारसपानतः शान्तसुधारसपानस्य प्रदानतः । अन्तं चवत्रमणारुणं कुर्वन्तं । जगवन्तं श्रीमच्छिनं । प्रणमत सुत्र-
कस्या नद्या चवतेत्यर्थः ॥ ७ ॥

॥ इति श्रीतपागञ्जीयसंविप्रशास्त्रीयपरममुनिश्रीबुद्धिविजयमुख्यशिष्यश्रीमुक्तिविजयसतीर्ष्यतिलकमुनिश्रीवृद्धिविजय-
वरण्ययुगसेविना पंक्तिगञ्जीरविजयगणिना विरचितायां शान्तसुधारसटीकायां लोकस्वरूपज्ञायनाविभावनो नामैका-
दशः प्रकाशः समजनि ॥

॥ द्वादशः प्रकाशः ॥

उक्त एकादशः प्रकाशः । तदन्ते च शान्तसुधारसतो विनयवतां जवत्रमणाद्भक्तजिनप्रणाम उपदिष्टः । शान्त-
रसचिनयप्रणामाश्च धर्मसामग्रीप्राप्त्या प्राप्यन्ते । सा चातिदुर्लभाऽतो वादशे बोधिदुर्लभजावनां विजावयन्नाहं ।
तस्याश्चायमादिमः श्लोकः—

(मन्दाकान्तावृत्तम्)

यस्माच्छिस्मापयितसुमनःस्वर्गसंपद्दिलासप्राप्तोद्भासाः पुनरपि जनिः सत्कुले ब्रूरिजागे ।
ब्रह्माद्वैतप्रगुणपदवीप्रापकं निःसपलं तदुष्प्रापं भृशमुरुधियः सेव्यतां बोधिरत्नम् ॥१॥

व्याख्या—हे उरुधियो हे महाविशालबुद्ध्यो युष्मानिः स्वहृदिवदयमाणं विजाव्यतां । यस्माद्दयमाणस्वरूपाद्बोधिरत्ना-
ब्रूयांसो जव्या विस्मापयितसुमनःस्वर्गसंपद्दिलासप्राप्तोद्भासाः । विस्मापयिताश्चित्ते चमत्कारं प्राहिताः सुमनसो देवाः
पङ्क्ति शानिनश्चेति यावत् यैः स्वर्गसंपदः इन्द्राहमिन्द्रादिस्वर्गिणां संपदः स्वर्गसंपदस्तासां ये विलासाः
शृंगारगीतवाद्यनृत्यसुरीविनोददीप्त्यादयस्तैः प्राप्तोद्भासाः प्राप्ता जोग्यत्वेनोपगता उद्भासाः प्रकाशा आधिर्जाया महान-
न्दविस्ताराश्चेति यावत् तथाविधा मनुष्येभ्यः देवत्वेनाभवन् जवन्ति जविष्यन्ति । पुनरपि देवजोगशुक्लोत्तरकाले
स्वर्गञ्च्युत्या ज्ञयोऽपि मनुष्यत्वे ज्ञरिज्ञोगे सत्कुले ज्ञयोऽतिप्रचुरा जोगाः शब्दादिपञ्चविषयजन्यविलासा यस्मिन्

तादृशे सखुले राज्यसमृद्ध्यादिमत्प्रधानवंशे जनिः प्रसूतिर्जन्म ज्वति । तथा यत् निःसपत्नं अनन्यसदृशं निर्णितिं
 ब्रह्मर्षितप्रगुणपदवीप्रापकं ब्रह्म शुक्रनिरञ्जनचैतन्यस्वरूपं अद्वैतं निर्देकप्रकारं प्रगुणाः प्रकर्षा गुणा ज्ञानादयो यस्यां
 सा पदवी विशिष्टगतिप्राप्तिः तस्याः प्रापकं साधनं वर्तते । तत्प्रोक्तगुणं चृशमतिशयतो दुष्प्रापं दुर्लभं । बोधिरत्नं नर-
 चक्रादिधर्मसामग्री प्राप्य सेव्यतां परिपाल्यतामित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ बोधिप्राप्तिदुर्लभत्वे हेतुमाह—

(शुजंगप्रयातवृत्तत्रयम्)

अनादौ निगोदान्धकूपे स्थितानामजलं जनुर्मृत्युदुःखार्दितानाम् ।

परीणामशुद्धिः कुतस्तादृशी स्याद्यथा हन्त तस्माद्धिनिर्यान्ति जीवाः ॥ ५ ॥

व्याख्या—अनादौ न विद्यते आदिरूपचेः समयमुद्धृतप्रहरदिवसमासवर्षादिभिः प्राथम्यं प्रवाहतोऽध्यपरापरनिगोदो-
 रस्या सर्वकालं विद्यमानत्यादादेरजावो यस्य सोऽनादिस्मिन्ननादौ । निगोदान्धकूपे निगोदश्चासावन्धकूपश्च निगो-
 दान्धकूपस्तस्मिन् । अजलं निरंतरं प्रत्येकशरीरेऽवतारप्राप्त्यन्तराखाजावात्सततं स्थितानां निवसतां । निगोदो हि
 जिनागमपरिजापयाऽन्तर्मुद्धूर्तेस्थितिकांगुलासंख्येयमानचर्मचक्षुरदृश्यानन्तजीवमयं सूक्ष्मं शरीरमुच्यते स एवान्धकूपोऽन-
 न्तजीवानामनन्तजन्मस्थानत्वेनादृश्यतल्लजागत्वाद्बन्धकूपस्तस्मिन् स्थितानां कुतनिवासानां । जनुर्मृत्युदुःखार्दितानां जनुपः
 ज्यो ज्य एकस्मिन् श्वासनिःश्वासमात्रे काले सप्तदश जन्मानि, मृत्यवोऽपि जन्मोन्मितानि मरणानि कष्टानि तैरर्दिताः

सदैव पीन्विता ये ते तथा तेषां । हन्तेति खेदे । यया परिणामशुद्ध्या । तस्मात्प्रोक्तस्वरूपनिगोदान्धकूरात् । जीवाः साधारणशरीरिप्राणिनः । विनिर्योन्ति प्रत्येकत्ववादरत्वप्रापणेन निर्गच्छन्ति । तादृशी शुभ्रोदयजनिता ततो निर्गमयोग्या शुद्धा परिणामशुद्धिः वर्धमानपुण्योदयजनिता तानपेक्षयाखंभुन्दरपरिणतिधारा . कुतः स्यात् कस्मान्नवेत् ? साधनसामग्र्यजावाश्चैव स्यात् । तस्माद्दोधिदुर्लभैत्यर्थः ॥ ३ ॥

ततो निर्गतानामपि स्यावरत्वं त्रसत्वं पुनर्दुर्लभं देहजाजाम् ।
त्रसत्त्वेऽपि पञ्चाक्षपर्याप्तसंक्षिप्तिरायुष्यवदुर्लभं मानुषत्वम् ॥ ३ ॥

व्याख्या—ततो निगोदराशितः । निर्गतानां कथञ्चिदकरमाजाताकामनिर्जराबखादुद्धृतानामपि । देहजाजां प्राणिनां पृथिव्यादिस्वमेव लजते । ततः स्यावरत्वमेव जवति प्रायेण । तस्मात् त्रसत्वं पुनर्दुर्लभं त्रसत्वं द्वित्रिचतुःपञ्चेन्द्रियत्वं तत्पुनः प्रत्येकशरीरित्वे प्राप्तेऽपि दुर्लभं दुष्प्रापं प्रवषसंख्योत्सर्पिण्यवसर्पिणीप्रमितपृथिव्यादीनां कायस्थितेरन्तरित-
त्वात् । त्रसत्वाजावे वोधिलाजाजावोऽतोऽपि दुर्लभं । त्रसत्त्वेऽपि त्रसत्वं प्रोक्तरूपं तत्यासे सत्यपि यथोत्तरं क्रमेण पञ्चा-
क्षपर्याप्तसंक्षिप्तिरायुष्यवत् दुर्लभं वल्लब्धः प्रत्येकं संबन्धनीयः, ततः पञ्चाक्षवत् पञ्च स्पर्शनादीन्यक्षाणीन्द्रियाणि यत्र
जन्मनि तत्पञ्चाक्षवदित्येवं सर्वत्र ज्ञेयं, पर्याप्तयथाहारादिषड्विधाः पूरिता यत्र तत्पर्याप्तिवत्, संज्ञा दीर्घकालिककार्यवि-
चारकृन्मनोज्ञानवद्यज्ञयति तत्संक्षि, स्थिरायुष्यवत् स्थिरं दीर्घनिविक्रनिश्चलमायुर्जीवितं विद्यते यत्र तत्तथाविधं त्रसत्वं

दुर्लभं, तदत्राये चोच्यन्नावः, प्रोक्तरूपत्रसत्त्वं नारकतिर्यग्देवेष्वपि विद्यते, न च तत्र सर्वागान्वितवोधिवाजोऽस्तीत्यत
 आह—मानुपत्वं ततोऽपि सर्वागसमन्वितं मानुपत्वं मनुष्यजन्मवत्त्वं सुदुर्लभं वर्तते । अत्रैव समग्रधर्मसामग्रीवाजसं-
 जयोऽस्तीत्यतः प्रमादमपहाय प्रयतो जवेत्यर्थः ॥ ३ ॥

प्रयत्नायैवोपदिशन्नाह—

तदेतन्मनुष्यस्वमाप्यापि मूढो महामोहमिथ्यात्वमायोपगूढः ।

ब्रमन् दूरमग्नौ जवागाधगते पुनः क्व प्रपद्येत तद्वोधिखम् ॥ ४ ॥

व्याख्या—तत्तस्मात्पूर्वोक्तमनुष्यजन्मदुर्लभविज्ञानात्त्वं एतत् मनुष्यत्वं साक्षाद्दृश्यमानं प्राप्तोऽसि, प्रयत्नपरो धर्म
 समाचर, तदकरणानु त्वमपि मनुष्यत्वमाप्यापि मनुष्यजन्मप्राप्तोऽपि महामोहमिथ्यात्वमायोपगूढः महामोहोऽष्टाविं-
 शतिविधसममोहोदयः, मिथ्यात्वं देवगुरुधर्मेण विपरीतश्रद्धाजावः, माया-परवञ्चनवृत्तिः, तैरुपगूढोऽतिशयेन व्याधो
 प्रसूत इति यावत् । जवागाधगते ज्वैरनन्तजन्मचिरप्यगाधोऽखन्यपारो यथा जव एव संसार एवागाधोऽखन्धतीरो जवा-
 गाधः स एव गतो गंज्जीरञ्छुक्तिं तस्मिन् । दूरमग्नौऽतिप्रगाढतरं बुद्धितो ब्रमन् जन्मनिमग्नतां कुर्वन् । मूढोऽज्ञातोपा-
 यत्येन व्याकुलः सन् । पुनर्ज्यैः । तद्वोधिखम् पूर्वोक्तमहामहर्ष्यं धर्मसामग्रीचिन्तामणिं । क्व केणु क्वयक्षेत्रकावजावेणु
 खन्धेषु प्रपद्येत मामुयात् ? न क्वापीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ वर्तमानकालवैषम्येण अज्ञाशिक्षिकारिद्धेतुविद्यमानतादर्शनपूर्वकं दृढश्रद्धायुक्तं त्रवितव्यमित्युपदिशति—
(शिखरिणीवृत्तम्)

विचित्राः पन्थानः प्रतिपदमनल्पाश्च मतिनः कुयुकिव्यासंगैर्निजनिजमतोद्घासरसिकाः ।
न देवाः सांनिध्यं विदधति न वा कोऽप्यतिशयस्सदेवं कालेऽस्मिन् य इह दृढधर्मा स सुकृती ॥५॥

व्याख्या—अस्मिन् मत्पक्षमनुचूयमाने कालेऽतिक्लिष्टजावापन्नो पञ्चमारके कलियुगे पन्थानो मोक्षमार्गं विचित्रा विविधान् जेदान् प्राप्ताः तान् दृष्ट्वा दोषायमानमानसाः अज्ञानैश्चिह्यं जजन्तीत्येको हेतुः १ । अत्रायं जावः—ईश्वरकारणिका ईश्वरानुग्रहादेव, कालवादिनः कालादेव, स्वजाववादिनः स्वजावादेव, पुरुषाकारवादिनः पौरुषात्, नियतिवादिनो नियतितः, मोक्षादिसकलकार्यसिद्धिं मन्यन्ते । प्रतिपदं स्थाने ग्रामेषु नगरेषु धनाश्रमादिषु । अनल्पाश्च अतिप्रचूताः । चकारादित्यमताग्रदप्रस्ताश्च । मतिनो बौद्धसांख्यनैयायिकवैशेषिकजैमिनीयचार्वाकादिमतयादिनः सन्ति । कीदृशास्ते ? कुयुकिव्यासंगैर्निजनिजमतोद्घासरसिकाः कुत्सिता वस्तुस्वरूपे विसंवादिन्योऽग्रमाणचूता इति यावत् युक्तयो न्यायघटनाः यथेश्वरकृजागत् कार्यत्वात् घटवत्, यत्र यत्र कार्यत्वं तत्र तत्र बुद्धिमत्कर्तृत्वं दृष्टं, यथा घटे कुलालः, तथा चात्र, ७ च बुद्धिमानीश्वर इत्यत्र कार्यत्वमात्रानुमानप्रतिवजा वस्तुस्वरूपानुभवविकलत्वात् कुयुक्तयस्तासां व्यासंगाः यथार्थवस्तुस्वरूपान्विसंवादकविचारान् परित्यज्यैककुयुकिपरत्वेनासक्यसैः कृत्वा । निजनिजमतं स्वस्वदर्शनपद्दस्तस्य य उद्घासः पुष्टिर्बुद्धिश्च तस्मिन् रसिकास्तत्रसास्वादलंपटाः सन्ति, अयं द्वितीयो हेतुः २ । तथा दोषायमानश्रद्धावतां

दृढता येन क्रियते स उपायो न दृश्यते । यतोऽस्मिन् काले देवाश्चतुर्विधा विद्यमाना अपि तेषां तथाऽस्माकं तथाविध-
 पुण्यवलययोग्यताऽज्ञावात् । सांनिध्यं साहाय्यं । न विदधति धर्मफलं स्वस्य स्वर्गसंपन्नप्राप्तिप्रदर्शनादिना धर्मे दृढतां
 नोत्पादयन्तीति तृतीयो हेतुः ३ । वाऽथवा ममान्येषामपि कोऽप्यवधिमनःपर्यायेकेवलज्ञानजातिस्मरणादिरूपेष्वन्य-
 तरोऽतिशयो ज्ञानप्रकरणो नास्ति येन धर्माधर्मफलं स्वर्गनरकादिके गतं स्वकीयान्येषामतीतजन्यं च दृष्ट्वा धर्मे दृढत्वं
 ज्ञानम उत्पादयामो वा । तदेवं प्रोक्तरूपे स्थिते सति किं विधेयमित्याह-हे आत्मन् इह वर्तमानावसरे यः कश्चित्
 दृढधर्मा निश्चलधर्मश्रद्धायान् त्यया दृश्यते तं दृष्ट्वा जन्यता स धर्मनिश्चलः सुकृती अहोऽयं प्रबलपुण्यवती नान्यथैवं-
 विधो जन्यतीति ध्येयं, तदेव स्वदृढत्वसंपादनोपाय इत्यर्थः ॥ ५ ॥

उक्तोपायेन दृढतां प्राप्य यत्कर्तव्यं तदाह—

(शार्दूलविकीर्णितं वृत्तम्)

यावद्देहमिदं गर्देर्न मृदितं नो वा जराजर्जरं यावन्नदाकदंबकं स्वविषयज्ञानावगाहद्वयम् ।
 यावद्वायुरजंगुरं निजहिते तावद्दुर्धैर्यत्यतां कासारं स्फुटिते जले प्रचलिते पालिः कथं बध्यते ॥ ६ ॥

व्याख्या-युधैर्विवेकवद्भिः पंक्तिः । यावत् यावति परिमाणे कालेऽद्यापि । इदं विद्यमानं । देहं कायं । गर्दैः कुष्ठजंग-
 दरवातपित्तरूपादिभिः रोगैः । न मृदितं मर्दयित्वा न चूर्णीकृतं । वाऽथवा यावत् जराजर्जरं जरा बयोहानिस्तया-
 जर्जरं जीर्णं न जन्यति । तु पुनर्यावत् अहकदंबकमिन्द्रियगणं स्वविषयज्ञानावगाहद्वयं स्वस्वविषयज्ञानस्यावगाहने

व्याप्तुं समर्थं भवति । यावद्यायुरजंगुरं यावत्स्वायुषोऽजंगदशा वर्तते । तावत् तत्परिमाणे काले । निजहिते आत्मनः सुखदा-
यके धर्मे यत्यतां भवद्भिः सोद्यमपरैः प्रवृत्यतां । कासारे सरोवरे स्फुटिते पद्याभंगे प्राधे सति । जले सरोगतनीरे प्रच-
खिते प्रचुरप्रवाहे निर्गते सति । कथं केनोपायेन । पाधिः पद्या । वध्यते कथुं शक्यते ? न कथञ्चित्केनापि वध्यत इत्यर्थः ॥६॥

आख्यं नैव कर्तव्यमिति बोधयति—

(अनुष्टुप्चतुष्टुम्)

विविधोपद्रवं देहमायुश्च क्षणजंगुरम् । कामालंब्य धृतिं मूढैः स्वश्रेयसि विलंब्यते ॥ ७ ॥

व्याख्या—देहं शरीरं । विविधोपद्रवं नानाजातीयैरुपद्रवै रोगविद्युज्ज्वाभिः शस्त्रसर्पश्वापदादिविधातहेतुजिरनुबन्धं
वर्तते । तथापि आयुश्च च पुनरायुर्जीवितं । क्षणजंगुरं क्षणमात्रेऽकस्मात्काचजाजनवङ्गप्रापणशीलं ज्ञायमाने । तथापि
मूढैरज्ञातभवपरमार्थैः । कां किनामिकां । धृतिं धैर्यं वज्रकठोरहृदयत्वं । आलंब्य निर्जयनिश्चिस्तथायै समालंबनं धार-
यित्वा । स्वश्रेयसि आत्मनः कष्टयाणसंपादने विलंब्यते आख्यस्यादिजिरेव कालो निर्गम्यते ? तन्न ज्ञायत इत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथ नेयपद्याष्टकेन बोधितुर्लज्जानां विजावयन्नाह—

बुध्यतां बुध्यतां बोधिरतिदुर्लभा जलधिजसपतितसुरल्लयुक्त्वा ।

सम्यगाराध्यतां स्वहितमिह साध्यतां बाध्यतामधरगतिरात्मशक्त्या, बु० ॥ १ ॥

व्याख्या—बोधिरतिदुर्लभा बोधिर्मनुष्यजन्मार्यदेनावतारादिर्वक्ष्यमाणस्वरूपा धर्मसाधनप्राप्तिसामग्री साऽतिदुर्लभा

दुःखेन महाकष्टमन्धेनानन्तपुत्रप्रपरावर्तनमितेन प्रवप्रमणेन लन्यते जीवैरित्यतिदुर्लभा वर्तते इत्येवं प्रवद्भिः बुध्यतां
 बुध्यतां सम्यग् ज्ञायतां ज्ञायतां तद्धेदनेऽत्यादरः क्रियतामित्यर्थः । ज्ञापनाय वीप्सा कृता । दृष्टान्तेन दुर्लभतां स्पष्टयति-
 प्रप्रधिजलपतितमुररजयुक्त्या जलधिः समुद्रस्तत्सन्ध्यागाधजले पतितं करतलतो प्रष्टं सुररत्नं चिन्तामणिरत्नं यथा पुनर्गु-
 र्हीनुं लघुं च दुर्लभं दृश्यते, तथैव मनुष्यजयादिसमस्ततयुक्तधर्मसाधनप्राप्तिर्जीवानामुत्कल्लयुक्त्या समुद्रजलपतित-
 चिन्तामणिन्यायेन प्रमत्तानां पुनर्धर्मसामग्रीप्राप्तिरतिदुर्लभा तस्मात्तां प्राप्तां सम्यगाराध्यतां रागालस्यादि परिहृत्य प्रय-
 त्नापराराध्यतां द्वितैपिप्तिः परिपाद्यतां । आराध्य चेह समस्ततायां सत्यां स्वहितमाल्मकार्यं साध्यतां निष्पाद्यतां ।
 आत्मशास्त्रात्पराधरगतिर्याध्यतां आत्मनो जीवस्य शक्तिः शुचवीर्योद्भासस्तया अधरगतिर्नैरिकादिदुर्गतिः सा बाध्यतां
 निराक्रियतामित्यर्थः ॥ १ ॥

चक्रिन्नोज्यादिरिव नरप्रबो दुर्लभो ब्राम्ह्यतां धोरसंसारकैके ।

बहुनिगोदादिकायस्थितिष्यायते मोहमिथ्यात्वमुखचारलके बु० ॥ २ ॥

व्याख्या—जो जो आत्मन् कोऽयं स्वहिते प्रमादः ? धोरसंसारकहे धोरो महाजयंकरो यः संसारो नरकादिजव-
 प्रमणपरिवर्तलद्रूप एव यः कदः शुष्कमहारण्यस्थली तस्मिन् । ब्राम्ह्यतां प्रमणशीलानां प्राणिनां । नरप्रबोऽकृत-
 पर्माणं शूयो मनुष्यजनमप्रापणं । चक्रिन्नोज्यादिरिव चक्रेण जयतीति चक्री पद्लंभनरताधिपो ब्रह्मदत्तात्रिधो षादश-
 लानृपे स्वसेरकविप्रकारितन्नोजनस्य नोज्यादिरिव शुज्यत इति नोज्यो ब्रह्मणीयः पदार्थः स आदिर्यस्य स तथा ।

आदिना विप्रीच्य चोजनचाणक्यपाशकधान्यराशिसर्पपोश्वारभूपुत्रधूतवणिप्रलानयनकूर्मशरच्चन्द्रदर्शनसमिवायुगं-
 भ्रप्रवेशाद्यसंचितकार्याणि ग्राह्याणि तैरिव दुर्लभो दुःप्राप्यो प्रविष्यति । किंविशिष्टे संसारकदे ? बहुनिगोदादिकाय-
 स्थितिव्यायते बहुयोऽतिप्रचूतानन्तासंख्यकालपरिमाणवत्यो निगोदादिकायस्थितयः निगोदः प्रोक्तरूपः स आदिर्यासां
 ताश्च ताः कायस्थितयश्च । आदिना पृथिव्यसेजोवायुवनस्पत्यादिस्थितयो ग्राह्याः । तात्रिव्ययिते विविधविशेषत-
 यायते प्रदीर्घविशाले । पुनः किंविधे ? मोहमिथ्यात्वमुखचोरलक्षे मोहमिथ्यात्वे पूर्वोक्ते ते मुखे प्रधाने यस्मिन्
 समुदाये, चोरस्तस्करवृन्दं तस्य लक्षं पदं निवासस्थानं यस्मिन्नीदृशे संसारकक्षे ब्राम्यतां पुनर्नृजवलाजो दुर्लभोऽतः
 प्राप्तं सफलयेत्यर्थः ॥ ३ ॥

तल्लब्धेऽप्यार्येदं दुर्लभमस्तदाह—

लब्ध इह नरजवोऽनार्यदेशेषु यः स जवति प्रत्युतानर्थकारी ।
 जीवहिंसादिपापाश्रवव्यसनिनां माघवत्यादिमार्गानुसारी, सु० ॥ ३ ॥

व्याख्या—इह धर्मसाधनसमस्ततायां केनापि पुष्ट्यप्रचावेण अनार्यदेशेषु न आर्या अनार्या हिंसाद्यधर्मचरणप्रधाना
 ये देशाः शक्यवनतुरस्कानादयो म्लेच्छजननिवासश्चूमयस्तेषु । यो नरजवो यो मनुज्यावतारः । लब्धः प्राप्तः स नरजन्म-
 लाजः । प्रत्युत मनोऽजीष्टलाजविपर्यसिन । अनर्थकारी जीवहिंसादिपापहेतुजवनेन सकृत्तिलाजं विनाश्य नरकादिदु-
 र्भक्तिकारी जवतीत्यतस्तेन लब्धेनापि किं ? स तु तेषां जीवहिंसनानृतजापणचोरिमैथुन-

महापरिग्रहादिकरणमेव व्यसन्नं महाविपत्तिकारिण्यासक्तिविद्यते येषां तेषां प्रोक्तलाजो माधवत्यादिमार्गानुसारी माधवती
सप्तमी नरकृष्णिनी सादिर्यासां ता माधवत्यादयः तास्वतारमनुसरतीत्येवं शीलं यस्य लाजस्य । शेषं सुगमं । अतोऽना-
र्थेण नरप्रवलाजो निरर्थक इत्यर्थः ॥ ३ ॥

आर्यदेशस्पृशामपि सुकुलजन्मनां दुर्लभा वित्रिदिपा धर्मतत्त्वे ।

रतपरिग्रहजयाहारसंज्ञार्तिनिर्हन्त मग्नं जगद्दुःस्थितत्वे, बु० ॥ ४ ॥

ध्याख्या—आर्यदेशं धर्मप्रयुक्तियुक्तं क्षेत्रं मगधादिकं ये स्पृशन्ति स्वावतारतः प्राप्नुवन्ति तेषामपि तर्ह्यन्येषां किं
प्रोच्यते ? तथापि सुतरां दुर्लभे सुकुलजन्मनां शुद्धदानादिधर्मप्रयुक्तियुक्तकुलेषु लब्धजन्मानस्तेषामपि । धर्मतत्त्वेऽयमेवं-
विधौ धर्मो धर्मत्यमर्हति नान्यथेति । धर्मपरमार्थनिर्धारणे विविदिपा विज्ञानुमिबोद्धृतिरपि । दुर्लभा वर्तते तर्हि तथा-
प्रकारेण धर्मसंपादनस्य किं प्रोच्यते ? हन्तेति हे चेतन रतपरिग्रहजयाहारसंज्ञार्तिनिः रतं मैथुनं, परिग्रहो ममत्वं,
जयानि इहलोकजयादीनि सप्तविधानि, आहारो ज्ञेयानि क्षीरदधिघृतौदनार्दीनि, संज्ञा तेषां रतादीनां तीव्रतीव्रतर-
तीव्रतमाद्यन्निष्ठापः तेनोत्पादिता अर्तयो महापीकास्त्राणिः कृत्वा । जगद्धिम्बवासिप्राणिगणः । दुःस्थितत्वे निमग्नं जगते
दुःलाय स्थितं दुःस्थितं तन्नावलत्त्वं तस्मिन् धर्मदारिद्र्यरूपजलधौ निमग्नं निमज्जितं किं धर्मवस्तु ? किं स्वरूपं ? किं
मूलं ? कः समाचरणविधिः ? किं फलं ? इत्यादि विचारशून्यत्वेन बुद्धितं वर्तते, मा त्वमेवंविधो जय प्रदर्शितविचारान्
कुर्वन् प्रवर्तस्वेत्यर्थः ॥ ४ ॥

विविदिषामपि श्रवणमतिदुर्लभं धर्मशास्त्रस्य गुरुसन्निधाने ।
वितथविकथादितत्तद्प्रसावेशतो विविधविद्वेषमखिनेऽवधाने, बु० ॥ ५ ॥

व्याख्या—विविदिषाऽनन्तरोकरूपा तस्यां जातायामपि सत्यां गुरुसन्निधाने गुरुर्यथार्थधर्मज्ञो धर्मकर्ता धर्मोपदेष्टा च बहुश्रुताचार्यादिस्तत्संनिधाने तत्समीपे तन्मुखादिनिर्गच्छत एवंविधस्य धर्मशास्त्रस्य धर्मस्वरूपविधिफलादिप्रतिपादकं यच्छास्त्रं तस्य श्रयणं विनयबहुमानादिपुरस्सरं विधिना समाकर्णनं तदतिदुर्लभं शुश्रूञ्जिरपि न प्राप्यते, तदज्ञावे क्व धर्म-
प्राप्तिः । श्रवणदौर्लभ्ये हेतुं दर्शयन्नाह—वितथविकथादितत्तत्प्रसावेशतो वितथं विपरीतप्रतिपादनपरं मिथ्याशास्त्रं,
विकथा स्त्रीजहयराजदेशचौरकामादिरूपसरसनीरसेष्टतानिष्टतासदसह्यवहारचातुरीखिलासादीनां क्रमेण प्रतिपादकानां
प्रथानां जनानां चालापरूपा वा, आदिना गीतनृत्यादयो ग्राह्याः, तत्तत्तेषां तेषां श्रवणदर्शनाभ्यामुद्भूतो यो रसः
प्रेमा तेन कृतो य आवेशो हृदये व्यासक्त्यानुप्रवेशोऽहंकारो वा तस्मात् विविधविद्वेषमखिने विविधा अनेकरूपा
ये विद्वेषाश्चित्तस्य बहिःसमाकर्षकमनःप्रचाराः तैर्मखिने समौत्सुक्याशुब्देऽवधाने श्रवणोपयोगे सति जावश्रवणं
दुर्लभमित्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ संयमे वीर्योद्वासदौर्लभ्यमाह—

धर्ममाकर्ण्य संबुध्य तत्रोद्यमं कुर्वतो वैरिवर्गाऽन्तरङ्गः ।

रागद्वेषश्रमालस्यनिद्रादिको बाधते निहतसुकृतप्रसंगः, बु० ॥ ६ ॥

व्याख्या—पुण्यवलेन ज्ञायात् धर्ममाकर्ष्य धर्मश्रवणं विधाय संबुध्य चवनैर्गुणं ज्ञात्वापि । तत्रोद्यमं कुर्वतो गृहीत-
दीक्षो नव्यजीवः संयमोद्यमं कुर्वन्नपि श्रुतिसंयमोद्यमरूपदुर्लभत्रयं प्राप्तोऽपि । रागद्वेषश्रमाखस्यनिद्रादिको रागो देहो-
पधिशिष्याद्वाराद्युपरि मूर्खापरिणामः, द्वेषः कृत्यकरणे परीषद्वेप्रसर्गादिसहनेऽरुचिः, श्रमः संयमव्यापारात्कान्तिः,
आखस्यं तपोविनयधैर्यावृत्त्यादिष्वनुत्साहः, निद्रा स्वाध्यायाद्यवसरे जातेऽपि स्वापः, आदिपदादृष्टमानार्जवामार्दवा-
दयो माल्याः । अन्तरङ्ग आन्यन्तरीयः । वैर्यिर्गः प्रतिपक्षवृन्दं । कीदृशोऽयं? निद्वतसुकृतप्रसंगः नितरां ब्रह्मो विना-
शितः सुकृतप्रसंगः शुभ्रकरणिविस्तरो येन स तथाविधः । वाधते संयमवीर्योद्घासजंगं विधसेऽतो दुर्लभज इत्यर्थः ॥ ६ ॥

चतुरशीतावहो योनिलकेज्वियं वत्र त्वयाकर्णिता धर्मवार्ता ।

प्रायशो जगति जनता मिथो विवदते ऋद्धिरसशातगुरुगौरवार्ता, बु० ॥ ७ ॥

व्याख्या—अहो अपूर्वं महाश्वर्यं हृदये चिन्तय । किं तदित्याह—हे चेतन इयमनन्तरोक्ता धर्मवार्ता धर्ममयवृत्तान्तः ।
चतुरशीती योनिलक्षेपु परित्रमणं कुर्वता त्वयात्मना क्व कस्यां योनौ आकर्णिता श्रवणविषये कृता न कस्मिन्नपि कुतो
न श्रुता । यतो जगति विश्वे । जनता प्राणिगणः । प्रायशो वाहुद्वयेन । मिथः परस्परं । ऋद्धिरसशातगुरुगौरवार्ता
ऋद्धिर्धनकुटुंबादिसंपद्, रसा मधुरादीनां स्वादिष्टता, शाता विषयादिजनितसुखशीलता, तेषां गुरु महत् यज्जैवं सब-
हुमानप्रेमपरत्वं तेनैवार्ता प्रपीनिता विवदते आखापसमाखापादि कुरुतेऽतः कारणान्नावात्क तव धर्मप्राप्तिरित्यर्थः ॥ ७ ॥

उपसंहारमाह—

एवमतिदुर्लभात्प्राप्य दुर्लभतमं बोधिरत्नं सकलगुणनिधानम् ।

कुरु गुरुप्राज्यविनयप्रसादोदितं शान्तरससरसपीयूषपानम्, बु० ॥ ७ ॥

॥ इति श्रीशान्तसुधारसर्गेयकाव्ये बोधिजावनाविजावनो नाम षादशः प्रकाशः ॥

व्याख्या—एवं पूर्वोक्तप्रकारेण । अतिदुर्लभात् अतिशयेन दुर्लभं कृतप्रयत्नैरपि जनैरप्राप्यमाणं चिन्तामण्यादि तस्मादपि । दुर्लभतमं समधिकतिशयेन दुर्लभं सुरेन्दैरपि दातुमशक्यं सकलगुणनिधानं सकलाः समग्रा मोक्षप्राप्तिसि-
पर्यवसाना ये गुणा आत्मनो हितप्रकारस्तेषां निधानं ज्ञानागारं ईदृशं बोधिरत्नं नरत्रवादिरूपधर्मसाधनसंपन्नतां ।
प्राप्य दग्ध्या । त्वं गुरुप्राज्यविनयप्रसादोदितं गुरुत्रिरहंजणचतुस्वधर्मोपदेशकैः प्राज्यविनयः प्रचुरविनयस्तेन प्रसा-
दपरैः सानुग्रहप्रसन्नैः उदितं जगज्जनहितकृते प्रोक्तं । शान्तरससरसपीयूषपानं सदैव सरसतायुक्तं शान्तरसामृतपानं
कुरु पिवेत्यर्थः ॥ ७ ॥

॥ इति श्रीतपागङ्गीयसंविग्रशाखीयपरममुनिश्रीबुद्धिविजयमुख्यशिष्यश्रीमुक्तिविजयगणिसतीर्थ्यतिलकमुनिश्रीबु-
द्धिविजयचरणयुगसेविना पंक्तिगंजीरविजयगणिना विरचितायां शान्तसुधारसटीकायां बोधिदुर्लभजावनाविजावनो
नाम षादशः प्रकाशः समजनि ॥

॥ त्रयोदशः प्रकाशः ॥

चका षादश ज्ञावनाप्रकाशाः । तेषु चात्मवर्तनानुदर्शनरूपा षादशानुप्रेक्षाज्ञावनाः प्रोक्ताः । अथ त्रयोदशादिषु ध्यानसौधसमारोहणहेतुज्ञाता मैत्र्यादयश्चतस्रो ज्ञावनाः प्रोच्यन्ते । तत्रायं प्रथमः श्लोकः—

(अत्रुष्टुष्टुत्तम्)

सद्धर्मध्यानसंस्थानहेतवः श्रीजिनेश्वरैः । मैत्रीप्रभृतयः प्रोक्ताश्चतस्रा ज्ञावनाः पराः ॥ १ ॥
 व्याख्या—श्रीजिनेश्वरैः श्रीमदईन्द्रिः पराः प्रकर्षशुभ्रपरिणामजनन्यो मैत्रीप्रभृतयो मैत्रीमादीकृत्य चतस्रश्चतुःसंख्याका ज्ञावनाः सवर्धपर्यालोचनाजिरात्मनि विशिष्टधर्मयासनासंपादनरूपाः । सद्धर्मध्यानसंध्यानहेतवः प्रोक्ताः सत्समीचीनं पूज्यं च धर्मध्यानं धर्ममयं ध्यानमेकाग्रं मनसोऽखंडंधाराखलदयं तस्य संधानमात्मनि संश्लिष्टरूपेण परिणमनं तस्य हेतवः संसाधिकाः प्रोक्ता जिनेश्वरैरुपदिष्टा इत्यर्थः ॥ १ ॥

ता एव नामग्राहमाह—

मैत्रीप्रमोदकारुण्यमाध्यस्थानि नियोजयेत् । धर्मध्यानमुपस्कर्तुं तच्छ्रित्तस्य रसायनम् ॥ २ ॥
 व्याख्या—धर्मध्यानमुपस्कर्तुं धर्मध्यानं प्रोक्तरूपमुपस्कर्तुं स्वात्मनि परिकर्तुं । मैत्रीप्रमोदकारुण्यमाध्यस्थानि मैत्रीजगज्जने हितयुद्धिः, प्रमोदो गुणनि दृष्टे श्रुते ज्ञाते वा सानन्दजननं, कारुण्यं दुःखितेषूपकारधीः, माध्यस्थ्यं निवारयि-

तुमशक्येऽकृत्यकारिणि रागधेपपरिहारेणोपेक्षणं । नियोजयेत् प्रोक्तधियः प्रवर्तयेत् । तद्धि हि निश्चितं, तत्प्रोक्तरूपमै-
त्र्यादिप्राप्तनं । तस्य सद्धानसन्धानस्य । रसायनं परममहौषधमुपाय इति यावत् । ऋवर्तील्यर्थः ॥ ३ ॥

स्वयमेव मैत्र्यादिलक्षणमाह—

(उपजातिवृत्तम्).

मैत्री परेषां हितचिन्तनं यन्नवेत्प्रमोदो गुणपक्षपातः ।

कारुण्यमार्तागिरुजां जिह्वीर्षेत्युपेक्षणं दुष्टधियासुपेक्षा ॥ ३ ॥

व्याख्या—यच्छक्यमाणरूपं । परेषामारम्यतिरिक्तीवानामपि स्वात्मवत् हितचिन्तनं दुःखनिवृत्तिमुखप्राप्तिध्यानं
तन्मैत्री मित्रभावो ऋयेत् १ । गुणपक्षपातः परेषां ज्ञानविनयदमसुखित्वादिगुणेषु पक्षपातो हर्षानन्दसंपुष्टविनोदत्वादि-
प्रापणं स प्रमोदो ऋयेत् २ । आर्तागिरुजां जिह्वीर्षा कारुण्यं आर्ता नानाजातीयदुःखैरन्यतरेण पीडिताः ते च तेऽङ्गि-
नश्चेति प्राणिनस्तेषां या रुजो रोगमुखजंगधनहानिधर्महीनतादयस्तासां रुजां जिह्वीर्षोऽपहृरणेह्या कारुण्यं ऋयेत् ३ ।
दुष्टधियासुपेक्षा दुष्टा परधनपरस्त्रीहिंसान्यायाचरणे परिणता धीर्मतिर्येषां ते तथा तेषामुपेक्षा शिद्ध्यितुमयोग्यत्वेन
परिहारवृत्तिरूपेक्षणं माध्यस्थ्यं ऋवेदित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ भैत्रीजायनां विजावयन्नाह—

सर्वत्र भैत्रीमुपकल्पयात्मन् चिन्त्यो जगत्त्र न कोऽपि शत्रुः ।

कियद्दिनस्थायिनि जीवितेऽस्मिन्किं खिद्यते वैरिधिया परस्मिन् ॥ ४ ॥

व्याख्या—हे आत्मन् त्वं सर्वत्र सर्वस्मिन् जीवराशौ । भैत्रीं प्रोक्तरूपेण मित्रजावमुपकल्पय ऐक्यमात्मनि रचय । अत्रास्मिन्नात्मराशिरूपे । जगति शुयनत्रये । शत्रुर्वैरी । कोऽपि कश्चिदपि जीवः । न चिन्त्यः त्वया सर्वथा न धारणीयः । अस्मिन् वर्तमानजन्मसंघन्धिनि । कियद्दिनस्थायिनि कियतां शतवर्षादिपरिमितानां दिनानामहोरात्राणां स्थायिनि स्थितिमति । जीविते तव प्राणाधारायुषि परस्मिन् स्वस्माद्भिन्ने प्राणिनि । वैरिधियाऽरिबुद्ध्या । किं कस्यै स्वप्रयोजनसिद्धेः । दिद्यते संतापः क्रियते तेन न किञ्चित् सिध्यतीत्यर्थः ॥ ४ ॥

सर्वेऽप्यमी बन्धुतयानुभूताः सहस्रशोऽस्मिन् जवता जवाब्धौ ।

जीवास्ततो बन्धव एव सर्वे न कोऽपि ते शत्रुरिति प्रतीहि ॥ ५ ॥

व्याख्या—हे आत्मन् अस्मिन् साक्षादनुभूयमाने । जवाब्धौ चतुर्गतिरूपसंसारसागरे । अमीदेवनरनारकपृथिव्यादितिर्यक्त्थेषु विद्यमानाः । सर्वेऽपि सूक्ष्मवादीकेन्द्रियेभ्य आरभ्य पद्मेन्द्रियपर्यन्ताः समस्ता अपि न तु केचिद्धेपजीवाः प्राणिनः । जवता त्वया । सहस्रशोऽनन्तवारानपि एकैकेन सह बन्धुतया स्वकीयजनकजननीप्राहृजगिन्यादित्वेन ।

अनुभूताः स्वस्मिन् प्रोक्तसंयन्धित्वेन पूर्वं प्रापिताः सन्ति । ततस्तस्मात्प्रकहेतुतः । सर्वे समग्रा अपि जीवाः । घन्धव
एव स्वकीयजननीजनकादिरूपा एव सन्ति । ते तव शत्रुर्वैरी न कोऽपि कश्चिदपि नास्ति । इति प्रोक्तप्रकारेण प्रतीहि
जानीष्वेत्यर्थः ॥ ५ ॥

सर्वे पितृभ्रातृपितृव्यमातृपुत्राङ्गजास्त्रीजगिनीस्तृपात्वम् ।

जीवाः प्रपन्ना बहुशस्तदेतत्कुटुम्बमेवेति परो न कश्चित् ॥ ६ ॥

व्याख्या—सर्वे समग्रा जीवाः प्राणिनः त्वदीयपितृभ्रातृपितृव्यमातृपुत्राङ्गजास्त्रीजगिनीस्तृपात्वं प्रोक्तजावमेतेऽपि
त्वयि प्राप्तवन् । बहुशोऽनन्तवारं । प्रपन्नाः त्वदाश्रयं स्वीकृतवन्तः । तदेतत् तत्प्रोक्तकारणतः एतत्सर्वजीववृन्दं कुटु-
म्बमेव तव परिवार एव वर्तते । इति हेतोर्न कश्चित्परः शत्रुरस्ति स्वपरिवारत्वादित्यर्थः ॥ ६ ॥
द्वितचिन्तनमेव मैत्री, तेन सर्वहितचिन्तनं शिक्षयन्नाह—

(इन्द्रवज्रावृत्तवचनम्)

एकेन्द्रियाद्या अपि हन्त जीवा पञ्चेन्द्रियत्वाद्यधिगत्य सम्यक् ।

बोधिं समाराध्य कदा लजन्ते श्रूयो नवभ्रान्तित्रियां विरामम् ॥ ७ ॥

व्याख्या—हन्तेति संबोधने हे चेतन स दिवसः कदा समेष्यति? यस्मिन् एकेन्द्रियाद्या अपि जीवाः सम्यक् पञ्चे-

निन्द्याद्यधिगत्य एकं स्पर्शनाख्यमिन्द्रियं येषां पृथ्वीकायादीनां ते एकैर्निन्द्याद्याश्चतुरिन्द्रियपर्यन्ताः सर्वेऽपि जीवाः
 मांसारिकसन्त्याः । सम्यक् सुष्टु सुन्दरमिति यावत् । पञ्चेन्द्रियत्वादि स्पर्शनादिश्रोत्रपर्यन्तैर्निन्द्यपञ्चकयुक्तजन्मत्वं
 आदिशब्दात्पर्यवित्यसंश्लिश्यमानुपत्यर्थत्वसम्यग्दृष्टित्वसंयमित्वाराधकत्ववीतरागत्वसर्वज्ञत्वं ग्राह्यं तदधिगत्य प्रोक्तपञ्चेन्द्रि-
 यत्वादि प्राप्य । बोधिं धर्मसामग्रीं समाराध्य सम्यक् सफलं विधाय । श्रूयः पुनः पुनः पुनर्जायमानानां जवन्नान्तिजियां
 जने गतिचतुष्टये प्रान्त्ययः परित्रमणानि ताच्यो या जियो जयानि तासां जवन्नान्तिजियां । विरामं विनिवृत्त्यवसानं ।
 कदा कस्मिन्नहोरात्रादिकाले । अजन्ते प्राशुयन्ति कदा जवन्नमणान्तप्राप्ता जविव्यन्तीत्यर्थः ॥ ७ ॥

या रागरोपादिरुजो जनानां शाम्यन्तु वाक्कायमनोऽहुहस्ताः ।
 सर्वेऽप्युदासीनरसं रसन्तु सर्वत्र सर्वे सुखिनो जवन्तु ॥ ७ ॥

व्याख्या—या यक्ष्यमाणस्वरूपा जनानां प्राणिनां वाक्कायमनोद्बुद्धः वाचां वाणीनां कायानां शरीराणां मनसां च दृष्टो
 दुःखप्रापणेन बोहकारिण्यः । रागद्वेषादिरुजः रागो यत्र तत्र वस्तुष्वचिदापो रोपो धर्मेऽननुकूलपदार्थेष्वरुचिस्वप्नाव
 आदिना जन्ममरणशोकजयादयो ग्राह्याः ता एव रुजो ह्यव्यजावरोगादिनानाव्याधयः ताः सामस्त्येन शाम्यन्तु शान्ति
 यान्तु । तथा सर्वेऽपि जीवा उदासीनरसं यत्र रागद्वेषयोः पक्षो नास्ति तदुदासीनं समता तस्य रसं समतास्वादिष्टता-
 नुजननं रसन्तु स्वादयन्तु । तथा सर्वे समस्तप्राणिनः । सर्वत्र सर्वेष्वक्षेत्रकालत्रावधिपयेऽत्र परत्र जन्मजन्मान्तरेषु
 सुखिनः सुखं प्राप्ता जवन्वित्यर्थः ॥ ७ ॥

अथ गेयपद्याष्टकेन भैत्रीजावनां विजावयन्नाह—

विनय विचिन्तय मित्रतां त्रिजगति जनतासु ।

कर्मविचित्रतयां गतिं विविधां गमितासु, वि० ॥ ३ ॥

व्याख्या—हे विनय हे विविधनिवृत्तिपरिणामात्रिजगति त्रिभुवने या जनताः प्राणिना समूहास्तासु समग्रासु मित्रतां स्वजनजावेन प्रीतिस्वजावतां विचिन्तय विचित्रप्रकारेण प्रेमजावं प्राप्तो भव । किंविधासु जनतासु ? कर्मविचित्रतया विविधां गतिं गमितासु कर्माणि स्वयमेव कृतानि शुभाशुभानि सातासातादिप्राप्तिहेतुभूतानि तेषां या विचित्रता तीव्रतीव्रतरतीव्रतमफडविपाकयोग्यता तथा । विविधां नानारूपामेकेन्द्रियदिशूक्ष्मापर्याप्तपर्याप्तसंज्ञिसंज्ञयादिभेदवती । गतिं नरकादिके गमनागमनस्थितिरूपां गमितासु प्रापितासु सर्वत्र सर्वास्वित्थर्थः ॥ ३ ॥

सर्वे ते प्रियवान्धवा न हि रिपुरिह कोऽपि ।

मा कुरु कलिकलुपं मनो निजसुकृतविद्योपि, वि० ॥ २ ॥

व्याख्या—ते पूर्वोक्ताः सर्वे निःशेषाः । भवतः प्रियवान्धवाः परमवल्लभजननीजनकादिकाः सन्ति । इह जगज्जनेऽपि कश्चिदपि रिपुः सर्वत्र केवलशत्रुजावमेव प्राप्त ईदृशो न हि नैव विद्यते, किं तु जनकादित्वं प्राप्त एव

सर्षोऽस्ति । अतः कस्मिन्नपि । निजसुकृतविशेषि स्वपुण्यविनाशि । कलिकल्पं रागेषुपादिभिः प्रकृष्टक्लिष्टं मनोऽन्तः-
कारणं मा कुरु मा विधेहीत्यर्थः ॥ २ ॥

यदि कोपं कुरुते परो निजकर्मवशेन । अपि भवता किं भ्रूयते हृदि रोषवशेन, वि० ॥ ३ ॥
व्याख्या-हे आत्मन् यदि यदा कदाचित् कोऽपि परः स्वस्मादन्यः । निजकर्मवशेन पूर्वकादे स्वकृतवैरयुञ्जिनक-
क्रोधमानमोहनीयकर्मोदयवशयतित्येन । कोपं कुरुते भवत उपरि रोपयुक्तो भवत्यज्ञत्वात् । तर्हि भवता प्राप्तविवेकेन
त्यथापि । किं रोपवशेन हृदि भ्रूयते किं रोषवशं हृदयं कर्तव्यं । न कर्तव्यं परिक्रातकर्मत्वादित्यर्थः ॥ ३ ॥

अनुचितमिह कलहं सतां त्यज समरसमीन । नज विवेककलहंसतां गुणपरिचयपीन, वि० ॥ ४ ॥
व्याख्या-हे समरसमीन कलहं त्यज हे समरससमुद्गामिमीन जीव कलहं क्रोधाधिक्रेशं त्यज परिहर । सतां सत्यु-
त्पाणां कलहादिकरणं । अनुचितं उचितं योग्यं न भवति बन्धहेतुत्वात् । गुणपरिचयपीन गुणाः क्षमादयाशमवैरा-
ग्यज्ञानादयस्तेषां यः परि सर्वतश्चयो वृद्धिर्गुणपरिचयस्तेन पीनः पुष्टस्तत्संबोधनं हे गुणपरिचयपीन । विवेककलहंसतां
विवेको विगहितादिविचारपटुर्ज्ञेदनिर्धारकृद्ज्ञानं तद्रूपा या कलहंसता क्षीरनीरपृथक्कारिता तां नज परभावतां हिंसा
स्वस्वभावतां सेवस्वेत्यर्थः ॥ ४ ॥

शत्रुजनाः सुखिनः समे मत्सरमपहाय । सन्तु गन्तुमनसोऽप्यमी शिवसौख्यग्रहाय, वि० ॥ ५ ॥

अथ गेयपद्याटकेन भैत्रीजावनां विज्ञावयद्वाह—

विनय विचिन्तय मित्रतां त्रिजगति जनतासु ।

कर्मविचित्रतया गतिं विविधां गमितासु, विण ॥ १ ॥

ध्याख्या—हे विनय हे विविधनिवृत्तिपरिणामान्निखापिचेतन त्रिजगति त्रिशुबने या जनताः प्राणिना समूहास्तासु समप्रासु मित्रतां स्वजनजावेन प्रीतिस्वजावतां विचिन्तय विचित्रप्रकारेण प्रेमजावं प्राप्तो जव । किंविधासु जनतासु ? कर्मविचित्रतया विविधां गतिं गमितासु कर्माणि स्वयमेव कृतानि स्वकीयानि शुभाशुभानि सातासातादिप्राप्तिहेतुभूतानि तेषां या विचित्रता तीव्रतीव्रतरतीव्रतमफलविपाकयोग्यता तथा । विविधां नानारूपामेकेन्द्रियादिषूक्ष्मापर्याप्त्यासंक्षिप्तहयादिजेदवर्ती । गतिं नरकादिके गमनागमनस्थितिरूपां गमितासु प्रापितासु सर्वत्र सर्वोस्वित्यर्थः ॥ १ ॥

सर्वे ते प्रियवान्धवा न हि रिपुरिह कोऽपि ।

मा कुरु कलिकलुपं मनो निजसुकृतविलोपि, विण ॥ २ ॥

ध्याख्या—ते पूर्वोक्ताः सर्वे निःशेषाः । जवतः प्रियवान्धवाः परमबद्धजननीजनकादिकाः सन्ति । इह जगज्जनेषु कोऽपि कश्चिदपि रिपुः सर्वत्र केवलराशुजावमेव प्राप्त ईदृशो न हि नैव विद्यते, किं तु जनकादित्यं प्राप्त एव

सर्वोऽस्ति । अतः कस्मिन्नपि । निजमुकृतविशेषि स्वपुण्यविनाशि । कखिकल्पुपं रागषेपादिभिः प्रकृष्टद्विष्टं मनोऽन्तः-
करणं मा पुरु मा विधेहीत्यर्थः ॥ ३ ॥

यदि कोपं कुरुते परो निजकर्मवशेन । अपि जवता किं ज्ञूयते हृदि रोपवशेन, वि० ॥ ३ ॥
व्याख्या—हे आरमन् यदि यदा कदाचित् कोऽपि परः स्वस्मादन्यः । निजकर्मवशेन पूर्वकाले स्वकृतवैरुञ्जिनक-
क्रोधमानमोहनीयकर्मोदयशयतित्येन । कोपं कुरुते जवत उपरि रोपयुक्तौ जवत्यज्ञत्वात् । तर्हि जवता प्राप्तविवेकेन
त्यापि । किं रोपवशेन हृदि ज्ञूयते किं रोपवशं हृदयं कर्तव्यं । न कर्तव्यं परिहातकर्मत्वादित्यर्थः ॥ ३ ॥

अनुचितमिह कलहं सतां त्यज समरसमीन । जज विवेककलहंसतां गुणपरिचयपीन, वि० ॥ ४ ॥
व्याख्या—हे समरसमीन कलहं त्यज हे समरससमुज्जगामिमीन जीव कलहं क्रोधाधिक्यं त्यज परिहर । सतां सत्पु-
रुषाणां कलहाधिकरणं । अनुचितं उचितं योग्यं न जयति बन्धहेतुत्वात् । गुणपरिचयपीन गुणाः क्लमादयाशमवैरा-
ग्यज्ञानादयस्तेषां यः परि सर्वतश्चयो वृज्जिर्गुणपरिचयस्तेन पीनः पुष्टस्तत्संबोधनं हे गुणपरिचयपीन । विवेककलहंसतां
नियेको हिगद्वितादिविचारपटुर्जेदनिर्धारकृज्ज्ञानं तद्रूपा या कलहंसता क्षीरनीरपृथक्कारिता तां जज परज्जायतां हिल्वा
स्वस्वजायतां सेवस्वेत्यर्थः ॥ ४ ॥

शत्रुजनाः सुखिनः समे मत्सरमपहाय । सन्तु गन्तुमनसोऽप्यमी शिवसौख्यग्रहाय, वि० ॥ ५ ॥

व्याख्या-शंभुजना ये मयि वैरबुद्धियुक्ताः प्राणिनस्तेऽपि । मत्सरमपहाय विरोधमानसं धियं च विहाय । समे सम-
 नापे प्राप्ताः सन्तः सुखिनः सन्तु । अमी शंभुजना अपि । शिवसौख्यगृहाय मोदसुखन्नाथसदनप्राप्तये गन्तुं यातुं
 ममानुराः मनसोऽचिन्तापिणः सन्तु भवन्वित्यर्थः ॥ ५ ॥

सकृदपि यदि समतालवं हृदयेन लिहन्ति । विदितरसास्त इह रतिं स्वत एव वहन्ति, वि० ॥ ६ ॥

व्याख्या-यदि यदा संसारिणः सत्त्वाः कथमपि सकृदपि एकशोऽप्यास्तामनेकवारं । समतालवं समतारसस्य लवं
 देशं विन्दुमात्रमिति यावत् । हृदयेन मनोज्ञेन । लिहन्ति रसास्वादं लभन्ते । तत एकदास्वादनतो विदितरसा
 विहातसमतासुतरसास्वादाः सन्तः । इह समतारसे । स्वत एव परम्रेरणनिरपेक्षस्वस्वजायतः स्वयमेव रतिं प्रीतिं
 वहन्ति प्राप्नुवन्तीत्यर्थः ॥ ६ ॥

किमुत कुमतमदमूर्तिता डुरितेषु पतन्ति । जिनवचनानि कथं हृहा न रसाडुपयन्ति, वि० ॥ ७ ॥

व्याख्या-उत वितकं विचारयेऽहं । किमिति किंनामकं तत्कारणं भविष्यति यदुद्दिश्यते जनाः कुमतमदमूर्तिता
 डुरितेषु पतन्ति कुमतानि कुत्सितानि पापहेतुकान्यज्ञानादिमयत्वेन निन्दनीयानीति यावत्, मतान्यविचारितया संम-
 तिभूतस्वस्वदर्शनपक्षाः तत्प्राप्तेर्मदो चयमेव धर्मज्ञा इत्यादिरूपो जातोऽन्निमानः । तेन मूर्तिता मोहिताः सन्तः । डुरि-
 तेषु पापकर्मबन्धेषु तत्फलवृत्तेषु बहुलसंसारित्वनरकादिषु च । पतन्ति हीनत्वाधोगत्यादिषु समुत्तरन्ति । हृहा महाकष्टं ।

कथं केनोद्देशेनेति । जिनवचनानि जिनागमोपदेशान् । रसात् प्रीत्याः प्रेमचरदिति यावत् । नोपयन्ति न प्राप्नुवन्ती-
त्यत एते धराका ज्ञेये कथं च विवृण्वन्ति ? तत्कारणमेव मन्य इत्यर्थः ॥ ७ ॥

उपसंहारमाह—

परमात्मनि विमलारमनां परिणम्य वसन्तु । विनय समामृतपानतो जनता विद्वसन्तु, वि० ॥ ८ ॥

॥ इति श्रीशान्तसुभारसगेयकाव्ये मैत्रीजावनाविज्ञाचनो नाम त्रयोदशः प्रकाशः ॥ १३ ॥
व्याख्या—हे विनीतात्मन् त्वं चिन्तय विमलारमनां सज्जानदृष्टिमज्जानानां चेतांसीत्यध्याहृत्य संबन्धनीयं, चेतांसि
परमारमनि शुद्धनिरञ्जनपूर्णवस्त्रस्वरूपे परिणम्य परिपक्वनिर्भेदरूपतां प्राप्य वसन्तु निवासं कुर्वन्तु । हे सुविनीतात्मन्
त्वमिति ज्ञायय इमाः जनताः सर्वजीवसमूहाः । समामृतपानतो विद्वसन्तु समतामृतपानाद्विद्वसन्तु रमणं कुर्वन्तियत्यर्थः ॥०॥

॥ इति श्रीतपागङ्गीयसंविभ्रशाखीयपरममुनिश्रीबुद्धिविजयमुख्यशिष्यश्रीमुक्तिविजयगणिसतीर्ष्यतिलक-
मुनिश्रीबुद्धिविजयचरणयुगसेविना पंक्तिगंभीरविजयगणिना विरचितायां श्रीशान्त-

सुधारसटीकायां मैत्रीजावनाविज्ञाचनो नाम त्रयोदशः प्रकाशः समजनि ॥

॥ चतुर्दशः प्रकाशः ॥

उक्तस्त्रयोदशः प्रकाशः । अथ चतुर्दशः प्रोच्यते । तस्य चायं संबन्धः—त्रयोदशे प्रकाशे मैत्री कथिता, मैत्रीजावि-
तात्मा गुणवान् जयति । गुणवांस्तु पश्यन् सुवन् प्रमुदितो जवतीत्यनेन संबन्धेनायातां प्रमोदजावनां विजावयन्नाहं ।
तस्याश्चायमादिमः श्लोकः—

(अथराष्टमम्)

धन्यास्ते वीतरागाः क्षपकपथगतिद्वीणकर्मोपरागा-
खैलोक्ये गन्धनागाः सहजसमुदितज्ञानजात्रद्विरागाः ।
अध्यारुह्यात्मशुद्ध्या सकलशशिक्लानिर्मलध्यानधारा-
मारान्मुक्तेः प्रपन्नाः कृतसुकृतशतोपार्जिताईन्त्यलक्ष्मीम् ॥ १ ॥

व्याख्या—हे चेतन ये क्षपकपथगतिद्वीणकर्मोपरागा ये सुकृतिनः क्षपकपथगतिः क्षपकाः समूलकापकपणविनाशेन
विनाशकाः तेषां पंथा मोहनीयकर्मतरुकन्दनिष्कासनरूपमार्गः तस्मिन् या गतिः क्षपकश्रेण्याधारोद्धरणरूपा प्राप्तिस्तया
क्षीणो निःसत्ताकीकृतः कर्मोपरागो जीवेन्दोः कर्मराहुग्रासमाखिन्यं तेषां ते तत्राविधाः । वीतरागाः वीतो नष्टे रागः

समप्राप्तिवापो येषां ते धीतरागाः सर्वथेष्ठारहिता इति यावत् ते धन्याः कृतपुण्याः । एवं सर्वत्र धर्म्यशब्दसंबन्धः
कार्यः । त्रैलोक्ये गन्धनागाः य एव त्रैलोक्ये त्रिचुवनजनसमूहे गन्धनागा विहारपवनगन्धप्रसरमात्रप्रजावादेव प्रशामि-
तरोगोपच्यमारीतरूपक्षुब्धजेषु गन्धहस्तिनस्ते धन्याः । सहजसमुदितज्ञानजात्राधिगाः सहजं पूर्वजन्मान्तरात्सार्ध-
मागतमनादितः स्वजावच्छ्रुतमपरोपदिष्टं ज्ञानं मतिश्रुतावधित्रिविधं परोक्षप्रत्यक्षविषयबोधस्तेन जायत् गर्जवितारसम-
वादारच्य जागरायमानो विरागो नवनिवासाधिरकता येषां ते धन्याः । तथा ये आत्मशुद्ध्य आत्मनो जीवस्य शुद्धिः
सर्वियेकालप्रवर्धमानोऽन्यदकुमार्येण निर्मलपरिणतिस्तया । सकलशक्तिक्लानिर्मलध्यानधारामध्यारुह्य कृतसुकृतशतो-
पाजितार्हन्त्यलक्ष्मीं सुकराराल्प्रपन्नाः सकलः परिपूर्णमंडलपूर्णमासत्कः शशी चन्द्रस्तस्य याः कक्षाः समग्रकान्तिजर-
सुफरदमयस्तासामिव या निर्मला चक्षनादिसर्वदोषयजितविमला ध्यानयोर्धर्म्यशुद्धयोर्धाराऽन्यान्यान्तमुद्धृतपरिमाणरू-
पाणां ध्यानानामखंदा सन्ततिः तां अध्यारुह्य आधिक्येन प्रवर्धमानगुणप्रकर्षत्वेनारुह्य समारोहणं कृत्वा सुकृतानां
शतानि सुकृतशतानि कृतानि निष्पादितानि सुकृतशतानि तैरुपाजिता स्वहस्तप्राप्तकृता आर्हन्त्यलक्ष्मीं अर्हतां लक्ष्मीः
सर्वपूज्यत्वप्रातिहार्यतिशयसमन्वितत्वादिरूपा विच्यतिः सा आर्हन्त्यलक्ष्मीस्तां प्राप्य ये मुकेर्मोक्षस्य आरान् आंरा
त्रयसमुच्चान्निर्गन्तां निरपायनिर्गममार्गाः क्षायिकगुणरत्नत्रयादिवानरूपास्तीरप्रदेशास्तान्प्रपन्नाः संप्राप्तास्ते धन्याः सफ-
लीकृता वरा इत्यर्थः ॥ १ ॥

तेषां कर्मक्षयोत्थैरतनुगुणगणैर्निर्मलात्मस्वप्नावै-
 र्गायं गायं पुनीमः स्तवनपरिणतैरष्टवर्णास्पदानि ।
 धन्यां मन्ये रसज्ञां जगति जगवतस्तोत्रवाणीरसज्ञा-
 मज्ञां मन्ये तदन्यां वितथजनकथां कार्यमौख्यमन्नाम् ॥ २ ॥

न्याख्या-तेषां मुक्तेस्तीरप्रपन्नानां कर्मक्षयोत्थैः कर्माणि ज्ञानदर्शनावरणमोहनीयान्तरायप्रचृतीनि तेषां यः ह्ययो
 विनाशास्तस्मादुत्थैः समुद्भूतैः । अतनुगुणगणैः न तनवोऽनष्टया अलघवो ये गुणगणाः प्रचृता गुणराशयस्तैः । निर्मला-
 त्मस्वप्नावैः निर्मलाः कर्मक्षेपदोषमलवर्जिता आत्मस्वप्नावा आत्मनश्चिद्ध्यनजीवस्य ये स्वप्नावाः पूर्णज्ञानदर्शनानन्दवर्ण-
 रसस्पर्शमयल्यादिनिजसहजस्वरूपास्तैः स्तवनपरिणतैः स्तूयन्ते एजिस्तानि स्तवनानि स्तुतयस्ताजिः परिणताः स्वकक्ष्याणैश्चया
 प्रोक्तगुणगणान् गृहीत्वा सत्कविः समुज्जीय समुज्जीय । अष्टवर्णास्पदानि दन्तोष्ठताडुकं वज्रिहोरोमूर्धनासिकारूपस्थानानि ।
 पुनीमः पावनीकुर्मः । जगति विश्वे जगवतः स्तोत्रवाणीरसज्ञा या जगवतोऽर्हदादिगुणसंपूर्णस्य महापुंसः स्तोत्रवाणी
 स्तुतिस्तवनदिकर्तव्यतारूपवाग्व्यापारपरा रसज्ञा जिह्वा वर्तते तां । रसज्ञां रसज्ञानवर्ती रसनां । धन्यां गुणज्ञां कृतार्थी च
 मन्ये जानामि । तदन्यां प्रोक्तगुणरसनातो जिज्ञां । वितथजनकथां धर्मविमुखविपरीतबुद्धिजनास्तेषां या कथा वितथ-
 जनकथा तां । कार्यमौख्यमग्नां तत्कत्री या मौख्यमुखरता वाचावता तस्यां मग्ना लीना तां । अज्ञां अरसज्ञां मन्ये
 जानामीत्यर्थः ॥ २ ॥

निर्मन्थास्तेऽपि धन्या गिरिगहनगुहागह्वरान्तर्निविष्टा
 धर्मध्यानभावधानाः समरससुहिताः पद्ममासोपवासाः ।
 येऽन्येऽपि ह्यानवन्तः श्रुतविततधियो दत्तधर्मोपदेशाः
 शान्ता दान्ता जिताक्षा जगति जिनपतेः शासनं ज्ञासयन्ति ॥ ३ ॥

व्याख्या—ये निर्मन्था मुनयः गिरिगहनगुहागह्वरान्तर्निविष्टाः गिरी पर्वतशिखरे गहने साधारणजनदुष्प्रवेशे घनदेशे
 गुहायां सिंहादिश्यापदाकीर्णं वननिकुञ्जे गह्वरे गिरिगते बन्धे कृते एतेषामन्तर्मध्ये निविष्टाः समासीनाः । ये च धर्म-
 ध्यानावधाना धर्मध्याने दत्तोपयोगाः । ये च समरससुहिताः स्वात्मरूपे तृप्ताः । ये च पद्ममासोपवासाः पद्मतपो मासतपः
 इत्यादितपःकृत्ये तत्पराः । येऽन्येऽपि पूर्वोक्तेषु व्यतिरिक्ताः । ज्ञानवन्तोऽवध्यादिक्रानं प्राप्ताः । श्रुतविततधियः श्रुतेन
 षादशांगचतुर्दशपूर्वदशपूर्वादिना वितता विज्ञात्वा धीर्बुद्धिर्येषां ते । तथा ये च शान्ता जितकपायाः, दान्ता दमिता-
 न्तःकरणाः, जिताक्षा जितेन्द्रियगणाः, प्रोक्तगुणजाजः सन्तः । जगति ज्रुमंडले । जिनपतेजिनेश्वरस्य । ज्ञासनं तीर्थं ।
 ज्ञासयन्ति प्रज्ञावाढ्यत्वेन दीपयन्ति तेऽपि सर्वे धन्या इत्यर्थः ॥ ३ ॥

दानं शीलं तपो ये विदधति गृहिणो ज्ञावनां ज्ञावयन्ति
 धर्मं धन्याश्चतुर्धा श्रुतसमुपचितश्रद्धयाराधयन्ति ।

साध्यः श्राद्ध्यश्च धन्याः श्रुतविशदधिया शीलमुक्तावयन्त्य-

स्तान्सर्वान्मुक्तगर्वाः प्रतिदिनमसकृद्भाग्यत्राजः स्तुवन्ति ॥ ४ ॥

व्याख्या-ये वदयमाणगुणत्राजः दानमत्रयसुपात्रादिपञ्चविधं । शीलं देशतः सर्वतो वा ब्रह्मचर्यं । तपोऽनशनादि
द्वादशविधं । विदधति कुर्वन्ति । जायनामनित्यादिकां तीर्थोद्धारणीनोद्धारणादिशुभमनोरथरूपां जावनो जावयन्ति
चेतसा चिन्तयन्ति । तथा श्रुतसमुपचितश्रद्धया आगमानुसारिण्या पुटनिश्चलश्रद्धया । चतुर्धा धर्मं चतुर्विधं धर्मं
प्रोक्तरूपं आराधयन्ति शुद्धविधिना पालयन्ति । ते गृहिणः श्राद्धा धन्याः । तथा साध्यो प्रतिन्यः श्राद्ध्यश्च देशतो
प्रतिन्यो नायोऽपि । याः श्रुतविशदधिय आगमोपदेशेन कृतशुद्धया श्रद्धया । शीलं समग्रधर्माचरणं ब्रह्मव्रतं च ।
उजापयन्त्यो निर्दोषपालनया शोभयन्त्यस्ता धन्या जाग्यवत्यः । ये च तान् पूर्वोदितान् सर्वान् जिनादिश्राविकापर्य-
न्तान् । मुक्तगर्वाः त्यक्ताजिमानाः । जाग्यत्राजः पुण्यशाखिनः । प्रतिदिनं दिने दिने । असकृदनेकवारं स्तुवन्ति सहु-
ण्ख्यापनेन वर्णयन्ति तेऽपि जना धन्या इत्यर्थः ॥ ४ ॥

श्रास्तां सग्यक्त्वयुक्तगुणवन्नारीस्तवनं, किं तु सारतावहृणं मिथ्यादशामप्यनुमोदयन्नाह—
(उपजातिवृत्तम्)

मिथ्यादशामप्युपकारसारं संतोषसत्यादिगुणप्रसारम् ।

वदान्यता वैनयिकप्रकारं मार्गानुसारीलनुमोदयामः ॥ ५ ॥

व्याख्या—उपकारसारं उपकारोऽन्येषामपि हितसुखादिसंपादनस्वप्नावः स सारः प्रधानो यस्य स तथा तं । संतोष-
 सत्यादिगुणप्रसरं संतोषो येन तेन यथा तथा न्यूनपूर्णादिना संतुष्टिजननस्वप्नावः, सत्यं हितमितयाथाथ्यार्थोदिवचनं, आदि-
 पदात् क्षमार्जयमार्दवनिःस्पृहत्वादयो ग्राह्याः, त एव गुणाः स्वपरहितफलजीवधर्माः तेषां यः प्रसरो विस्तारस्तं । तथा
 यदान्यं दातृत्वं वैनयिकप्रकारं विनयो नक्षयुसिः स एव वैनयिकस्तत्प्रकारप्राप्तं गुणं । मार्गानुसारी अहोऽस्य मिथ्या-
 दृशोऽपि मोक्षमार्गस्यानुकूलता वर्तते इति कृत्वाऽनुमोदयामः ज्ञात्वा हृदयेन सानन्दा जवाम इत्यर्थः ॥ ५ ॥

(स्रग्धरावृत्तम्)

जिह्वे प्रह्वीजव त्वं सुकृतिमुचरितोच्चारणे सुप्रसन्ना
 भूयास्तामन्यकीर्तिश्रुतिरसिकतया मेऽद्य कर्णौ सुकर्णौ ।
 वीक्ष्यान्यप्रौढलक्ष्मीं द्रुतमुपचिनुतं लोचने रोचनत्वं
 संसारेऽस्मिन्नसारे फलमिति जवता जन्मनो सुल्यमेव ॥ ६ ॥

व्याख्या—हे जिह्वे हे रसने त्वं स्वसौभाग्यवृद्ध्यै सुप्रसन्ना कस्यचिदप्यपवादाद्युच्चरणदोषमलवर्जितसंतुष्टा सर्ती ।
 सुकृतिमुचरितोच्चारणे सुषु शोचना कृतिः पवित्रधर्मः पुण्याचरणं चास्ति एषामिति सुकृतिनस्तेषां यानि सुचरितानि
 दानशीलतपःसंयमज्ञानवैराग्यादिसमाचरणानि तेषां यदुच्चरणं सानन्दजल्पनं तस्मिन्नहोनिशकरणे प्रह्वीजव नम्रा

आमका सजा सदोद्यमतीति यावत् जव प्रवृत्तिमती तिष्ठ । अद्य सांग्रतजन्मनि मे मम कर्णौ श्रवणद्वयं अन्यकीर्ति-
 श्रुतिरसिक्तया अन्यकीर्तिः अन्येषां आत्मन्यतिरिक्तानां या कीर्तिर्निर्मलगुणजन्ययशःख्यातिः तस्या या श्रुतिः परजनैः
 क्रियमाणयाः समाकर्णनं तस्यां या रसिकता प्रेमपरता तथा कृत्वा सुकर्णौ श्रवणसावधाननिर्माणसाफद्वययुक्तौ श्रयास्तां
 जयेतां । अन्यप्रौढलक्ष्मीं वीक्ष्य अन्येषां स्वस्माद्भिन्नानां शत्रुभिन्नाणां प्रौढां महाविशालां लक्ष्मीं धनकुटुंबपूजामहिम-
 रूपारोग्यादिसंपदं प्रेक्ष्य । लोचने मम नेत्रयुग्मं । द्रुतं शीघ्रं । रोचनत्वमुत्तमरुचिजननत्वं । उपचिनुतं प्रवृत्तं प्रापयतां ।
 अस्मिन् हृदयमाने अक्षारे तृप्तिरूपसारवर्जिते संसारे जये जवतां रसनाश्रवणचक्षुषां जन्मनो रचनोद्भवस्य मुख्यं
 प्रधानं । फलं कार्यमेतदेयत्यर्थः ॥ ६ ॥

(उपजातिवृत्तम्)

प्रमोदमासाद्य गुणैः परेषां येषां मतिः सज्जति साम्यसिन्धौ ।

देदीप्यते तेषु मनःप्रसादे गुणास्तथैते विशदीजवन्ति ॥ ७ ॥

व्याख्या-येषां सुहृदुरुपाणां मतिर्दुद्धिः । परेषां स्वस्मादन्यगुणिजनानां । गुणैः प्रोक्तरूपैः । प्रमोदं हर्षोद्भासं । आसाद्य
 प्राप्य । साम्यसिन्धौ समताप्रावरूपे संतोपसमुद्रे । सज्जति मग्नतां प्राप्ता जवति । तेषु परगुणज्ञजनेषु विषये । मनःप्रसादो
 मनसः शुद्धिः । देदीप्यते अतिशयेन समुज्ज्वलतां प्राप्सः सन् शोचते । तथा एते गुणा अनुमोदिता गुणाः प्रोक्तस्व-
 रूपाः । विशदीजवन्ति पूर्वं मखिना अपि निर्मलशुद्धरूपा जवन्तीत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथ गेयपद्याष्टकेन प्रमोदजावनां विज्ञापयन्नाह—

विनय विज्ञावय गुणपरितोषं निजसुकृतासवरेषु परेषु ।

परिहर दूरं मत्सरदोषं विनय विज्ञावय गुणपरितोषम् ॥ ३ ॥

व्याख्या—हे विनय हे विनीत सुसुद्धो त्वं । गुणपरितोषं परेषां सुखित्वादिगुणेषु परितोषं परि सर्वतः तोषं संतुष्टि-
फलं । विज्ञावय पुनः पुनश्चिन्तय धारय कुरुष्वेति यावत् । केन साधनेनेत्याह—निजसुकृतासवरेषु निजानि स्वयं
निष्पादितानि पूर्वोद्युनिरुजन्मभिः सुकृतानि सदाचारासेवनानि तैरासं प्राप्तं वरत्वं पुण्यादिना प्रधानत्वं चैस्ते तथा
तेषु । परेषु स्वन्निप्रकृष्टपुण्यवत्प्राणिषु । मत्सरदोषं मत्सरः परेषां सुखध्व्यादिष्वसहनस्वजावता । दूरमत्यन्तं । परिहर
स्वात्मन्यज्ञापं कुर्यित्यर्थः ॥ ३ ॥

विष्ट्यायं वितरति बहुदानं वरमयमिह लज्जते बहुमानम् ।

किमिति न विमृशसि परपरजागं यद्विजसि तत्सुकृतविज्ञागम्, धि० ॥ २ ॥

व्याख्या—अयं देवदत्तादिः दिष्ट्या जाग्यवखिप्रतया बहुदानं बहु सुप्रचुरं दानमजयसुपात्रादिकं वितरति ददातीत्यज्ञो
धन्योऽयं । अयं यज्ञदत्तादिः । इह मनुष्यलोके धर्मिन्यायिसदाचारिषुष्यत्वादिना बहुमानसत्कारपूजाप्रतिष्ठादिकं लज्जते
प्राप्नोति । तद्वरं श्रेष्ठं मन्येऽस्य योग्यत्वात् । किमिति हे जीव त्वं । इति प्रोक्तप्रकारं किं कस्मान्न विमृशसि न चिन्तन-

आसफा सजा सदोद्यमवतीति यावत् जव प्रवृत्तिमती तिष्ठ । अद्य सांप्रतजन्मनि मे मम कर्णे श्रवणद्वयं अन्यकीर्ति-
 श्रुतिरसिक्तया अन्यकीर्तिः अन्येषां आत्मव्यतिरिक्तानां या कीर्तिर्निर्मलगुणजन्ययशःख्यातिः तस्या या श्रुतिः परजनैः
 क्रियमाणायाः समाकर्णनं तस्यां या रसिकता प्रेमपरता तथा कृत्वा सुकर्णे श्रवणसावधाननिर्माणसाफद्वययुक्तौ श्रूयास्तां
 जयेतां । अन्यप्रौढलक्ष्मीं वीक्ष्य अन्येषां स्वस्माद्भिन्नानां शत्रुभिन्नाणां प्रौढां महाविशालां लक्ष्मीं धनकुंडुवपूजामहिम-
 रूपारोग्यादिसंपदं प्रेक्ष्य । लोचने मम नेत्रयुग्मं । द्रुतं शीघ्रं । रोचनत्वमुत्तमरुचिजननत्वं । उपचिद्रुतं प्रवृद्धिं प्रापयतां ।
 अस्मिन् दृश्यमाने अक्षारे तृप्तिरूपसारवर्जिते संसारे जवे जवतां रसनाश्रवणचक्षुषां जन्मनो रचनोद्भवस्य मुख्यं
 प्रधानं । फलं कार्यमेतदेवेत्यर्थः ॥ ६ ॥

(उपजातिवृत्तम्)

प्रमोदमासाद्य गुणैः परेषां येषां मतिः सज्जति साम्यसिन्धौ ।

देदीप्यते तेषु मनःप्रसादे गुणास्तथैते विशदीजवन्ति ॥ ७ ॥

ब्याख्या—येषां सुहृपुरुपाणां मतिर्वृद्धिः । परेषां स्वस्मादन्यगुणिजनानां । गुणैः प्रोक्तरूपैः । प्रमोदं हर्षोद्धासं । आसाद्य
 प्राप्य । साम्यसिन्धौ समताज्जावरूपे संतोषसमुद्रे । मज्जति मग्नतां प्राप्ता जवति । तेषु परगुणज्ञजनेषु विषये । मनःप्रसादो
 मनसः शुद्धिः । देदीप्यते अतिशयेन समुज्ज्वलतां प्रासः सन् शोभते । तथा एते गुणा अनुमोदिता गुणाः प्रोक्तस्व-
 रूपाः । विशदीजवन्ति पूर्वं मदिना अपि निर्मलगुणरूपा जवन्तीत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथ गेयपद्याटकेन प्रमोदजावनां विज्ञावयन्नाह—

विनय विज्ञावय गुणपरितोषं निजसुकृतासवरेषु परेषु ।

परिहर दूरं मत्सरदोषं विनय विज्ञावय गुणपरितोषम् ॥ ३ ॥

व्याख्या—हे विनय हे विनीत मुमुक्षो त्वं । गुणपरितोषं परेषां सुखित्वादिगुणेषु परितोषं परि सर्वतः तोषं संतुष्टचि-
त्तम् । विज्ञावय पुनः पुनश्चिन्तय धारय कुरुष्वेति यावत् । केन साधनेनेत्याह—निजसुकृतासवरेषु निजानि स्वयं
निष्पादितानि पूर्वोद्युनिकजन्मभिः सुकृतानि सदाचारासेवनानि तैराप्तं प्राप्तं यत्त्वं पुण्यादिना प्रधानत्वं यैस्ते तथा
तेषु । परेषु स्वन्निजप्रकृतपुण्यवत्याणि । मत्सरदोषं मासरः परेषां सुखच्छर्यादिव्यसहनस्वजायता । दूरमत्यन्तं । परिहर
स्यामन्यजापं कुर्वित्यर्थः ॥ ३ ॥

द्विष्ट्यायं वितरति बहुदानं वरमयमिह लभते बहुमानम् ।

किमिति न विमृशसि परपरजागं यद्विजसि तत्सुकृतविजागम्, वि० ॥ २ ॥

व्याख्या—अयं देवदत्तादिः द्विष्ट्या जागयवस्त्रिधतया बहुदानं बहु सुप्रचुरं दानमत्रयसुपात्रादिकं वितरति ददातीत्यज्ञो
धन्योऽयं । अयं यशदत्तादिः । इह मनुष्यलोके धर्मिन्यायिसदाचारिपुण्यत्वादिना बहुमानसत्कारपूजाप्रतिष्ठादिकं लभते
प्राप्नोति । तत्वरं श्रेष्ठं मन्येऽस्य योग्यत्वात् । किमिति हे जीव त्वं । इति प्रोक्तप्रकारं किं कस्मान्न विमृशसि न चिन्तन-

विषये प्रणिदधासि नांगीकरोषीति यावत् । तत्किमित्याह-परपरजागं परस्य सुकृतिनो देवदत्तादेः परजागं परं प्रकृष्ट-
मुत्तमोत्तमं जागं सेवान्नकिदात्त्ववद्भुमानादिहेतुप्रकर्षण्यकर्मोदयं । तत्स्वहृदयेऽनुमोदय यद्विजजसि यद्यस्मात्परसुकृता-
नुमोदनात् तत्सुकृतविजागं विजजसि तत्तस्य पुण्यकार्यकर्तुर्यत्सुकृतं शुभकृत्यसेवनफलं तस्य विजागं विशिष्टो जागोऽनु-
मोदनपरिणामहेतोः तुल्यफलं फलार्थं फलत्रिजागादिरूपोपार्जनं विजजसि लज्जसे इत्यर्थः ॥ २ ॥

येषां मन इह विगतविकारं ये विदधति शुवि जगदुपकारम् ।

तेषां वयमुचिताचरितानां नाम जपामो वारंवारम्, वि० ॥ ३ ॥

व्याख्या-इह मनुष्यलोकं येषां मुमुक्षुणां । मनश्चित्तं विगतविकारं विगतो विनष्टो विकारो रागद्वेषादिपरिणामो
यस्य तत्तथा । तथा ये बहुश्रुतादयो शुवि विन्धे । जगदुपकारं सर्वजनस्योपकारं । विदधति कुर्वन्ति । तेषां प्रोक्तगुण-
जाजां । उचिताचरितानां उचितं स्वस्यानुरूपं योग्यं आचरितं कर्तव्यमस्ति येषां ते तथा तेषां प्रोक्तरूपाणां नाम
अभिधानादुराणि वयं वारंवारं बहुशो जपामो नजाम इत्यर्थः ॥ ३ ॥

अहह तितिदागुणमसमानं पश्यत जगवति मुक्तिनिदानम् ।

येन रुपा सह लसदन्निमानं कटिति विघटते कर्मवितानम्, वि० ॥ ४ ॥

व्याख्या-अहह महाचमत्कारकारणं यूयं पर्यालोचयत । किं तदित्याह-जगवति जिनेश्वरे । मुक्तिनिदानं मुक्तेर्मोक्षस्य

निदानं शुक्राधानाख्यतत्वेन मुख्यसाधनं । तितिक्षागुणमसमानं तितिक्षा क्रोधाज्जावेन परकृतापमानोपसर्गादिप्राणवि-
योगफलकरीतोष्णधुत्तृदंशादिष्वन्धसहनशीलता द्रुमा सेव गुणो हितप्राप्तिप्रकारस्तं असमानं कीदृशं ? अतुलं अनन्य-
मदृशं समतान्नायं तं पश्यत हृदयदृशा विलोकयत । येन तितिक्षागुणेन । असदञ्जिमानं असन् वृद्धिं गच्छन् वर्धमान
इत्यर्थः अञ्जिमानः अञ्जिनयकर्मणां ज्ञानावरणीयाद्यष्टानां निदानं निश्चितसंततमुख्यबन्धहेत्वनादियोग्यत्वजीवस्वजावस्तदपि
रूपा सह क्रोधद्वयेण सार्धमेव जटिति शीघ्रमेकहेत्वया विघटंसेऽन्यप्रयत्नं विनैव क्षमामान्नादेव स्वतो विनश्यतीत्यर्थः ॥४॥

अदधुः केचन शीलमुदारं गृहिणोऽपि परिहृतपरदारम् ।

यश इह संप्रत्यपि शुचि तेषां विलसति फलिताफलसहकारम्, वि० ॥ ५ ॥

व्याख्या—केचन कियन्तः गृहिणोऽपि गृहस्थश्राद्धा अपि परिहृतपरदारं परिहृता वर्जिताः परदाराः परपरिगृहीताः
स्त्रियो यस्मिन्स्तत्तथाविधं । छदारं निरतिचारत्वेन श्रेष्ठं । शीलं देशतः सर्वतश्च ब्रह्मचर्यं । अदधुर्धृतवन्तः धारयन्ति
च । तेषां गृहिणामपि सुदर्शनसुजडादीनां । इह मनुष्यलोके । शुचि पवित्रं । फलिताफलसहकारं फलितं फलसमृद्धि-
मंप्राप्तं अफलं पुष्पितं सहकारमाद्यतरुसदृशं । यशः कीर्तिः । संप्रत्यपि वर्तमानसमयेऽपि विलसति विशेषेण दीप्तं सत्
शोचते इत्यर्थः ॥ ५ ॥

या वनिता अपि यशसा साकं कुलयुगलं विदधति सुपताकम् ।

तासां सुचरितसञ्चितराकं दर्शनमपि कृतसुकृतविपाकम्, वि० ॥ ६ ॥

व्याख्या—याः काश्चन वनिताः स्त्रियोऽपि यशसा साकं यशसा सुशीलसदाचारगंजीर्यक्षमाविनयादिस्वगुणजन्यकीर्ति-
 प्रसरेण साकं सार्धमेव । कुलयुगलं कुलयोः पितृवंशश्वशुरवंशयोर्थद्युगलं युग्मं तत्तथाचूतं । सुपताकं शोचनाः पताका
 जननयनहृदयानन्दजनकशोभावर्धकध्वजश्रेण्यस्तात्रिर्मकितं सदनमिव शोचितं यस्मिंस्तत्तथाचूतं । विदधति कुर्वन्ति ।
 तासां प्रोकगुणशाखिनीनां सुचरितसञ्चितराकं सुषु सुन्दराणि चरितानि त्रतदानाधाचरणानि तान्येव सञ्चितराकं संगृ-
 हीतं राशीकृतं राकं काश्चनं तत्तथाचूतं । दर्शनमपि तासां कर्तव्यमुखदेहोपकरणादीनां विलोकनमपि । कृतसुकृतवि-
 पाकं समापितपुण्यफलं मन्य इत्यर्थः ॥ ६ ॥

तास्त्विकसार्विकसुजनवतंसाः केचन युक्तिविवेचनहंसाः ।

अलमकृपत किल शुवनाजोगं स्मरणममीषां कृतशुभयोगम्, वि० ॥ ७ ॥

व्याख्या—ये केचन ये केऽपि नरयुकुटमणयः पुरुषाः । तास्त्विकसार्विकसुजनवतंसा याथार्थ्यनिारोपितवस्तु-
 स्वरूपं तत्त्वं स्वयं तत्त्वं विदन्ति परेभ्य उपदिशन्ति ये ते तास्त्विकाः, सास्त्विका धर्मोदिवस्तुनिर्धारणे संपादने च सद्भ्यव-
 सायो विद्यते येषां ते सास्त्विकाः, सुजनाः न्यायधर्मज्ञानादिसमृद्धा ये जनाः प्राणिनस्ते तथा तेषु येऽवतंसा मूर्धन्या-
 स्तेषां । तथा ये युक्तिविवेचनहंसाः युक्तयः स्वशास्त्रेतरशास्त्रवचनानां युक्तयुक्तत्वपरीक्षणे वस्तुस्वरूपेण सह घटनाः
 तासां विवेचनं यथार्थायथार्थयोर्निर्धारणं पृथक्करणं तस्मिन् हंसाः क्षीरनीरयोसंयुक्तत्वकारकमरालचञ्चुधर्मधियस्तेषां ।
 किल शुवनाजोगमलमकृपत किल सकलजनप्रसिद्धं शुवनाजोगं शुवनानां जगन्त्रयाणां आचोगः परिपूर्णहृदयज्ञावस्तं

प्रोक्तगुणैः अलमत्यर्थं अकूपत आकर्षितवन्त आकर्षयन्ति आकर्षयिष्यन्ति । तेषामभीगां प्रौढपुण्यलक्ष्याना दूरासन्नव-
र्तिनां स्मरणं चिन्तनमप्यस्माकं कृतशुभयोगं दत्तपुण्यबन्धमस्तीत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथोपसंहारमाह—

इति परगुणपरिचावनसारं सफल्य सततं निजमवतारम् ।

कुरु सुविहितगुणनिधिगुणगानं विरचय शान्तसुधारसपानम्, वि० ॥ ८ ॥

॥ इति श्रीशान्तसुधारसगेयकान्ये प्रमोदजावनाविज्ञावनो नाम षट्पदशः प्रकाशः ॥ १४ ॥

व्याख्या—इति प्रोक्तप्रकारेण परगुणपरिचावनसारं परेऽन्ये स्वस्माद्भिन्ना जनाः तेषां ये गुणाः परोपकारप्राधान्यादयः
तेषां परपरिजायनं स्वप्नसि तैः रमणरतिभजनं तदेव सारं सफल्यकारणं यस्य स तथा तं । निजं स्वकीयं अवतारं
जन्म । सततं निरन्तरं परिजाययन् सफल्य सार्थकं कुरु । सुविहितगुणनिधिगुणगानं कुरु तथा सुविहितं चावश्यका-
दिसर्गकृत्यं तेषां ते तथा त एव गुणनिधयो गुणनिधानानि तेषां गुणगानं सद्गुणोत्कीर्तनं कुरु विधेहि । शान्तसुधार-
सपाने विरचय रागादिविकारपिरहितो ज्ञाया शान्तस्वप्नाच्चे विविधमेवमचरेण विनोदं ज्ञेय्ययः ॥ ८ ॥

॥ इति श्रीतयागडीयसंविमशाखीयपरममुनिश्रीबुद्धिविजयमुख्यशिष्यश्रीमुक्तिविजयगणिसतीर्थतिलकमुनिश्रीबृ-
द्धिभिन्नयचरणगुणसेविना पंडितगंभीरविजयगणिना विरचितायां श्रीशान्तसुधारसटीकायां प्रमोदजावनाविज्ञावनो
नाम षट्पदशः प्रकाशः समजनि ॥

॥ पञ्चदशः प्रकाशः ॥

उक्तश्चतुर्दशः प्रकाशः । अथ पञ्चदशः प्रोच्यते । तस्य चायमजिसंबन्धः । चतुर्दशो प्रमोदजावना भोक्ता । तां च जावयन् करुणाश्रितहृदयो जवति । स च कारुण्यं जावयतीत्यतः कारुण्यजावनां विजावयन्नाह । तस्याश्चायमादिमः श्लोकाः

(माखिनीवृत्तम्)

प्रथममशनपानप्राप्तिवाञ्छाविहस्तास्तदनु वसनवेशमाखं कृतिव्यग्रचित्ताः ।

परिणयनमपत्यावाप्तिमिष्टेन्द्रियार्थान् सततमखिलयन्तः स्वस्थतां काश्रुवीरन् ॥ १ ॥

व्याख्या—तावच्चित्तस्वस्थे दुर्लभं दर्शयति । येऽप्राप्तकारुण्यास्ते दुःखिनः सन्तः प्रथमं प्रभूतनिर्धनतायामादौ अशनपानप्राप्तिवाञ्छाविहस्ता अशनमोदनादि पानं स्वाशुशीतलजलदुग्धसिताज्राक्षापानीयमदिरासवादि तयोरप्राप्तयोः प्राप्तिस्तस्या वाञ्छाऽत्रिजापस्तेन विहस्ताः समानुरत्येन व्याकुला जगन्ति । तदनु वसनवेशमाखं कृतिव्यग्रचित्ताः तदनु कथञ्चिद्जाताशनपानप्राप्तेः पश्चात् वसनानि चीनांशुकंकवलादीनि वेशमानि धवलगृहाद्वारलकापणादीनि अखं कृतयः कटककुंम-
वनूपुरादयः तासां प्राप्तये व्यग्रचित्ताः विविधान्यग्राणि खीपुत्रदुहितृषुपादिचिन्तनीयवस्तूनि येषां चित्तेषु ते व्यग्र-
चित्ता व्याकुला जवन्ति । तथा कथञ्चिद्व्यावाप्तिमिष्टेन्द्रियार्थान् परिणयनमपत्यावाप्तिमिष्टेन्द्रियार्थान् परिणयनं स्वपरवि-

पादमिदन्तः अपत्यायासिं सन्तानप्राप्तिमिदन्तः इष्टेन्द्रियार्थान् इष्टान् स्वस्य प्रियान् इन्द्रियार्थान् शब्दरूपगन्धरस-
 स्पशान् पशेन्द्रियविषयभोगानिदन्तः । सततमजिह्वपन्तो निरन्तरं पूर्वोक्तसर्ववस्तुप्राप्तिचिन्ताव्याकुलाः सन्तः आशु
 शीघ्रं स्वशरां मनःस्थैर्यं क्व अशुवीरान् क्व प्राशुवन् लजेरन् ? न कापि । अप्राप्तस्थैर्ये मनसि कीदृशी करुणेत्यर्थः ॥ १ ॥

(शिखरिणीवृत्तम्)

उपायानां लक्षेः कथमपि समासाद्य विजयं जवाच्यासात्तत्र ध्रुवमिति निवभाति हृदयम् ।
 अथाकस्मादस्मिन् विकिरति रजः क्रूरहृदयो रिपुर्वा रोगो वा जयमुत्तरा मृत्युरथवा ॥ २ ॥

व्याख्या—रुथमपि महता कष्टप्रयन्धेन उपायानां लक्षेः उपायाः धनादिप्राप्तेः साधका वाणिज्यविदेशगमनखनिल-
 ननादयस्तेषां यानि लक्षणाणि सुतरामतिप्रभूतानि तैः कृत्वा । विजयं पुण्यसंबन्धानुसारेण प्रचुरलक्ष्मीं । समासाद्य प्राप्य ।
 जवाच्यासात् अगादितोऽनन्तजयधनप्रेमपरिचयात् । तत्र धनोपरि ध्रुवमिति क्षणविनश्वरमप्येतद्धनं ध्रुवं मे सदा-
 स्यापि कथं जयेदित्येवं हृदयं मानसं निवभाति संधाय यावत्तिष्ठति तावत्तस्य कथा जीवनघातां प्रवन्धे । तथाऽस्मिन्
 धनसंप्रद्वे । अकस्मात् अचिन्तितमेकपदे । क्रूरहृदयः दुष्टचित्तः । रिपुः शत्रुः । वाऽथवा । रोग आशुविनाशकशूलादि-
 व्याधिर्या । उत्तर जयं परचक्राद्यापतनं । जरा वयोवांधक्यं । अथवा मृत्युर्मरणं रजो धूर्त्वी विकिरति विक्षिपति सर्वं
 विनाशं नयति तदा तस्य कारुण्यं क्व संभवतीत्यर्थः ॥ २ ॥

(अग्घरावृत्तम्)

स्पर्धन्ते केऽपि केचिद्वधति हृदि मियो मत्सरं क्रोधदग्धा

युध्यन्ते केऽप्यरुद्धा धनयुवतिपशुक्षेत्रपद्मादिहेतोः ।

केचिद्धोत्राह्वजन्ते विपदमनुपदं दूरदेशानटन्तः

किं कुर्मः किं वदामो भृशमरतिशतैर्व्याकुलं विश्वमेतत् ॥ ३ ॥

व्याख्या—अस्मिन् जगति कारुण्ययजिता जीवाः केऽपि कियन्तः मियः परस्परं स्पर्धन्ते स्वस्मिन् संहर्षिताः सन्तः परेभ्यः समधिका ऋवितुमिहन्ति परेषां पराजयकामनाभृतश्च वर्तन्ते । केचिच्च क्रोधदग्धाः क्रोपाग्निना जस्मीकृतविवेकजीवना मियो मत्सरं परेषां सुखादिवृक्ष्यसहनस्वजायतां हृदि चित्ते दधति मनसा निर्धारयन्तस्तिष्ठन्ति । तथा केऽपि प्रोक्तेभ्योऽन्ये धनयुवतिपशुक्षेत्रपद्मादिहेतोः धनं काञ्चनादि, युवतिः कुमारी स्वपरविवाहिता वा स्त्री, पशुर्गजवाजिवृपजादिः, क्षेत्राणि सस्योत्पत्तिचसूमयः, पद्माणि ग्रामनगरादीनि, आदिना राज्यमंखलादयो ग्राह्याः, घण्टे कृते एतेषां हेतोः संहरणविनाशादिकारणतः । अरुद्धा अनिवार्यक्रोधग्रस्ताः । युध्यन्ते पांरुवकौरवादिवत्संप्रामयन्ति । तथा केचि-त्प्रोक्तेभ्योऽपरे लोत्राह्वनाशावशात् दूरदेशानटन्तो दूरे जलधिमहारणं समुद्ध्वय स्थिता ये देशा जनपदास्तान् अटन्तः परित्रमणं कुर्वन्तः । अनुपदं स्थाने विपदं महापत्तिं लजन्ते प्राप्नुवन्ति । तथाचृते जगति करुणोत्पादाय धयं किं

दुर्मः किनामकं समर्थोपायमाश्रयामः ? किं वदामः किनामकं जगद्धितमुपदेशं दद्याः ? तत्र जानीमः । एतत्प्रत्यक्ष-
 दृश्यमानं विश्वं प्रुचनत्रयं । अरतिशतैः पीडोषेगुण्डुःखानां शतशः समूहैः नृशमत्यर्थं व्याकुलं करुणास्मदविह्वलं
 पतते इत्यर्थः ॥ ३ ॥

(लपजातिवृत्तत्रयम्)

स्वयं खनन्तः स्वकरेण गर्तां मध्ये स्वयं तत्र तथा पतन्ति ।

तथा ततो निष्क्रमणं तु दूरेऽधोऽधःप्रपाताद्विरमन्ति नैव ॥ ४ ॥

व्याख्या— जौ जव्या अयं विश्वजनः तथा तेन प्रकारेण । स्वकरेण निजहस्तेन आरमनैवेति यावत् । गर्तां महा-
 स्पातिकां । स्वयं स्वकीयेनारंजप्रवृत्तिस्वजायेन नेश्वरादिप्रेरणया खनन्तोऽखब्धाधस्तनतलप्रदेशं विदारयन्तः । यथा येन तल-
 प्राप्त्यजायेन । ततो गर्तामध्यजागात् निष्क्रमणं तु निर्गमस्तु दूरेऽस्तु परं तु अधोऽधःप्रपातादपि नैव विरमन्ति नीचै-
 नीर्धैर्गच्छन्नेय विरमन्ति नीचैर्गमनस्यापि अवसानं नैव प्राप्नुवन्ति सुतरामनन्तसंसारत्वं व्रजन्तीत्यर्थः ॥ ४ ॥

प्रकल्पयन्नास्तिकतादिवादमेवं प्रमादं परिशीलयन्तः ।

मग्ना निगोदाविषु दोषदग्धा दुरन्तदुःखानि हृहा सहन्ते ॥ ५ ॥

व्याख्या— हृहा महाकष्टं अज्ञाः सद्धोषविकला मिथ्यादृष्टयो व्याकरणतर्कसाह्रियादिजिर्लब्धवादशाक्यो यथार्थव-
 सुस्वरूपसारज्ञानवर्जिता वाचाटा इति यावत् । नास्तिकतादिवादं प्रकल्पयन् नास्तिकता पञ्च वा जूतचतुष्टयं विहा-

(स्रग्धरावृत्तम्)

स्पर्धन्ते केऽपि केचिद्दधति हृदि मिथो मत्सरं क्रोधदग्धा
युध्यन्ते केऽप्यरुद्धा धनयुवतिपशुक्षेत्रपद्मादिहेतोः ।
केचिद्धोभाह्वजन्ते विपदमनुपदं दूरदेशानटन्तः
किं कुर्मः किं वदामो भृशमरतिशतैर्व्याकुलं विश्वमेतत् ॥ ३ ॥

व्याख्या—अस्मिन् जगति कारुण्ययजिता जीवाः केऽपि कियन्तः मिथः परस्परं स्पर्धन्ते स्वस्मिन् संहर्षिताः सन्तः परेभ्यः
समधिका ऋषितुमिहन्ति परेषां पराजयकामनाच्युतश्च वर्तन्ते । केचिच्च क्रोधदग्धाः कोपाग्निना ऋषीकृतविवेकजी-
वना मिथो मत्सरं परेषां सुखादिवृक्षसहनस्वभावातां हृदि चित्ते दधति मनसा निर्धारयन्तस्तिष्ठन्ति । तथा केऽपि
प्रोक्तैर्न्योऽन्ये धनयुवतिपशुक्षेत्रपद्मादिहेतोः धनं काञ्चनादि, युवतिः कुमारी स्वपरविवाहिता वा स्त्री, पशुर्गजवालि-
वृषज्रादिः, क्षेत्राणि सस्योत्पत्तिश्चूमयः, पद्माणि आमनगरादीनि, आदिना राज्यमंजलादयो ग्राह्याः, घन्त्रे कृते एतेषां
हेतोः संहरणविनाशादिकारणतः । अरुद्धा अनिवार्यक्रोधग्रस्ताः । युध्यन्ते पांश्वकौरवादिवरसंप्रामयन्ति । तथा केचि-
त्योक्तैर्न्योऽपरे लोभाह्वनाशावशात् दूरदेशानटन्तो दूरे जलधिमहारणं समुह्वंध्य स्थिता ये देशा जनपदास्तान् अटन्तः
परिभ्रमणं कुर्वन्तः । अटुपदं स्थाने स्थाने विपदं महापत्तिं लभन्ते प्राप्नुवन्ति । तथाचूते जगति करुणोत्पादाय वयं किं

गुर्मः किनामकं समर्थोपायमाश्रयामः ? किं वदामः किनामकं जगञ्चितमुपदेशं दद्याः ? तत्र जानीमः । एतत्प्रत्यक्षं दृश्यमानं त्रिभ्यं बुधनत्रयं । अरतिशतैः पीडोपेगडुःखानां शतशः समूहैः चृशमत्यर्थं व्याकुलं करुणास्पदविह्वलं पर्वते इत्यर्थः ॥ ३ ॥

(छपजातिवृत्तत्रयम्)

स्वयं खनन्तः स्वकरेण गर्तां मध्ये स्वयं तत्र तथा पतन्ति ।

तथा ततो निष्क्रमणं तु दूरेऽधोऽधःप्रपाताद्भिरमन्ति नैव ॥ ४ ॥

व्याख्या— नो जव्या अयं विश्वजनः तथा तेन प्रकारेण । स्वकरेण निजहस्तेन आरमनैवेति यावत् । गर्तां महा-
ल्लातिकां । स्वयं स्वकीयेनारंजप्रवृत्तिस्वजायेन नेश्वरादिप्रेरणया खनन्तोऽखब्धाधस्तनतक्षप्रदेशं विदारयन्तः । यथा येन तल-
प्रायजायेन । ततो गर्तामध्यजागात् निष्क्रमणं तु निर्गमस्तु दूरेऽस्तु परं तु अधोऽधःप्रपातादपि नैव विरमन्ति नीचै-
र्नीचैर्गण्डनीय विरमन्ति नीचैर्गमनस्यापि अयसानं नैव प्राप्नुवन्ति सुतरामनन्तसंसारत्वं ब्रजन्तीत्यर्थः ॥ ४ ॥

प्रकल्पयन्नास्तिकतादिवादमेवं प्रमादं परिशीलयन्तः ।

मग्ना निगोदादिषु दोषदग्धा दुरन्तदुःखानि दृष्ट्वा सहन्ते ॥ ५ ॥

व्याख्या— दृष्ट्वा महाकष्टं अज्ञाः सद्वोधविकल्पा मिथ्यादृष्टयो व्याकरणतर्कसाहित्यादिनिर्लब्धवादाशक्तयो यथार्थव-
स्तुस्वरूपसारज्ञानवर्जिता वाचाटा इति यावत् । नास्तिकतादिवादं प्रकल्पयन् नास्तिकता पञ्च वा जूतचतुष्टयं विहा-

यान्यः कश्चिदारमाख्यः पदार्थो नास्तीत्येवं वदन्नास्तिकस्तद्भावस्तत्ता सादिर्यस्य स तथा आदिपदादात्मा कर्ता न ज्ञवति, ज्ञोमी तु ज्ञवति, सर्वज्ञो नास्ति, वेदवाक्यैर्धर्मनोदना मोक्षो न ज्ञानात्मकज्ञानं प्रकृतिधर्मः, सा तु जडात्मिकेत्यादयो बोध्याः इत्यादि वदनं वादस्तं प्रकटयन् स्वस्वेष्टशास्त्रादिरूपेण रचयन् । एवं प्रोक्तवादादिना प्रमादं मिथ्यास्वरागर्षपादिप्रमत्ततां । परिशीलयन्तः समाचरन्तः दोषदग्धाः पूर्वोक्तदोषकृशानुना प्रज्वलितसच्चिचारदेहाः । निगोदादियु निगोदं साधारणशरीरवनस्पतिरादिना प्रत्येकचनपृथिव्यादिनरकादयो ग्राह्याः तेषु । दुरन्तदुःखानि दुःखेनान्तोऽयसानं येषां तानि दुरन्तानि दुःखानि जन्ममरणदिकष्टानि सहन्ते वेदयन्तीत्यर्थः ॥ ५ ॥

शृण्वन्ति ये नैव हितोपदेशं न धर्मलेशं मनसा स्पृशन्ति ।

रुजः कथंकारमथापनेयास्तेपासुपायस्त्वयमेक एव ॥ ६ ॥

व्याख्या—येऽनिर्दिष्टनामधेयाः । हितोपदेशं धर्ममयहितशिक्षां । नैव शृण्वन्ति अयमेवात्मनः कल्याणप्राप्तेरुपायोऽस्तीति हितधिया नैयाकर्णयन्ति । तथा ये धर्मलेशं मनसा न स्पृशन्ति धर्मस्य दानादिष्वतुर्विधस्य लेशमेकादिभेदं देशतोऽपि मनसा धर्म एव सकलकल्याणदोऽस्तीति श्रद्धयापि न स्पृशन्ति न स्वीकुर्वन्ति । अथैवं स्थिते तेषां प्रोक्तस्वरूपाणां । रुजो जन्मजरामरणकर्मविकारादिरोगाः । कथंकारं केनौषधोपायाखंवेन कृत्वा । अपनेया निवार्याः ? नान्येन केनापि निवार्याः सन्ति । कुत एवं ? यतस्तेषां निवारणे उपायस्तु निवृत्तिसाधनं तु । एकोऽद्वितीयोऽयमेव अयमन्तरनिर्दिष्टो हितश्रवणधर्मस्वीकार एव । स तु सुतरां परिहृत इत्यर्थः ॥ ६ ॥

चक्षोपदेशं प्रकृते नियोज्य फलितार्थं दर्शयति—

(अनुष्टुप्चतुष्टम्)

परदुःखप्रतीकारमेवं ध्यायन्ति ये हृदि । सन्नन्ते निर्विकारं ते सुखमायतिसुन्दरम् ॥ ७ ॥
व्याख्या—ये कृत्स्निः । परदुःखप्रतीकारं परेषां दुःखानां निवारणं । हृदि स्वमनसि । एवं पूर्वोक्तप्रकारेण । ध्यायन्ति
चिन्तयन्ति । ते सज्जनमूर्धन्याः । आयतिसुन्दरं आगामिनि काले कल्याणायहं । निर्विकारं अविनश्वरं । सुखं परमानन्दं ।
सन्नन्ते इत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथ गेयपद्याष्टकेन करुणानावनां विजावयषाह—

सुजना जजत मुदा जगवन्तं सुजना जजत मुदा जगवन्तम् ।

शरणागतजनमिह निष्कारणकरुणावन्तमवन्तं रे, सुज० ॥ १ ॥

व्याख्या—हे सुजनाः सुतरां गुणसमृद्धा ये जनाः पुरुषास्ते सुजनास्तेषां संवोधनं हे सुपुरुषा यूयं । मुदा सानन्दया
जत्स्या । जगवन्तं सर्वदर्शिनं जिनेश्वरं । जजत सेवधं सेवधं । किंनिशिष्टं ? इह सर्वजीवराशौ । निष्कारणकरुणा-
वन्तं निष्कारणं प्रत्युपकारजनकं पुत्रादिसंवन्धमनपेक्षैव कृपास्वभावादेव पालयन्तं । तथा शरणागतजनं प्रपन्नशरण-
मुपदेशार्हेजव्यजनसमूहं । अवन्तं सन्भार्गदर्शनेन दुर्गतिदुःखेभ्यो रक्षां कुर्वन्तं इत्यर्थः ॥ १ ॥

यान्यः कश्चिदारमाख्यः पदार्थो नास्तीत्येवं वदन्नास्तिकस्तन्नावस्तत्ता सार्दिर्यस्य स तथा आदिपदादात्मा कर्ता न भवति, जोगी तु भवति, सर्वज्ञो नास्ति, वेदवाक्यैर्धर्मनोदना मोक्षो न ज्ञानात्मकज्ञानं प्रकृतिधर्मः, सा तु जडात्मिकेत्यादयो बोध्याः इत्यादि वदनं वादस्तं प्रकल्पयन् स्वस्वेष्टशाखादिरूपेण रचयन् । एवं प्रोक्तवादादिना प्रमादं मिथ्यात्वरागोष्यादिप्रमत्ततां । परिशीलयन्तः समाचरन्तः दोषदग्धाः पूर्वोक्तदोषकृशानुना प्रज्वलितसच्चिचारदेहाः । निगोदादिषु निगोदः साधारणशरीरवनस्पतिरादिना प्रत्येकवनपृथिव्यादिनरकादयो ग्राह्याः तेषु । दुरन्तदुःखानि दुःखेनान्तोऽवसानं येषां तानि दुरन्तानि दुःखानि जन्ममरणदिकटानि सहन्ते वेदयन्तीत्यर्थः ॥ ५ ॥

शृण्वन्ति ये नैव हितोपदेशं न धर्मलेशं मनसा स्पृशन्ति ।

रुजः कथंकारमथापनेयास्तेषामुपायस्त्वयमेक एव ॥ ६ ॥

ब्याख्या—येऽनिर्दिष्टनामधेयाः । हितोपदेशं धर्ममयहितशिक्षां । नैव शृण्वन्ति अयमेवात्मनः कड्याणप्राप्तेरुपायोऽस्तीति हितधिया नैवाकर्णयन्ति । तथा ये धर्मलेशं मनसा न स्पृशन्ति धर्मस्य दानादिचतुर्विधस्य लेशमेकादिभेदं देशतोऽपि मनसा धर्म एव सकलकड्याणदोऽस्तीति श्रद्धयापि न स्पृशन्ति न स्वीकुर्वन्ति । अथैवं स्थिते तेषां प्रोक्तस्वरूपाणां । रुजो जन्मजरामरणकर्मविकारादिरोगाः । कथंकारं केनापधोपायाखंबनेन कृत्वा । आपनेया निवार्याः ? नान्येन केनापि निवार्याः सन्ति । कुत एवं ? यतस्तेषां निवारणे उपायस्तु निवृत्तिसाधनं तु । एकोऽद्वितीयोऽयमेव अयमन्तरनिर्दिष्टो हितश्रवणधर्मस्वीकार एव । स तु सुतरां परिहृत इत्यर्थः ॥ ६ ॥

स्वीतं सङ्कशेकदापि परि समस्तश्रयणसामग्र्या पीतं कर्णाञ्जलिभिः पानीकृतं । परमानन्दं मोक्षसुखोद्भासं प्रथयति विस्ता-
रयति येन संसारान्निस्तरतीत्यर्थः ॥ ३ ॥

कुमततमोचरमीखितनयनं किमु पृच्छत पन्थानम् ।

दधियुष्म्या नर जलमन्थन्यां किमु निदधत मन्थानं रे, सु० ॥ ४ ॥

व्याख्या—जो ज्ञान्याः कुमततमोचरमीखितनयनं कुत्तितं मिथ्यात्याज्ञानहिंसादिभिर्दृष्टितत्वावसारचूतं मतमन्निप्रेत-
दर्शनं शास्त्रज्ञानं च यत्तत्कुमतं तदेव तद्रूपं वा यत्तमोचरोऽन्धकारराशिस्तेन मीखिते पटलघयसंपुटीकृते घर्तेते नयने
नेत्रे यस्य गुरोः स तथाभूतस्तं । पन्थानं मोक्षमार्गं । किमु पृच्छत किमु कया विचारण्या संभावनया वा पृच्छत अस्या-
दर्शनस्य मुक्तान्मोक्षमार्गं ज्ञानुमिच्छत । हे नर हे विषज्जन । जलमन्थन्यां जलचृतायां मन्थन्यां मयनिकायां विशाल-
मुपोदरायां नृशकुन्यां गोखीती लोके । किमु वितर्कं वितर्कयत यूयं किं दधियुष्म्या एतदधीति धिया विलोकनाय म-
भ्यानं तुन्दं रथैयमिति लोके निदधत निक्षिपत इत्यर्थः ॥ ४ ॥

अनिरुद्धं मन एव जनानां जनयति विविधातंकम् ।

सपदि सुखानि तदेव विधत्ते आत्माराममशंकं रे, सु० ॥ ५ ॥

व्याख्या—हे धेतन एवमश्रयप्रपृषं मानसं रोषय । किमर्थमित्याह— यतो जनानां प्राणिनां । अनिरुद्धं पञ्चविध-

ज्ञानमुपधाय मनः स्थिरतायां पिवत जिनागमसारम् ।

कापथघटनाविकृतविचारं त्यजत कृतान्तमसारं रे, सु० ॥ ३ ॥

व्याख्या—मनश्चित्तं । द्रष्टुं स्वप्नकालमपि । स्थिरतायां निश्चलैकप्रतापत्वात् उपधाय निवेश्य संस्थाप्येति यावत् । जिनागमसारं जिनसिद्धान्तानां सारं परमार्थज्ञानामृतं पिवत समास्वादनं कुरुत । कापथघटना तथा कापथा मोक्षमार्गे विघ्नकारिणः कुमार्गाः तेषां घटना युक्तयो रचना इति यावत् ताजिः विकृतविचारं विकृताः सर्वथा नित्यस्थानित्यत्वादिभिर्विपरीता विचारा वस्तुपर्यालोचनप्रकारा यत्र स तथा तं । असारं परमार्थवर्जितं । कृतान्तं प्रोक्तरूपं शास्त्रं तत् त्यजत परिहरतेत्यर्थः ॥ ३ ॥

परिहरणीयो गुरुरविवेकी भ्रमयति यो मतिमन्दम् ।

सुगुरुवचः सकृदपि परिपीतं प्रथयति परमानन्दं रे, सु० ॥ ३ ॥

व्याख्या—यो विपरीतधर्मोपदेष्टा अविवेकी स्वपरदिताहितसत्यासत्यादीनामविशेषज्ञो गुरुः प्रव्रजितोऽप्रव्रजितो या शास्त्रवक्ता परिहरणीयः परिवर्जनीयः तन्मुखाङ्गमशास्त्रं न श्रोतव्यं । कुतोऽयतो हेतोः । यो वक्ता मतिमन्दं मत्या बुद्ध्या मन्दोऽशीघ्रग्राही परमार्थवेदनेऽनिपुणस्तं भ्रमयति वस्तुस्वरूपान्यथाप्रतिपादनेनाधर्मेऽपि धर्मधीसंपादनाद्भ्रान्तिं जनयति । ततः स च भ्रान्तश्च छावपि भ्रवावर्ते भ्रमतः, तस्मात्परिहरणीयः सुगुरुवचः सद्गुरोरुपदेवास्तु । सकृदपि प-

स्वीतं सकृदेकदापि परि समस्तश्रवणसामग्र्या पीतं कर्णाञ्जलिभिः पानीकृतं । परमानन्दं मोक्षसुखोद्भासं प्रथयति विस्तारयति येन संसारात्निस्तस्वीत्यर्थः ॥ ३ ॥

कुमततमोचरमीलितनयनं किमु पृच्छत पन्थानम् ।

दधियुब्ध्या नर जलमन्थन्यां किमु निदधत मन्थानं रे, सु० ॥ ४ ॥

व्याख्या—जो जव्यां: कुमततमोचरमीलितनयनं कुत्सितं मिथ्यात्वाज्ञानहिंसादिजिद्वृषितत्वादसारजलं मतमन्त्रिमेत-
दर्शनं शास्त्रज्ञानं च यत्तत्कुमतं तदेव तद्रूपं वा यत्तमोचरोऽन्धकारराशिस्तेन मीलिते पटलव्रयसंपुटीकृते वर्तते नयने
नेत्रे यस्य गुरोः स तथाचरतं । पन्थानं मोक्षमार्गं । किमु पृच्छत किमु कया विचारण्या संज्ञानया वा पृच्छत अस्या-
दर्शनस्य सुखान्मोक्षमार्गं शालुमिच्छत । हे नर हे विद्वज्जन । जलमन्थन्यां जलचृतायां मन्थन्यां मथनिकायां विचाल-
न्यानां गुणं दधियुब्ध्या एतद्वधीति धिया विलोकनाय म-

अनिरुद्धं मन एव जनानां जनयति विविधातंकम् ।

सपदि सुखानि तदेव विधत्ते आत्मारामशंकं रे, सु० ॥ ५ ॥

व्याख्या—हे धेतन रामाश्रवणपृच्छं मानसं रोधय । किमर्थमित्याह— यतो जनानां प्राणिनां । अनिरुद्धं पद्मविभ-

प्रवृत्तेरनिर्दिष्टं । मनश्चित्तमेव न त्वन्यत् । विविधातंकं विविधमनेकजेदन्निन्नं आतंकं रोगसंतापसंदेहचयादिकं जनय-
त्युत्पादयति । तदेव मन एव यदि आत्मारामं चेतनस्वरूपमेवारामं रमणवाटिकां जजेत्तदा अशंकं सन्देहरहितं यथा
स्यात्तथा । सपदि ज्वनसमकालमेव । सुखानि सर्वशर्माणि विधत्ते कुर्यादित्यर्थः ॥ ५ ॥

परिहरताश्रवविकथागौरवमदनमनादिवयस्यम् । क्रियतां सांवरसाप्तपदीनं ध्रुवमिदमेव रहस्यं रे, सु० ॥ ६ ॥
व्याख्या—नो ज्ञव्याः अनादिवयस्य अनादिमित्रं सहचारि । आश्रयविकथागौरवं आश्रवाः प्रोक्तरूपाः, विकथा
देशकथादिकोक्तरूपाः, गौरवम् सप्तध्यादिवहुमानरूपं, मदनः कामः, समाहारषण्डे कृते । तत् परिहरत वर्जयत । तथा
सांवरसाप्तपदीनं संवरो मनश्छिद्यकपाययोगानां निरोधस्तस्येदं सांवरं एव साप्तपदीनं मित्रं क्रियतां विधीयतां । ध्रुवं
निश्चितं । इदं प्रोक्तरूपमेव रहस्यं । धर्मस्य जन्मनः शास्त्रस्य च सारमित्यर्थः ॥ ६ ॥

सह्यत इह किं ज्वकान्तारे गदनिक्षुरं वमपारम् । अनुसरताहितजगदुपकारं जिनपतिमगदंकारं रे, सु० ७
व्याख्या—श्री जज्ञा यूयं इह दृश्यमानेऽनेकदुःखपूर्णं ज्वकान्तारे संसाररूपमहारण्ये । अपारमनन्तं । गदनिक्षुरं
रोगसमूहः । किमिति कथं । सह्यते तत्पीडां सहमाना दुःखिनः किं तिष्ठथ । आदितजगदुपकारं आहितः संपादितः
जगतो ज्वनस्योपकारः ज्वन्यजावरो गहरणरूपः येन स तं । जिनपतिं जिनेश्वरं । अगदंकारं आरोग्यकारिणं । अनुसरत
समाश्रयञ्चमित्यर्थः ॥ ७ ॥

उपसंहारमाह—

शृणुतेकं विनयोदितवचनं नियतायतिहितरचनम् ।

रचयते सुकृतसुखशतसन्धानं शान्तसुधारसपानं रे, सु० ॥ ७ ॥

॥ इति श्रीशान्तसुधारसगेयकाव्ये कारुण्यभावनाविभावनो नाम पञ्चदशः प्रकाशः ॥

व्याख्या—जो शब्दा नियतायतिहितरचनं नियतं निश्चितं अवश्यंजावेनेति यावत् आयत्यामागामिनि काले फल-
प्रापणे हितरचनं हितमात्मनः कष्ट्याणं तस्य रचना निष्पादनं यस्मिंस्तत्थाचूतं । एकमद्वितीयं । विनयोदितं
विनयेन निचृतयादिनाऽश्चल्यचनकवक्राऽर्हता उदितं प्रोक्तं यवचनं उपदेशस्तत् शृणुत । सुकृतसुखशतसन्धानं सुकृ-
तानि पुण्यानि सदाचरणानि च सुखानि नरामरमोक्षशर्माणि तेषां शतानि सुप्रभूततरसंख्यानिः संख्येयानि तेषां
यत्सन्धानं आत्मनि संयोजनं तत्सथाचूतगुणं । शान्तसुधारसपानं शान्तो रागाद्यभावत्रयविरक्तिमोक्षान्जिज्ञापादिमान्
जीयस्वन्नावः स एवाजरामरकारिसुधारसस्तस्य पानं प्रेमजरेणास्वादनं तत् रचयत कुरुतेत्यर्थः ॥ ७ ॥

इति श्रीतपागङ्गीयसंविग्रशाखीयपरममुनिश्रीबुद्धिविजयमुख्यशिष्यश्रीमुक्तिविजयसतीर्थ्यतिलकमुनिश्रीवृद्धिविज-
यचरणयुगसेविना पंक्तिगंजीरविभयगणिना विरचितायां श्रीशान्तसुधारसटीकायां करुणाभावनाविभावनो नाम पञ्चदशः

प्रकाशः ॥

॥ अथ षोडशः प्रकाशः ॥

व्याख्यातः पञ्चदशः प्रकाशः । अथ षोडशो व्याख्यायते । तस्य चायमत्रिसंवन्धः—पञ्चदशे करुणाप्रावना प्राविता, तां च प्रावयन् सर्वेषु करुणायुक्तत्वेन सदशपरिणामी भवति । यः सर्वत्र समपरिणामी रागादिपक्षपातविरहितत्वाद्यथा-र्थतत्त्वप्राहित्वाच्च स मध्यस्थो भवतीत्यतः षोडशे माध्यस्थ्यप्रावनां विजावयन्नाह । तस्याश्चायमादिमः श्लोकः—

(पञ्चापि शालिनीवृत्तानि)

श्रान्ता यस्मिन् विश्रमं संश्रयन्ते रुग्णाः प्रीतिं यत्समासाद्य सद्यः ।

लज्यं रागद्वेषविद्वेषिरोधादौदासीन्यं सर्वदा तत्प्रियं नः ॥ १ ॥

व्याख्या—श्री भव्या यूयं तन्माध्यस्थ्यप्रीता भवत । किं तदित्याह—यस्मिन् माध्यस्थे प्राप्ते सति अस्मिन् जगति श्रान्ताः रागद्वेषमोहादिजन्यसंतापचरैः परिद्वीणा अपि जना विश्रमं पूर्वोक्तसंतापचरविरमण्येन खेदाप्रावं संश्रयन्तेऽतिशयेन प्राप्नुवन्ति । तथा रुग्णाः रोगैः समन्वितत्वेन रुक्प्रपीकृतास्तेऽपि यस्मिन् प्रीतिं देहरागारोगद्वेषशमनात्प्रेमरसमास्वाद्यन्ति । शुभोऽपि रुग्णवक्ष्याख्येयो रुग्णस्य द्व्यर्थतयात् । तथा यन्माध्यस्थ्यं रागद्वेषविद्वेषिरोधात् रागद्वेषौ प्रसिद्धौ तावैव विद्वेषिणौ हितविनाशकशत्रू तयो रोगोऽनुज्ज्वो निराकरणं च तस्माज्जीवाः । समासाद्य प्राप्य । सद्यः शीघ्रं । श्री-

दासीन्यं रागचेपपदपातविरहप्रायं । लज्जन्ते समास्वादयन्ति । तन्माध्यस्थं नोऽस्माकं सर्वदा निरन्तरं सर्वकालं प्रिय-
मिष्टं चवत्त्वित्यर्थः ॥ १ ॥

मध्यस्थानां खेदकारणमेव नास्तीत्याह—

लोके लोका चिन्नचिन्नस्वरूपा चिन्नैश्चिन्नैः कर्मचिर्मर्मचिद्भिः ।

रम्यारम्यैश्चेष्टितैः कस्य कस्य तद्विच्छिद्भिः स्तूयते रुष्यते वा ॥ २ ॥

व्याख्या—विद्यासौ मध्यस्थाः स्वहृदये वक्ष्यमाणप्रकारं ज्ञायन्ति । किमित्याह— लोके श्रुवनत्रये लोकाः प्राणिनः
मर्मचिद्भिः चिन्नैश्चिन्नैः कर्मचिः मर्मचिद्भिः मर्माणि जीवस्थानानि संधिमिलापहितप्राप्त्यादिस्थानानि तानि चिन्वन्ति वि-
दारयन्ति विनाशयन्तीति यावत् यानि तानि तथा तैर्मर्मचिद्भिः । चिन्नैश्चिन्नैः कर्कशकर्कशतरककंशतमजेदप्राप्तैः । क-
र्मचिन्नावारणीयादिभिः शुभाशुभैः कृताः चिन्नचिन्नस्वरूपा चिन्नं चिन्नं विरूपविरूपतरधिरूपतमत्वेन सुरूपसुरूपतरसु-
रूपतमत्वेन क्रूरशान्तदुःखिसुखिसपननिर्धनदुर्मतिसुमत्यादित्वेनान्यत्वमन्यत्वं प्राप्तं स्वरूपं आकारस्वभावः येषां ते तथा-
विधाः सन्तीत्यतः रम्यारम्यैश्चेष्टितैः रम्याणि सुन्दराणि दानादिरूपाणि अरम्याण्यसुन्दराणि वधादिरूपाणि यानि चे-
ष्टितानि क्रियाप्रवृत्तयस्तैर्विच्छिन्नैस्त्वविच्छिर्मध्यस्थैः कस्य कस्य रम्यक्रियाकारिणः स्तूयते प्रशस्यते । वाऽथवा कस्य क-

स्वारम्यकर्तव्यविधायिनो रुच्यते कोपनिन्दादि क्रियते स्पेष्टसाधनव्यापातहेतुभूले धे ज्ञात्वा न कस्यापि स्तुतिर्वा निन्दा
वा कार्यो विघ्नघ्निरित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथोदाहारेण माध्यस्थ्यं ज्ञढ्यशाह—

मिथ्या शंसन्वीरतीर्थेश्वरेण रोद्धुं शेके न स्वशिष्यो जमालिः ।

अन्यः को वा रोत्स्यते केन पापात्तस्माद्दौदासीन्यमेवात्मनीनम् ॥ ३ ॥

व्याख्या—जो जव्याः स्वश्रेयोऽर्थिर्जन्वन्निर्मध्यस्यैव स्थेयं । यतो जगवता स्वशिष्यः स्वहस्तदीक्षितः । जमालिः
कुलिनोऽपि मिथ्यात्वोदयेन मिथ्या शंसन् स्वस्य जयनिपातकारणमसत्यं प्ररूपयन् । वीरतीर्थेश्वरेण श्रीवर्धमानतीर्थप-
तिना सर्वबोधनप्रकारज्ञेनापि रोद्धुं निवारयितुं न शेके न शक्यते स्म, अनिवर्त्यकदाग्रहप्राप्तं ज्ञात्वोपेक्षितः, तर्हीतरे-
पामनिवर्त्यकदाग्रहनिषेधे का शक्तिः ? न कापि । अतो माध्यस्थ्ये स्थेयं । तस्माद्भुक्हेतोः । अन्यः सामान्यज्ञाता । कः
कस्कः । वाऽथवा केन साधनविशेषेण । पापात्कदाग्रहाघराशेः । रोत्स्यते निषेत्स्यते । तत औदासीन्यमेव प्रोक्तरूपमा-
ध्यस्थ्यमेव । आत्मनीनं आत्मसर्वहितकरं आत्मबुद्ध्या समाचरणीयमित्यर्थः ॥ ३ ॥

अर्हन्तोऽपि प्राज्यशक्तिस्पृशः किं धर्मोद्योगं कारयेयुः प्रसह्य ।

वयुः शुद्धं किन्तु धर्मोपदेशं यत्कुर्वाणा दुस्तरं निस्तरन्ति ॥ ४ ॥

व्याख्या—प्राज्यशक्तिस्पृशः महाशक्तिसमन्विताः । अहन्तो जगत्रयविजयकरणसमर्था जिनेश्वरा अपि । किं प्रसह्य किं प्रसह्य यत्वाद्देहादिसामर्थ्यात् । कस्यचिद्भ्रमोद्योगं धर्मोद्योगं कारयेयुः अप्रवर्तमानं प्रवर्तयेरन्न प्रवर्तयेयुर्जनानिति शेषः । किं तु किं तर्हि कुर्युरित्याह—शुद्धं यथार्थस्वरूपं यथायोग्यं यथाहितप्रापकं निर्दोषं भवति तथारूपं उपदेशं विधिनिषेधोचयात्मकं धर्ममार्गकथनं दद्युः जिनेश्वराः कुर्युः । यत्कुर्याणाः यदर्हद्विपदिष्टं कुर्वाणा विदधाना नव्यजना दुस्तरं दुःलेन तरणीयं प्रवसागरं निल्लरन्ति नितरां सुखेन पारं गच्छन्तीत्यर्थः ॥ ४ ॥

तस्मादौदासीन्यपीयूषसारं वारं वारं हन्त सन्तो विहन्तु ।

आनन्दानामुत्तरङ्गतरङ्गैर्जीवन्निर्यद्भुज्यते मुक्तिसौख्यम् ॥ ५ ॥

व्याख्या—हन्तेत्यामंत्रणे हे सन्तो ओ ओः सुहसज्जनाः । तस्मादुक्तेतुतः । औदासीन्यपीयूषसारं औदासीन्यं प्रोक्तस्वरूपं माध्यस्थ्यं तदेव पीयूषमजरामरोग्यविधायिनी सुधा तस्य यत्सारं तत्त्वपरीक्षणे ग्रहणादरे चातिवर्षं दाढ्यं स्वैर्ये वेति यावत् तत् । वारं वारं च्यूो च्यूो विहन्तु समास्वादन्तां । कुत एवमुपदिशतीत्याह— यद्यस्मादौदासीन्यसारसमास्वादानाङ्गीयाः जीवन्निरायुरादिप्राणान् धारयन्निर्यतमानचवेऽप्यास्तां मोक्षप्राप्तावित्यपेक्षार्थः । आनन्दानामाहादविशेषाणां । उत्तरंगतरंगैः लदधिकाधिकोपयुपरिसमुच्चलद्भिः तरंगैः सुखोच्चासलहरीभिः । मुक्तिसौख्यं मोक्षसुखस्वजावं । जुग्यते समास्वाद्यते प्राप्यते तर्हि तेन माध्यस्थ्यमेव सेवनीयमित्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ गेयपद्याष्टकेन माध्यस्थ्यज्ञावनां विज्ञावयम्नाह—

अनुन्नव विनय सदा सुखमनुन्नव औदासीन्यमुदारं रे ।

कुशलसमागमसागरं कामितफलमन्दारं रे, अनु० ॥ १ ॥

व्याख्या—हे विनय हे गुणानुयायिचेतन । उदारमितरसर्वसुखेभ्यः प्रधानं । औदासीन्यं सुखं सदाऽनुन्नव उदासीने मध्यस्थस्वजाये प्रथं संपन्नं यत्तदौदासीन्यं सुखमानन्दस्वजावं त्वं सदा निरन्तरं सर्वकालमनुन्नव स्वरूपेण प्रीतिरसोत्पावनेन च वेदय । कीदृक् तदित्याह— कुशलसमागमं कुशलः सर्वाकट्याणवजितो मोक्षस्तस्य समागमः संगतिः रागवैषपद्याज्ञायान्मुक्तात्मपुष्ट्यस्वजावत्वात् यस्मिन् स तं । आगमसारं आगमस्याध्ययनश्रवणमननरूपस्य सारं निष्पद्यतेन तत्त्वस्य परीक्षणग्रहणादरस्वजायत्वान्मदणतुष्टयं । कामितफलमन्दारं स्वाप्तीष्टकार्यसिद्धेर्मन्दारं कष्टपवृक्षभृतं समुद्रिष्टकार्यं तेषामवश्यमेव निष्पद्यतेऽतो माध्यस्थ्यं भजेत्यर्थः ॥ १ ॥

परिहर परचिन्तापरिवारं चिन्तय निजमविकारं रे ।

वदति कोऽपि चिनोति करीरं चिनुतेऽन्यः सहकारं रे, अनु० ॥ २ ॥

व्याख्या—हे आत्मन् त्वं परचिन्तापरिवारं परेषामात्मनो चिन्तशरीरघनस्वजनादीनां चिन्तापरिवारं रक्षणार्जनपालनादिकृते समुन्नवषिकष्टपत्राखं । परिहर वर्जय मा कुरु । अविकारं समुन्नवविगमादिविकाररहितं । निजमविनश्वरमा-

रमस्वरूपं । चिन्तय ध्यायस्व । कोऽपि कश्चिदज्ञो वदति ममास्मिन् पक्षपातो नास्ति यथास्थितमेव भयोक्तं इति जह्यपति,
न तु पक्षपातं मुञ्चति, स करीरं चिनोति दुःखकंटकाकीर्णमविश्रामपदं पापराशिकरीरतरुं चिनोति समुपार्जयति । अ-
न्योऽमायायी मध्यस्योऽपक्षपातिस्त्वेन । सहकारं सुखसंपादकसञ्चालयमधुरफलिनं पुण्यमाकन्दं चिनुते समुत्पादयन् वर्त-
तेऽतो यन्नोषते तल्लुर्वित्यर्थः ॥ २ ॥

योऽपि न सहते हितमुपदेशं तदुपरि मा कुरु कोपं रे ।

निष्फलया किं परजनतस्या कुरुपे निजसुखलोपं रे, अनु० ॥ ३ ॥

व्याख्या—हे आत्मन् त्वं योऽपि कश्चित्कदाग्रही हितोपदेशं यथार्थवस्तुस्वरूपमयजिनाद्यवहितधर्मोपदेशं न सहते
सत्यत्वेन न श्रद्धधाल्यपि, तदनुष्ठानं तु दूरेऽस्तु, सत्येन रोचयत्यपि न । तदुपरि कोपं मा कुरु तस्योपरि रुष्टो मा जव ।
कुतोऽयं निषेधः ? यतो निष्फलया स्वपरोपकारसिद्धिरहितया परजनतस्या अन्यजनानां चिन्तया संतापेन च । निजसु-
खलोपं स्यात्प्राप्तः सुखविनाशं । किं निरर्थकं कुरुपे विदधासीत्यर्थः ॥ ३ ॥

सूत्रमपास्य जडा प्रापन्ते केचन मतमुत्सूत्रं रे ।

किं कुर्मस्ते परिहृतपयसो यदि पीयन्ते (पिवन्ति) मूत्रं रे, अनु० ॥ ४ ॥

व्याख्या—केचन कियन्तो जना मूर्खनिरोमणयः । सूत्रं सुशास्त्राधारं । अपास्य परिहृत्य । प्रापन्ते स्वेच्छन्त्येव यद्वा

अथ गेयपद्याटकेन माध्यस्थ्यजावतां विजावयशाह—

अनुभव विनय सदा सुखमनुभव औदासीन्यमुदारं रे ।

कुशलसमागमसागरं कामितफलमन्दारं रे, अनु० ॥ १ ॥

व्याख्या—हे विनय हे गुणानुयायिषेतेन । उदारमितरसर्वसुखेन्यः प्रधानं । औदासीन्यं सुखं सदाऽनुभव उदा-
सीने मध्यस्थ्यस्वजावे जवं संपन्नं यत्तदौदासीन्यं सुखमानन्दस्वजावं त्वं सदा निरन्तरं सर्वकालमनुभव स्वरूपेण प्रीति-
रसोत्पादनेन च वेदय । कीदृक् तदित्याह— कुशलसमागमं कुशलः सर्वाकट्याण्यजितो मोक्षस्तस्य समागमः संगतिः
रागर्षेपपद्मजावान्मुकाल्मनुह्यस्वजावत्वात् यसिन् स तं । आगमसारं आगमस्याध्ययनश्रवणमननरूपस्य सारं निष्पद्य-
पातेन तत्त्वस्य परीक्षणप्रक्षणादरस्वजावत्वान्मद्वेषतुह्यं । कामितफलमन्दारं स्वाचीष्टकार्यसिद्धिर्मन्दारं कष्टपट्टकञ्चूतं स-
मुद्दिष्टकार्यं तेषामवश्यमेव निष्पद्यतेऽतो माध्यस्थ्यं जज्ञेत्यर्थः ॥ १ ॥

परिहर परचिन्तापरिवारं चिन्तय निजमविकारं रे ।

वदति कोऽपि चिनोति करीरं चिनुतेऽन्यः सहकारं रे, अनु० ॥ २ ॥

व्याख्या—हे आत्मन् त्वं परचिन्तापरिवारं परेषामात्मनो जिज्ञाशरीरधनस्वजनादीनां चिन्तापरिवारं रक्षणार्जनपा-
लनादिकृते समुज्ज्वलिकष्टपत्राळं । परिहर वर्जय मा कुरु । अविकारं समुज्ज्वलियगमादिविकाररहितं । निजमविनश्वरमा-

व्याख्या—हे चेतन त्वं मायाजालं जीवमस्यबन्धनविधायिनी माया बलवृत्तिरूपकपटचिन्तनत्रापणसमाचरणं सैव जालं जन्तुग्राहकपाशः तत् संवृणु संक्षिप्तं कुरु निरोधयेति यावत् । हृदयंगमसमतां हृदयंगमा मनोहरा युक्तियुक्तेति यावत् तादृशी या समता सर्वत्र तुल्यपरिणामिता तां हृदा हृत्कजेन सह रमय क्रीडय । पुञ्जलपरवशतां पुञ्जलाः राग-
 द्वेषमनोवाकायादयस्त एवात्मनो विजातीयत्वेन परेऽन्ये तेषां या वशता नियंत्रणा तदधीनवर्तना तां । वृथा वहसि स्वार्थे धिनैव प्रामोपि । कुत एवं ? यतस्तवायुर्जोचितं । परिमितकालं पञ्चाशत्पष्टिवर्षं यावन्मितकालं विद्यते परवशेन स्वार्थे संपादयितुं न शक्नोषीत्यर्थः ॥ ६ ॥

अनुपमतीर्थमिदं स्मर चेतनमन्तःस्थिरमग्निरामं रे ।

चिरं जीव विशदपरिणामं लज्जसे सुखमग्निरामं रे, अनु० ॥ ७ ॥

व्याख्या—हे चेतन हे प्राणिन् त्वं । इदमौदासीन्यं । अग्निराममतिशयेन रमणीयं । अनुपममन्त्यैरुपमातुमशक्यं । अन्तःस्थितं स्वासन्नतरमात्मनि प्रतिष्ठितं । तीर्थं जवसिन्धोनिर्णयनिगमनतटं । विशदपरिणामं शुद्धनिर्मलस्वहितफलदं । स्मर ध्यायस्व । तेन ध्यानेन त्वं हे जीव हे आत्मन् चिरं चिरकालपर्यन्तं अग्निरामं निरन्तरं निरवसानं सुखमा-
 नन्दं लज्जसे प्रामोपीत्यर्थः ॥ ७ ॥

परब्रह्मपरिणामनिदानं स्फुटकेवलविज्ञानं रे ।

विरचय विनयविवेचितज्ञानं शान्तसुधारसपानं रे, अनु० ॥ ८ ॥

तदा जडपन्ति । तथा केचन उत्सूत्रं शास्त्रविरुद्धमिदमिति जानन्तोऽपि मतं स्वात्प्रितमेव प्ररूपयन्ति । तत्र वयं किं कुर्मः ? यत्तेऽङ्गाः परिहृतपयसः परिहृतं त्यक्तं पयो मधुरदुग्धं यैस्ते तथा जूवा यदि मूत्रं प्रस्रवणं स्वरुच्या पीयन्ते तर्हि पिवन्तु, का नो हानिरित्यर्थः ॥ ४ ॥

पश्यसि किं न मनःपरिणामं निजनिजगत्यनुसारं रे ।

येन जनेन यथा ज्वितव्यं तद्भवता दुर्वारं रे, अनु० ॥ ५ ॥

व्याख्या—हे चेतन त्वं निजनिजगत्यनुसारं जाविनी या स्वकीया स्वकीया गतिर्जन्मान्तरप्राप्तिः तस्या अनुसारं सदृशं वर्तमानं । जानां मनःपरिणामं हृदयाकृतं । किं न पश्यसि केन कारणेन न विलोकयसि ? स्वचेतसा तद्विलोक्य माध्यस्थ्यं जज । कोऽत्र परमार्थ इत्याह—येन हेतुना येन जनेन यथा ज्वितव्यं येन केनचिदनिर्दिष्टनामधेयेन जनेनावश्यं विपाकेन बेवितव्यनिकाचितकर्मवता प्राणिना यथा येन सुखित्वदुःखित्यसुरनरनैरधिकत्वादिना च प्रकारेण ज्वितव्यं नियमेन ज्विष्यत्येव तस्य तथा ज्वनं । तन्नियतजाविज्वनं ज्वता त्वयोपायोद्घापिना दुर्वारं दुष्करनिवार्यमिति माध्यस्थ्यमेव जजनीयमित्यर्थः ॥ ५ ॥

रमय हृदा हृदयंगमसमतां संवृणु मायाजालं रे ।

बृथा वहसि पुञ्जलपरवशातामायुः परिमितकालं रे, अनु० ॥ ६ ॥

। अथ प्रशस्तिः ।

(अघरावृत्तष्यम्)

एवं सद्भावनाभिः सुरचितहृदयाः संशयातीतगीतो-
न्नीतस्फीतात्मतत्वास्त्वरितमपसरन्मोहनिद्राममत्वाः ।
गत्वा सत्वाममत्वातिशयमनुपमां चक्रिशक्राधिकानां
सौख्यानां मंडु लक्ष्मीं परिचितविनयाः स्फारंकीर्तिं श्रयन्ते ॥ १ ॥

व्याख्या—एवं पौडशभिः प्रकाशैः प्रोक्तप्रकारेण । सद्भावनाभिः सत्यः समीचीनाः समुच्चलपरिणामोत्पादनप्रयणाः
ज्ञाना यस्तुतत्त्वपर्यालोचनात्मका आत्मनश्चिन्तनाध्यवसायास्ताभिः । सुरचितहृदयाः सुरचितान्यधिवासितानि हृद-
यानि मनांसि येषां ते तथाविधाः सन्तः । संशयातीतगीतोन्नीतस्फीतात्मतत्वाः संशया नानाजातीयसंदेहास्तैरतीतं सुनि-
श्चितकृतत्वाघदितं गीतं समुत्कीर्तितं उन्नीतं ज्ञानिन्निर्यादृशं महत्त्वं प्रोक्तं तादृशं स्फीतं गुणसमृद्धं व्यासमात्मतद्द्वं
येषां ते तथाविधाः सन्तः । त्वरितं शीघ्रं । अपसरन्मोहनिद्राममत्वाः अपसरन्ती सुदूरमपुनर्जावितया सत्तातो विन-
श्यन्ती मोहनिद्राममत्वे मोहोऽज्ञानादिरूपस्तदात्मिका निद्रा सुषुप्त्यादिरूपा ममत्वं पौंडलिकचेतनरूपस्वचिन्नदेहगेहव-
नितापुत्रादिपदार्थेषु मदीयत्वबुद्धिर्येषां ते तथाविधाः । सत्वाः चावनाजावितमतिप्राणिनः । असमत्वातिशयं गत्वा

॥ इति श्रीशान्तसुधारसगेयकाव्ये माध्यस्थ्यजावनाविज्ञावनो नाम पोरुशः प्रकाशः ॥

व्याख्या—हे विनय हे विनीतात्मन् पूर्वोक्तमौदासीन्यं परब्रह्मपरिणामनिदानं परं प्रकृतं ब्रह्म निर्विकारं निरञ्जनं शु-
चैतन्यं तद्रूपः यः परिणामधेतनस्य तेन रूपेण परिणामनञ्चनं तस्य निदानं परमसाधनं वर्तते । तथेदमेव स्फुटं स्पष्टं
केवलं रागादिपरिणतिमिश्रतारहितं विज्ञानं विशिष्टज्ञानमेव वर्तते तथेदमेव विवेचितज्ञानं विवेचितं यथार्थायथार्थशु-
भाशुभावितया निर्धार्यं पृथक्कृतं येन ज्ञानं शास्त्ररचितरूपं जनहृदि परिणतं जापितरूपं च तथाञ्जतं वर्तते । तथेदमेव
पोरुशप्रकाशैर्दशितज्ञानपरिणतिरूपं शान्तसुधारसपानं जयति तद्विरचय निरन्तरं विधेहीत्यर्थः ॥ ८ ॥

॥ इति श्रीतपागच्छीयसंविन्नशास्त्रीयपरममुनिश्रीबुद्धिविजयमुख्यशिष्यश्रीमुक्तिविजयगणिसतीर्थ्यतिलकमुनिश्रीबु-
द्धिविजयचरणयुगसेविना पंक्तिगंज्जीरविजयगणिना विरचितायां श्रीशान्तसुधारसटीकायां माध्यस्थ्यजावनाविज्ञावनो
नाम पोरुशः प्रकाशः समजनि ॥

। अथ प्रशस्तिः ।

(अग्धरावृत्तद्वयम्)

एवं सद्भावनाभिः सुरचितहृदयाः संशयातीतगीतो-
न्नीतस्फीतात्मतस्त्वरितमपसरन्मोहनिद्राममत्वाः ।
गत्वा सत्त्वाममत्वातिशयमनुपमां चक्रिशक्राधिकानां
सौख्यानां मंडु लक्ष्मीं परिचितविनयाः स्फारंकीर्तिं श्रयन्ते ॥ ३ ॥

व्याख्या—एवं षोडशभिः प्रकाशैः प्रोक्तप्रकारेण । सद्भावनाभिः सत्यः समीचीनाः समुज्ज्वलपरिणामोत्पादनप्रयणाः
भावना वस्तुतस्त्वपर्यालोचनात्मका आत्मनश्चिन्तनाध्यवसायास्ताभिः । सुरचितहृदयाः सुरचितान्यधिवासितानि हृद-
यानि मर्नासि येषां ते तथाविधाः सन्तः । संशयातीतगीतोन्नीतस्फीतात्मतस्त्वाः संशया नानाजातीयसंदेहास्तैरतीतं सुनि-
श्चितकृतत्वाद्ग्रहितं गीतं समुत्कीर्तितं उन्नीतं ज्ञानिचिर्यादृशं महत्त्वं प्रोक्तं तादृशं स्फीतं गुणसमृद्धं व्याप्तमात्मतद्द्वं
येषां ते तथाविधाः सन्तः । त्वरितं शीघ्रं । अपसरन्मोहनिद्राममत्त्वाः अपसरन्ती सुदूरमपुनर्जीवितया सत्तातो विन-
श्यन्ती मोहनिद्राममत्वे मोहोऽज्ञानादिरूपास्तदात्मिका निद्रा सुषुप्त्यादिरूपा ममत्वं पौत्रल्लिकचेतनरूपस्वप्नप्रदेहगेह्य-
नितापुत्रादिपदार्येण मदीयत्वबुद्धिर्येषां ते तथाविधाः । सत्त्वाः जाधवनाजावितमतिप्राणिनः । अममत्वातिशयं गत्वा

निर्ममत्वस्वभावप्रकर्षाधिक्यं प्राप्य । परिचितविनयाः प्रचुरतरसमर्जितविनीतजावाः । चक्रिशक्राधिकानां चक्रिणः पद्-
 खंरुजरतक्षेत्राधिपतयः, शक्राः सौधर्मैन्धादयो देवेश्वराः, अधिका अहमिन्द्रा त्रैवेयकानुत्तरसुरास्तेषां । सौख्यानां
 सुखान्यानन्दविशेषास्तेषां जावा उपजोगतया प्राप्तयस्तद्रूपाणां । अनुपमां उपमानुमशक्यामनन्यसदृशीमिति यावत्
 तां । लक्ष्मीमानन्दसंपदं । मंडु सत्वरं श्रयन्ते प्राप्नुवन्ति । तथा स्फारकीर्ति स्फारामतिशयत उदारं विशालामिति
 यावत् । कीर्तिं सुयशोरशिं श्रयन्त इत्यर्थः ॥ १ ॥

दुर्ध्यानंप्रेतपीका प्रजवति न मनाक्काचिदच्छसौख्य-

स्फातिः प्रीणाति चित्तं प्रसरति परितः सौख्यसौहित्यसिन्धुः ।

कीयन्ते रागरोपप्रभृतिरिपुजटाः सिद्धिसाम्राज्यलक्ष्मीः

स्याच्छया यन्महिम्ना विनयशुचिधियो जावनास्ताः श्रयध्वम् ॥ २ ॥

व्याख्या—सौ जव्या यन्महिम्ना यासां सुजाचितसन्नावानां महिमा प्रजावः स तथा तेन महिम्ना हेतुना । दुर्ध्या-
 नंप्रेतपीका मनाक् न प्रजवति दुष्टे ध्याने आर्तरीचरूपे दुर्ध्यानि ते एव प्रेतौ पिशाचौ तान्यां समुत्पादिता या पीडा
 कष्टविशेषः सा मनाक् लेशमात्रापि न प्रजवति न पराजवं कर्तुं शक्नोति । तथा काचिदच्छसौख्यस्फातिश्चित्तं प्रीणाति
 काचिदनिर्वचनीया अपच्छसौख्यस्फातिः अचितीयसुखभाववृद्धिः चित्तं मानसं प्रीणाति पोपयति । तथा सौख्यसौ-

द्वित्यसिन्धुः परितः प्रसरति सुलजावतृप्तिमुज्रः सर्वतो दिक्षु विदिक्षु प्रसरति विस्तरति । तथा रागरोपप्रचृत्तिरिपु-
 नटाः ह्रीयन्ते रागद्वेषकामदर्पलोचनमायामोहादिरूपकर्मशत्रुसैन्यं नाशं यांति । सिद्धिसाध्याज्यलक्ष्मीर्वश्या स्यात् एक-
 च्छत्रमोद्गराग्यरूपात्मद्भिः स्वाधीना स्यात् । ताः प्रोक्तप्रजावा ज्ञावना अतिल्यताद्याः पूर्वप्रदर्शिताः । विनयशुचिधियो
 विनीततापरिणामप्रकाशितबुद्ध्यः सन्तः । अयध्वं यूयं जजतेत्यर्थः ॥ २ ॥

(पथ्यावृत्तम्)

श्रीह्रीरविजयसूरीश्वरशिष्यो सोदरावचूतां ह्यौ । श्रीसोमविजयवाचकवाचकवरकीर्तिं विजयाख्यौ ॥३॥
 व्याख्या—श्रीह्रीरविजयसूरीश्वरस्य शिष्यौ विनेयौ श्रीसोमविजयवाचकश्रीकीर्तिं विजयवाचकाख्यौ ह्यौ तौ हौ पाठ-
 कौ सोदरो तमानोदरात्तौ गृह्णित्येऽपि ज्ञातरौ । अत्रूतामजायेतामित्यर्थः ॥ ३ ॥

(गीतिष्यम्)

तत्र च कीर्तिविजयवाचकशिष्योपाध्यायविनयविजयेन । शान्तसुधारसनामा संदृष्टो ज्ञावनाप्रबन्धोऽयम्
 न्याख्या—चः पादपूरणे । तत्र तयोर्मध्ये श्रीकीर्तिविजयवाचकशिष्येण उपाध्यायविनयविजयाख्येन । अयमनन्तर-
 प्रोक्तः । शान्तसुधारसनामा शान्तसुधारसाजिधानः । ज्ञावनाप्रबन्धो ज्ञावनानामर्थरचनामयो ग्रन्थः संदृष्टो विलो-
 कितः कथित इत्यर्थः ॥ ४ ॥

शिखिनयनसिन्धुशशिसितवर्षे हर्षेण गन्धपुरनगरे । श्रीविजयप्रज्ञसूरिप्रसादतो यत्न एव सफलोऽञ्चूत् ५
व्याख्या—एष प्रोक्तग्रन्थरचनात्मकः यत्न उद्यमः । शिखि ३ नयन ३ सिन्धु ७ शशि ३ सितवर्षे सप्तदशशते त्रयोविंशे
वर्षे गन्धपुरनगरे गन्धारवन्दरे श्रीविजयप्रज्ञसूरिप्रसादतः तेषां प्रत्प्यमाने समये हर्षेण सानन्देन सफलोऽञ्चूत् फञ्ज-
वस्तां प्राठ इत्यर्थः ॥ ५ ॥

(उपजातिवृत्तम्)

यथा विधुः पोरुशनिः कलाजिः संपूर्णतामित्य जगत्पुनीते ।

अन्धस्तथा पोरुशनिः प्रकाशैरयं समग्रेः शिवमातनोतु ॥ ६ ॥

व्याख्या—यथा येन न्यायेन विधुश्चन्द्रः पोरुशनिः कलाजिः पोरुशसंख्याप्रमिताजिः कलाजिः स्वविमानविभ्रानिः
संपूर्णतामेत्य राहोरावरणतां विहाय स्वविमानस्य सकलां प्रज्ञां प्राप्य जगत् पुनीते निखिलभ्रूमंरुलमानन्दयति प्रकाश-
यति । तथा तेनैव न्यायेनायं ग्रन्थः शान्तसुधारसशास्त्रं भव्यानां समग्रीः समस्तैः पोरुशजिः प्रकाशैः पूर्वोक्तैः शिवं
मोक्षं कल्याणपरंपरां च ध्यातनोतु विस्तारयत्वित्यर्थः ॥ ६ ॥

(इन्धवज्रावृत्तम्)

यावज्जागत्येप सहस्रजानुः पीयूषजानुश्च सदोदयेते ।

तावत्सतामेतदपि प्रमोदं ज्योतिःस्फुरद्वाक्यमातनोतु ॥ ७ ॥

व्याल्या—यावत्कालपर्यन्तं एष दृश्यमानो जगत्प्रसिद्धः सहस्रभानुः सहस्रकिरणः सूर्यः, पीयूषभानुश्च सुधारश्मि-
थन्त्रः जगति नृसंस्तवे सदा निरन्तरं उदयेते प्रकाशं कुर्वते। तावदेतदपि वाङ्मयं शास्त्रं स्फुरज्ज्योतिः सदाविलसज्ज्ञानं
सत्पुरुषाणां प्रमोदमानन्दं श्रातनोतु विस्तारयत्वित्यर्थः ॥ ७ ॥

श्रीबुद्धिविजयविनेयी मुक्तिबुद्धिविजययुतगणधुर्यां । मुनिपत्रीबुद्धिविजयशिव्याणुना बुधगंजीरविलयेन ॥
शान्तसुधारसपानश्रद्धामुग्धेन हृत्तेयं टीका । वसुरसाहिकुलचन्द्रमितवर्षे निजपरोपकृते च जकर्या ॥

॥ इति श्रीतपागङ्गीयसंघिनशास्त्रीयपरममुनिश्रीबुद्धिविजयमुख्यशिव्याश्रीमुक्तिविजयगणिसतीर्थ्यतिलकमुनिश्रीबुद्धि-
विजयचरणयुगसेविना पंक्तिगंजीरविजयगणिना विरचिता शान्तसुधारसटीका ॥

शिखिनयनसिन्धुशशिसितवर्षे हर्षेण गन्धपुरनगरे । श्रीविजयप्रचसूरिप्रसादतो यत्न एष सफलोऽभूत् ५
 व्याख्या—एष प्रोक्तग्रन्थरचनात्मकः यत्न उद्यमः । शिखि ३ नयन २ सिन्धु ७ शशि १ मितवर्षे सप्तदशशते त्रयोविंशो
 वर्षे गन्धपुरनगरे गन्धारवन्दरे श्रीविजयप्रचसूरिप्रसादतः तेषां प्रत्ययमाने समये हर्षेण सानन्देन सफलोऽभूत् फल-
 वत्तां प्राप्त इत्यर्थः ॥ ५ ॥

(उपजातिवृत्तम्)

यथा विद्युः पोरुशक्तिः कलाञ्जिः संपूर्णतामेत्य जगरपुनीते ।

ग्रन्थस्तथा पोरुशक्तिः प्रकाशैरयं समग्रेः शिवमातनोतु ॥ ६ ॥

व्याख्या—यथा येन न्यायेन विद्युश्चन्द्रः पोरुशक्तिः कलाञ्जिः पोरुशसंख्याप्रमिताञ्जिः कलाञ्जिः स्वविमानविजागैः
 संपूर्णतामेत्य राहोरारण्यतां विहाय स्वविमानस्य सकलां प्रजां प्राप्य जगत् पुनीते निखिलचमूरुलमानन्वयति प्रकाश-
 यति । तथा तेनैव न्यायेनायं ग्रन्थः शान्तसुधारसशास्त्रं ज्ञव्यानां समग्रेः समस्तैः पोरुशक्तिः प्रकाशैः पूर्योक्तैः शिवं
 मोक्षं कल्याणपरंपरां च आतनोतु विस्तारयत्वित्यर्थः ॥ ६ ॥

(इच्छवज्रावृत्तम्)

यावज्जागत्येष सहस्रजानुः पीयूषजानुश्च सदोदयेते ।

तावत्सतामेतदपि प्रमोदं ज्योतिःस्फुरद्वाब्ध्यमातनोतु ॥ ७ ॥

वलवानिति ६४ ।

• बुद्धो भगवान्सत्कृतो मुक्तकृतो मन्त्रितः पूजितो राज्ञो राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
 षेष्टिभिः ⁽¹⁾ सार्धवार्यैर्देवैर्नामि(61a)पत्तैर्मुर्गैर्गुरुः किन्नैर्मक्षोरैरिस्ति देवनगपतासुरगुरु
 उकिन्नैर्मक्षोरैर्गाम्यैर्चितो बुद्धो भगवान् वसो गह्वरपुण्यो लाभो चोवरपिण्डपालशयना
 मन्ग्लानप्रत्यपभैषद्यपरिष्काराणां सम्राजकसङ्घः कपिलवस्तुनि विरुरति न्ययोधात्मे । 6
 कपिलवस्तुन्यन्यतम शाय पाचो मरुधनो मरुधनो ⁽²⁾ विस्तोर्यैर्विशालपरियस्रो
 वैभ्रगाधमसमुद्रितो वैभ्रवणाधमप्रतिस्पर्धी । तेन सद्यत्कुलात्कलत्रमानीतम् । स तथा
 सार्धं क्रीडति रम्ये परिचाप्यति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचाप्यतः पुत्रो जातो
 रगिद्वयो दर्शनीयः प्राज्ञादिको ⁽³⁾ धतिनातयोरूपस्य ॥ तस्य धत्तौ धातिमरु कृत्वा
 नामधेयं ध्यवत्त्वाप्यते किं भवतु दाकस्य नामेति । धातय ऊर्ध्वस्मादप्यं दारको धत् 10
 धान्प्राप्तं ⁽⁴⁾ स्यादस्य धत्तवानिति नाम ॥ धलवान्दरुको ⁽⁵⁾ ष्टाभ्यो धात्रीभ्यो दत्तो द्वाभ्या-

1) B सार्धवार्यैर्देवैः, DP corr

2) I will fill up the gap

3) MS धान्ः । धमि, and प्राज्ञादिकं धति

4) Ex conject., MS धातिनातयोरूपस्य As to my correction cp Feer's translation (p. 244, n) «dont la force dépassait celle de l'homme»

5) Ex conject., *ṣṣṭābhyo* signifies 'lit. proper' (PW s v धाय् → ध, sign. 9 of the participle), MS प्राज्ञा स्यादस्यननानिति नाम भवतु । I have left out भवतु, taking this word for a gloss of प्राज्ञा स्यात्

6) MS *रुषट्ठौ, cp supra p. 345, n 8

भगवानाह । किं मन्यन्त्ये भित्तवो यो ऽसौ तेन कालिन तेन समयेन दरिद्रः पुरुष
 घासीर्षं स¹⁾ वपुष्मान् । यत्तस्तेन स्तूपः समृष्टः तेनाभिद्वयः संवृतो यत्प्रणिधानं कृतं तेनेह
 मन्मन्थरुहं सात्तात्कृतम् । इति हि भित्तव एकासकृष्णानां कर्मणामेकासकृष्णो निपातः
 एकासशुक्लानामेकासशुक्लो व्यतिमिमाणा व्यतिमिमास्तस्मात्तर्हि भित्तव एकासकृ-
 ष्णानि कर्माण्ययास्य व्यतिमिमाणि चैकासशुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगः कर्णाय इत्येवं वो
 भित्तवः शिस्तितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसास्ते भित्तवो भगवतो भायितमभ्यनन्दन् ॥

1) MS तः वपु°

2) B इदमवाच°, DCP corr

वनवानिति ६४ ।

बुद्धो भगवान्सत्त्वतो गुरुकृतो मानित पूजितो राज्ञो राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
 भेष्टिभिः सार्वभौमैर्देवैर्नामैः(61a)यत्तैर्गुरुर्मरुतैः किञ्चैर्मरुतैर्गौरिति देवनागपत्तासुरगुरु
 उक्तममरुतैर्गाम्भ्यर्चितो बुद्धो भगवान् घातो मरुतपुण्यो लाम्भो चोवरपिण्डपातशयना
 सामानप्रत्ययैपद्ययार्थकाराणां सभायकसङ्घ कपिलानस्तुनि विस्तृति न्यप्रोवाप्ते । 5
 कपिलानस्तुन्यन्यनम ज्ञान्य द्याप्यो मरुतयो मरुतयो विस्तीर्णविशालपरिप्लो
 वैभ्रणपावनसमुदितो वैभ्रणपावनप्रतिस्पर्धो । तेन सदृशात्कुन्नात्कानत्रयानीतम् । स तथा
 सार्धं क्रोडति रमन्ते परिचारयति । तस्य धोयतो रमणाण्यस्य परिचारयत, पुत्रो घातो
 ग्निद्वयो दर्शनयो प्राणादिको(4) घतिनात्तपोरूप(वन) ॥ तस्य ज्ञातो घतिमरु कृत्वा
 नामधेयं व्ययस्याप्यते किं भवतु दारकस्य नामेति । ज्ञातय ऊर्ध्वस्मादप्यं दारको घन- 10
 वान्प्रातः(5) स्यादस्य वनवानिति नाम ॥ वनवान्दारको(6) घटो धात्रोभ्यो दतो दान्या

1) B सार्वभौमैर्देवैः, DP corr

2) P fills up the gap

3) MS घान् । घनि, and प्राणादिव घति

4) Ex conject, MS घतिनात्तपोरूपस्य As to my correction cp Feer's translation (p 244, 19) dont la force dépassait celle de l'homme

5) Ex conject, प्रप्यतम signifies 'fit, proper' (PW s v घान् → घ, sign. 9 of the participle) MS प्रातः स्यादस्यवनवानिति नाम भवतु । I have left out भवतु taking this word for a gloss of प्रातः स्यात्

6) MS *रघटा, cp २२५५ p 345, n. 5

भगवानाह । किं मन्यव्ये भित्तवो यो ऽसौ तेन बालेन तेन समयेन दरिद्रः पुरुष
 आसीदपि स^{१)} वयुष्मान् । पतस्तेन स्तूपः समृष्टः तेनाभिरूपः सवृत्तो यत्प्रणिधानं कृतं तेनेह
 जन्मन्यर्हन्न सात्तत्कृतम् । इति हि भित्तव एकासकृत्पाप्मा कर्मणामेकासकृत्पापो त्रिपाक
 एकासकृत्पापानामेकासकृत्पापो व्यतिमिश्राणा व्यतिमिश्रस्तस्मात्तर्हि भित्तव एकासकृ-
 ४ ष्पाणि कर्माण्यप्यास्य व्यतिमिश्राणि चैकासकृत्पापेष्वेव कर्मस्वाभोगः कर्णीय इत्येव वो
 भित्तवः शित्तितव्यम् ॥

इमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भित्तवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

1) MS सः वयु°

2) B इमवाच°, DCP corr

वलयानिति ६४ ।

युद्धो भगवान्सत्वृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राज्ञो राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
 मेष्टिभिः सार्वयाचैर्देवेर्नामैः¹⁾ यतैरमुर्गुरुः किञ्चिर्महोरगैरिति देवनागपत्नानुरगह-
 उकिञ्चरमहोरगाभ्यर्चितो युद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभो चोत्तरपिण्डपातशयना-
 मनगानप्रत्ययैषव्यपरिष्काराणां सभायकसद्व्यः कापिलवस्तुनि विहरति न्यमोधारणे । 5
 कापिलवस्तुन्यन्यतमं दायं यावो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिमहो
 वैभ्रवणधनसमुद्दिप्तो वैभ्रवणधनप्रतिस्पर्धो । तेन सद्यश्चात्कुलात्पलात्रगामीतम् । स तस्य
 सार्धं क्रीडति रगते परिवारयति । तस्य क्रीडतो र्मनायस्य परिचारयति । पुत्रो ज्ञातो
 शिञ्जयो दर्शनीयः प्रासादिको²⁾ शक्तिप्राप्तयोरूपयत्³⁾ ॥ तस्य ज्ञातो ज्ञातिमहं मृत्वा
 नागधेवं व्यस्यमाप्यते किं भवतु दारकस्य नामिति । ज्ञातय ऊर्ध्वस्मादर्थं दारको धल- 10
 यान्प्राप्तं⁴⁾ स्यादस्य वलयानिति नाम ॥ वलयान्दारको⁵⁾ श्चाम्यो पात्रीभ्यो दत्तो द्वाभ्या-

1) B सार्वयाचैर्दे^०, DP *ecce*

2) I will fill up the gap

3) MS ज्ञानः । यमि^०, and प्रासादिकः यति^०

4) Ex conject, MS शक्तिप्राप्तयोरूपस्य As to my correction cp Peet's translation (p 214, 19) *edont la force dépassant celle de l'homme.*

5) Ex conject, *prājñam* signifies 'fit, proper' (PW s. v. घात् - प्र, sign. 9 of the participle), MS प्रातः स्यादस्य वलयानिति नाम भवतु । I have left out भवतु, taking this word for a gloss of प्रातः स्यात्

6) MS शूरपटा^०, cp *supra* p. 343, n. 3